

PETAR MIŠKOVIĆ

BITKA ZA DRVAR

1944—1974.

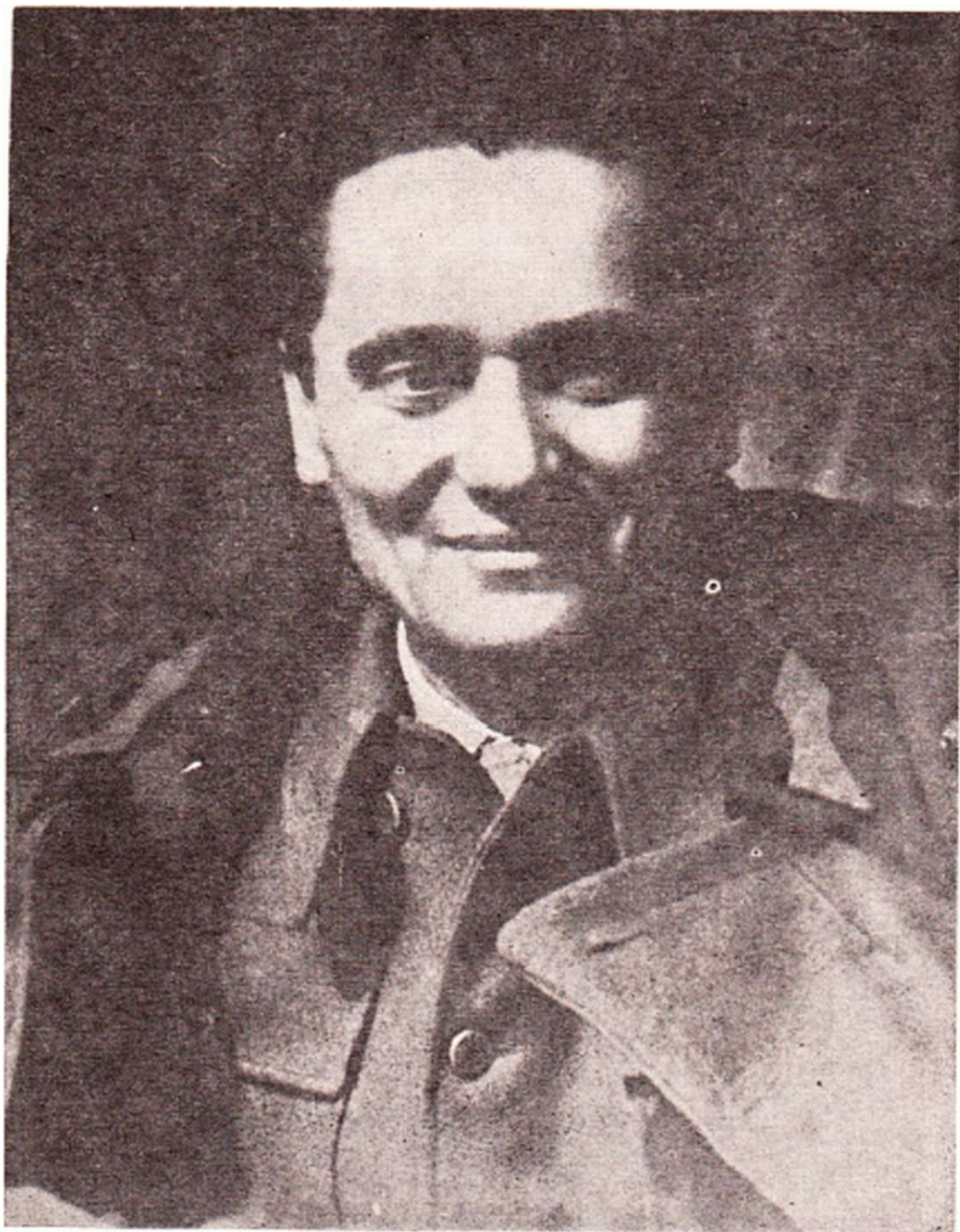
»VESELIN MASLEŠA«, SARAJEVO, 1974.

Urednik:
ZORKA VUJOVIĆ

U okviru obilježavanja jubilarne 30-godišnjice sloma fašističkog desanta na Drvar, na inicijativu Odbora za proslavu, pripremljena je ova popularna i prigodna publikacija o predistoriji i toku bitke za Drvar — jedne od najznačajnijih i najsudbonosnijih bitaka našeg oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. U njoj su, na osnovu primarnih i relevantnih izvora i svjedočanstava, u sažetoj formi cjelovito i dokumentarno prikazani ne samo opšti uslovi u kojima se odvijala drvarska operacija, već i cjelokupna dramatičnost istorijske bitke za Drvar, za odbranu najviših rukovodstava narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije sa maršalom Titom na čelu. U tom smislu namjena publikacije je da posluži širokom krugu čitalaca, a posebno omladini.

Sarajevo, 1. maja 1974. godine

Petar Mišković



MARŠAL TITO

OD JAJCA DO DRVARA

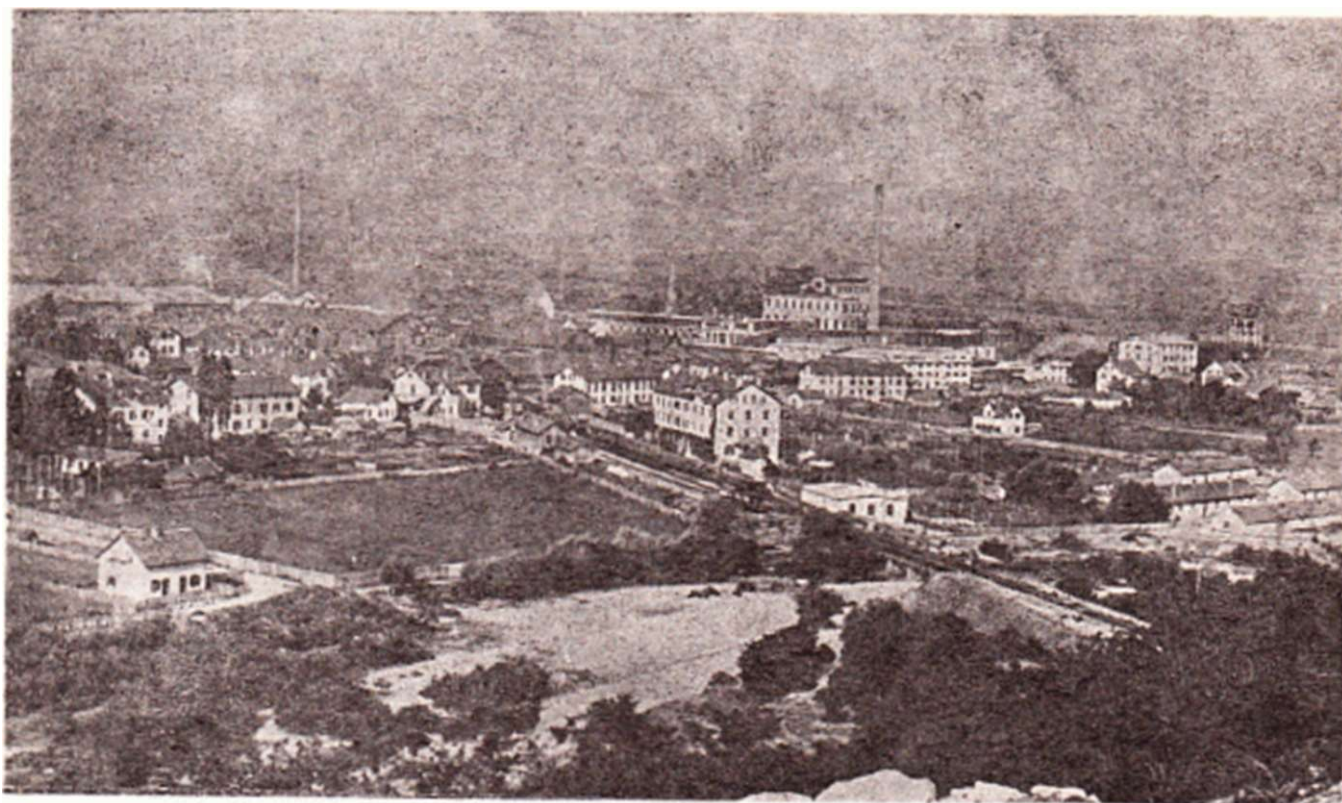
U trećoj godini rata i socijalističke revolucije oslobodilački pokret naroda Jugoslavije postiže značajne političke i vojne uspjehe. Nakon kapitulacije Italije veoma su ojačane snage NOV i POJ, koje broje do tri stotine hiljada boraca. U isto vrijeme proširuje se partizanska slobodna teritorija, jačaju antifašističke organizacije oslobodilačkog pokreta, stvaraju se i učvršćuju organi revolucionarne narodne vlasti, razvija se političko jedinstvo naroda, povezanost fronta i pozadine. Takav razvoj događaja doprinio je omasovijivanju i snaženju narodnooslobodilačkog pokreta i njegovoj političkoj afirmaciji u svim krajevima zemlje.

29. novembra 1943. godine u Jajcu su konstituisani najviši predstavnički organi narodne vlasti Demokratske Federativne Jugoslavije. Istorijskim odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a ozakonjene su tekovine socijalističke revolucije i ojačane unutrašnje i međunarodne pozicije narodnooslobodilačkog pokreta, čime je nanesen odlučujući udarac snagama okupatora i domaće kontrarevolucije. Vojna saradnja sa saveznicima od tada se razvija sve uspješnije. Pri Vrhovnom štabu NOV i POJ već su se nalazila vojna predstavništva savezničkih armija. U isto vrijeme pojačana je i saveznička materijalna pomoć Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije, koja uspješno parira ofanzivnim operacijama okupatora i domaćih kvislinških snaga. Vojni poduhvati takozvane šeste neprijatelj-

ske ofanzive, u kojima su angažovane brojne protivničke jedinice, vođeni su bez izgleda na uspjeh. Oružane snage NOP ne samo da su uspjele da održe slobodnu teritoriju već su ostvarile i dominaciju nad komunikacijama i pojačavale aktivnost na svim sektorima jugoslovenskog ratišta.

»... Drvar spada u onaj mali broj mjesta koja su od prvih dana ustanka 1941. godine do završetka rata bila žarišta narodnog ustanka; Drvar je bio mali grad koji je čvrsto nosio buktinju revolucionarno-oslobodilačkog pokreta u našoj zemlji.«

TITO



Drvar — industrijski dio grada 1944.

U jeku njemačkih ofanzivnih poduhvata protiv jedinica Trećeg udarnog korpusa u istočnoj Bosni početkom 1944. godine, na perifernim frontovima Bosanske krajine preduzeta je protivofanziva snaga Narodnooslobodi-

lačke vojske. Ona se poslije novogodišnjeg napada jedinica Petog krajiškog korpusa na Banjaluku sve više rasplamsava na krajiško-srednjobosanskom operativnom sektoru i frontu Prve proleterske divizije u gornjem toku Vrbasa. Time su poremećeni planovi operacije »Loptastamunja«, i Nijemci su bili prisiljeni da svoje snage iz istočne Bosne prebacuju na krajiško operativno područje. Nastupajući forsirano prema dolini Vrbasa, one su uspjele da deblokiraju Banjaluku, a ubrzo zatim, 8. januara, Prva njemačka brdska divizija uz podršku 92. motorizovanog grenadirskog puka osvojila je Jajce, koje je do tada bilo vojno-političko središte slobodne teritorije.

U toku tih borbi, koje su predstavljale početak druge etape tzv. šeste neprijateljske ofanzive, centralni rukovodeći organi NOP i savezničke vojne misije napustili su Jajce i povukli se na područje Klekovače. Već 3. januara 1944. godine Vrhovni štab sa pratećim jedinicama stigao je u Potoke, gdje se od ranije nalazilo štapsko sjedište. Tu su, osim maršala Tita i Vrhovnog štaba, kraće vrijeme boravile rukovodeće ličnosti Centralnog komiteta KPJ, AVNOJ-a, Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Centralnog komiteta SKOJ-a. Za vrijeme boravka u Potocima u Vrhovni štab ponovo dolazi šef Engleske vojne misije general Ficroj Maklin sa majorom Randolphom Cerčilom, novoimenovanim članom Misije.

Poslije odlaska iz Jajca i kraćeg zadržavanja u Potocima, u Drvar su počele da stižu prateće i prištapske jedinice i službe Vrhovnog štaba. Među prvima stigle su jedinice Pratećeg i Inžinjerskog bataljona s Ekonomskim, Tehničkim i Sanitetskim odsjekom Vrhovnog štaba. Ubrzo zatim pristigle su: Viša oficirska škola Vrhovnog štaba, Viša partijska škola CK KPJ, Propagandno odjeljenje Vrhovnog štaba, Radio-telegrafska služba, Pozorište »Narodno oslobođenje«, Redakcija i štamparija »Nova Jugoslavija«, služba Tanjuga i druge.

Početkom januara 1944. godine vojno-političko rukovodstvo NOP premjestilo se iz Potoka u Drvar. »Zelenim vozom«, nazvanim »Partizanski ekspres«, koji je služio kao pokretno štapsko sjedište, sa maršalom Titom i Vrhovnim štabom doputovali su članovi centralnih ruko-

vodstava NOP i oficiri savezničkih vojnih misija. Po dolasku u Drvar Politbiro Centralnog komiteta KPJ i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije nastanili su se u zgrade na desnoj obali Unca, ispod Gradine, a ubrzo za-



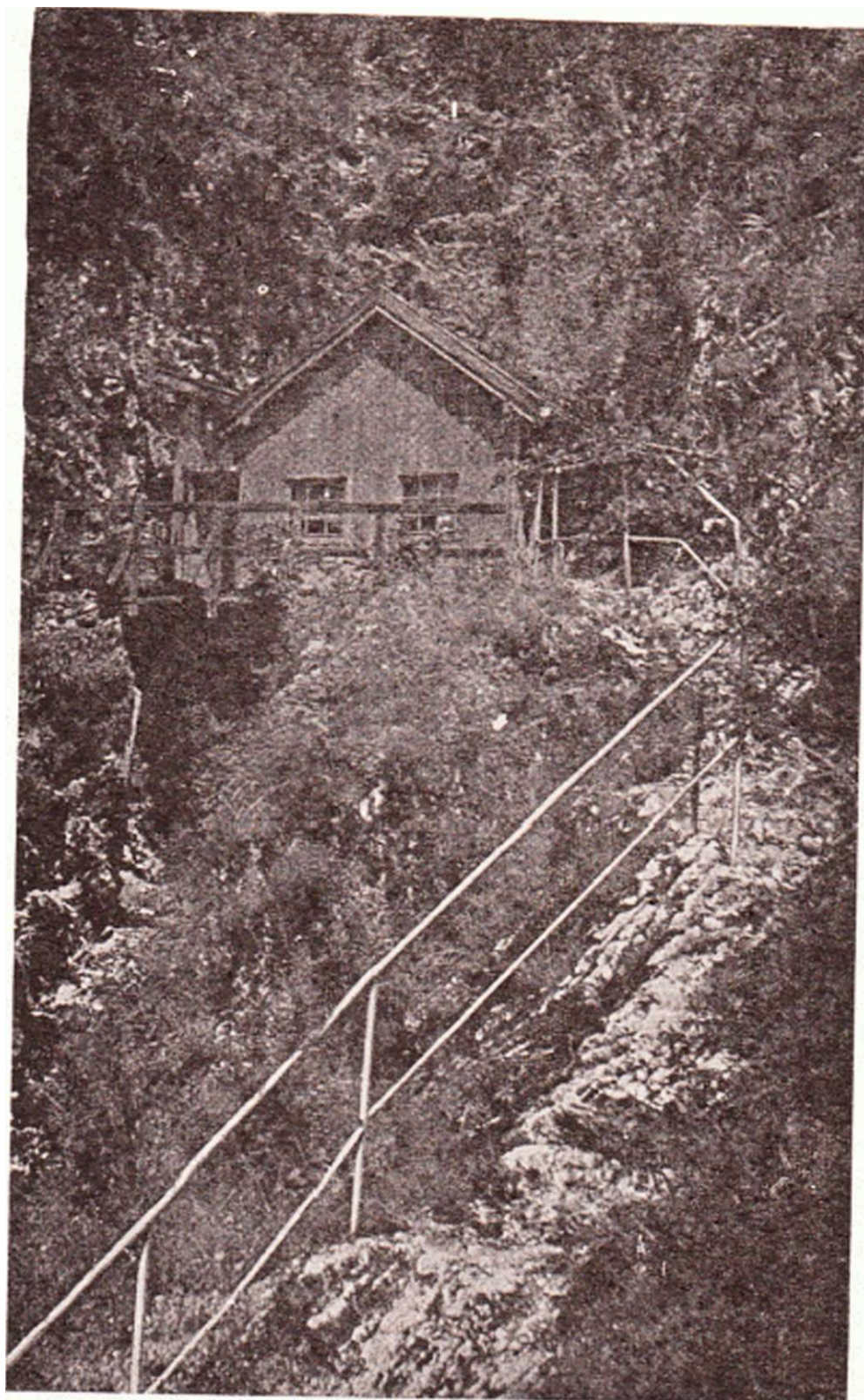
Ivlaršal Tito pred pećinom u Drvaru maja 1944. godine

tim maršal Tito premjestio se u novoizgrađene barake ispred Drvarske pećine, gdje je uspostavljeno novo sjedište Vrhovnog štaba. Ostali rukovodeći organi razmješteni su: Predsjedništvo AVNOJ-a u zaselak Marići, u Sipovljanima, i Centralni komitet SKOJ-a u Drvar Selo, dok su se Engleska i Američka vojna misija nastanile u središnjem dijelu Drvara.

Ponovnim dolaskom Vrhovnog štaba i ostalih rukovodećih organa narodnooslobodilačkog pokreta, Drvar je postao jedinstven grad u takozvanoj hitlerovskoj «Evropskoj tvrđavi». U njemu su, pored najviših predstavničkih organa NOP, sve do desanta boravila i centralna rukovodstva antifašističkih organizacija, kao i vojna predstavništva savezničkih armija. Kao vojno-političko središte nove partizanske države Demokratske Federativne Jugoslavije, Drvar je postao poprište i pozornica veoma značajnih zbivanja i događaja, koj: su ga učinili poznatim i van granica zemlje. U njemu su donesene mnoge odluke značajne ne samo za dalje jačanje tekovina NOR i socijalističke revolucije već i za političku afirmaciju oslobodilačkog pokreta i njegovih predstavničkih organa u svijetu.

Istina o novoj Jugoslaviji i vojno-političkoj ulozi NOP u to vrijeme sve uspješnije se probijala u svjetsku javnost. To je u znatnoj mjeri doprinijelo neposrednijem razvijanju međusobne saradnje sa saveznicima, jer je narodnooslobodilački pokret predstavljao dominantnu snagu i stratešku sponu između savezničkih frontova i armija.

23. februara 1944. godine, na dan 26-godišnjice Crvene armije, u Vazduhoplovnu bazu Vrhovnog štaba, kod Bosanskog Petrovca, stigla je Vojna misija SSSR sa general-lajtnantom Kornijejevom na čelu. Sljedećeg dana u sjedištu Vrhovnog štaba u Drvaru priređen je svečani prijem, kojem su, pored članova Sovjetske delegacije, prisustvovali i oficiri Engleske i Američke vojne misije. U stvari, bio je to prvi oficijelni sastanak vojnih predstavnika savezničkih armija i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. U pozdravnim govorima, što su ih tim povodom održali maršal Tito i šefovi vojnih misija, istaknuta



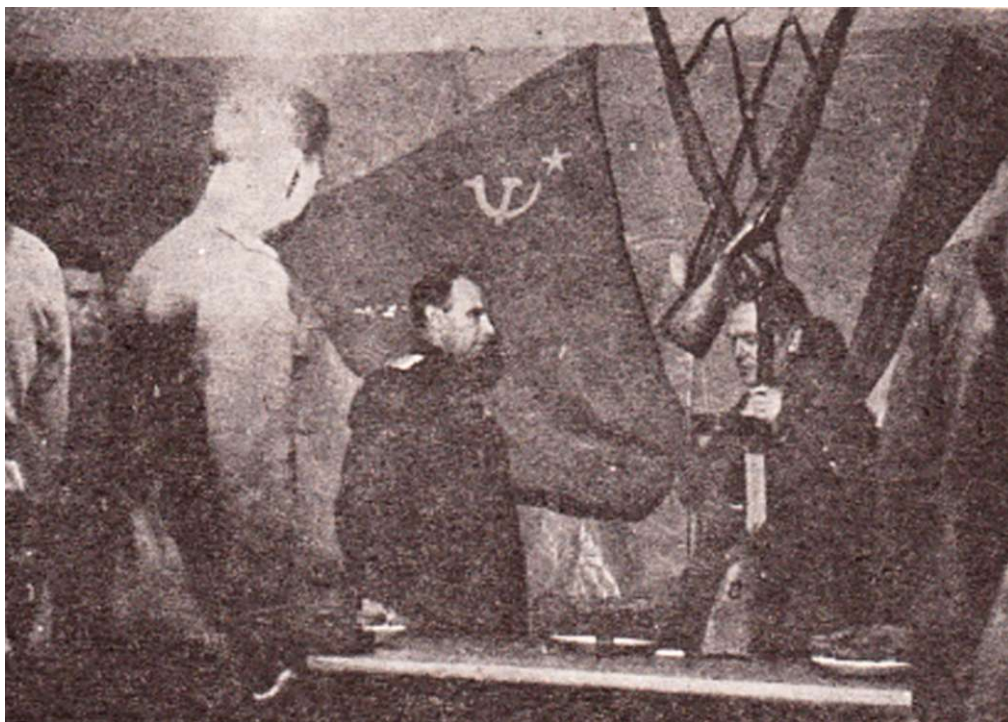
Baraka ispred Titove pećine — sjedište Vrhovnog štaba NOV
i POJ od početka januara do kraja maja 1944. godine.

je uloga i doprinos NOV u dotadašnjim ratnim naporima i naglašena potreba još tješnje saradnje i udruživanja snaga u borbi za izvojevanje konačne pobjede. Ubrzo poslije dolaska Sovjetske vojne misije, početkom marta, iz Drvara je krenula za Sovjetski Savez Vojna misija Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije sa generalom Velimirom Terzićem na čelu. Misija je, zbog zaobilaznog prebacivanja preko Italije, Egipta i Irana, stigla u Moskvu nakon jednomjesečnog putovanja.

Šestog aprila 1944. godine u Drvaru je održana sjednica Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Na toj aprilskoj sjednici, četvrtoj poslije odlaska iz Jajca, maršal Tito je podnio ekspozice o dotadašnjoj djelatnosti i mjerama koje je Nacionalni komitet, u svojstvu privremene vlade, preduzimao na unutrašnjem i spoljnom političkom planu.

Međutim, iako su u to vrijeme saveznici još uvijek imali rezervisan stav u pogledu političkog priznanja Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i drugih predstavničkih organa NOP, vojna saradnja odvijala se sve uspješnije. Engleske i sovjetske isporuke ratnog materijala povremeno su pristizale na slobodnu teritoriju. Preko Vazduhoplovne baze NOV u Bariju ostvarivana je saradnja sa savezničkim snagama u Italiji, u Africi su obučavani partizanski piloti i tenkisti, a u SSSR je od jugoslovenskih državljana bila formirana Prva jugoslovenska brigada. Takva saradnja uveliko je uticala na dalji razvoj međusavezničkih odnosa i jačanje političkog ugleda NOP, čija se dominantna uloga u Jugoslaviji više nije mogla prenebregavati.

Razvoj događaja u toku proljeća 1944. godine jasno je ukazivao na vojno-političko i ekonomsko slabljenje hitlerovske Njemačke. Njena moć se rušila pod sve snažnijim ofanzivnim poduhvatima snaga antihitlerovske koalicije. Poslije uzastopnih i brojnih poraza na istočnom frontu i frontu u Italiji, njemačke trupe bile su prisiljene na opšte povlačenje. Pozicije njemačkog okupatora i domaćih kvislinga na jugoslovenskom ratištu takođe su postajale sve teže. Tokom proljetnih operacija snage Narodnooslobodilačke vojske ugrožavaju neprijateljska uporišta i proširuju slobodnu teritoriju, koja je već tada



Prijem sovjetske vojne misije u sjedištu Vrhovnog št



Maršal Tito i Stojan Pribićević na Drugom kongresu USAOJ u Drvaru 4. maja 1944. god.

zahvatala polovinu Jugoslavije. Uspješnim ofanzivnim poduhvatima i stabilizacijom NOP u zapadnom dijelu zemlje, jedinice NOV i POJ ostvarile su dominaciju nad ogromnim područjem u zaleđu njemačkih snaga u Dalmatinskom primorju. U isto vrijeme naneseni su odlučni udarci ustaškim, domobranskim i četničkim formacijama, što je doprinijelo ubrzanom slabljenju vojno-političkih pozicija kvislinških državnih tvorevina.

Takav tok događaja i prilika na jugoslovenskom operativnom području sve više je zabrinjavao njemačku Vrhovnu komandu, koja je predviđala mogućnost savezničkog iskrcavanja na jadranskoj obali. Usljed toga, početkom maja 1944. godine ona je protiv snaga Narodnooslobodilačke vojske preduzela obimne operacije poznate pod nazivom sedma neprijateljska ofanziva. U nastojanju da skrenu pažnju od svojih glavnih namjera, Nijemci su najprije povelu ofanzivu u Srbiji, Makedoniji, Sloveniji i Hrvatskom primorju, da bi zatim, u drugoj etapi, težište operacija prenijeli na crnogorsko-istočnobosansko i krajiško-ličko i dalmatinsko operativno područje.

Od samog početka ofanzive, jedinice Narodnooslobodilačke vojske uspješno su parirale operativnim zahvatima okupatorskih i kvislinških snaga i, prelazeći u protivofanzivu na svim jugoslovenskim frontovima, nanosile im sve veće gubitke. TJ neprekidnim borbenim okršajima, one ne samo da su osujetile neorijateljske namjere i ofanzivne poduhvate već su i izborile i zadržale punu dominaciju na oslobođenim teritorijama i glavnim sektorima operacija. U takvim okolnostima, kada je već postalo jasno da su prva i druga etapa sedme ofanzive doživjele vojni neuspjeh, njemačka Vrhovna komanda odlučila je da u početku treće etape ostvari svoj dugo pripreman plan vazdušno-desantnog napada na Drvar, u namjeri da uništi ili zarobi Vrhovni štab NOV i ostale rukovodeće organe jugoslovenskog narodnooslobodilačkog pokreta.

Ostvarivanje tog plana počelo je 25. maja 1944. godine, kada je, istovremeno sa desantnom operacijom »Reselšprung«, počelo i koncentrično nastupanje neprijateljskih snaga ka Drvaru. Po namjeri, obimu angažovanja raznorodnih jedinica i po taktici izvođenja, bio je to jedan

od izuzetnih i najdelikatnijih poduhvata što SU ih njemačke oružane snage izvele u periodu drugog svjetskog rata. Operacija je, za razliku od onih koji su joj prethodile, svojevrsna i po tome što je inicirana od vođe Trećeg



Đuro Pucar-Stari, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ
za Bosnu i Hercegovinu

rajha Adolfa Hitlera, koji je njenim izvođenjem želio ostvariti svoju davnašnju namjeru: zarobiti ili likvidirati vojno-političko rukovodstvo NOP sa maršalom Titom na čelu i na taj način obezglaviti i dezorganizovati oslobodilačku borbu jugoslovenskih naroda. Međutim, od momenta kada je firer izrazio tu svoju želju do otpočinjanja njene realizacije protekao je višemjesečni period špijunskih traganja, planiranja i pripremanja specijalizovanih



General-major Slavko Rodić, komandant Petog krajiškog korpusa

rodnooslobodilačkog pokreta u Drvaru ^



Pukovnik *Đoko* Jovanić, komandant Šeste *ličke* divizije
»Nikola Tesla«

PREDISTORIJA DESANTA NA DRVAR

NEPRIJATELJSKA TRAGANJA ZA VRHOVNIM ŠTABOM

Pokušaj likvidacije rukovodećeg vojno-političkog centra NOR i socijalističke revolucije imao je svoju dugu predistoriju. Još od početka narodnog ustanka okupatori i kvislinzi uporno su radili na utvrđivanju mjesta boravka vojno-političkog rukovodstva NOP u nastojanju da ga zarobe ili unište. Tu namjeru nastojali su ostvariti špijunskim potragama, ofanzivnim poduhvatima i opkoljavanjem glavnine partizanskih snaga, sa kojima su se obično nalazile rukovodeće ličnosti revolucije.

U toku dugotrajnih i opsežnih traganja neprijateljske obavještajne službe dolazile su do oprečnih podataka o Vrhovnom štabu i »glavnom partizanskom vođi Titu«. Napokon, krajem 1942. godine Nijemci su prvi put uspjeli da dođu do Titove fotografije, a ubrzo zatim, na osnovu materijala »zaplijenjenih« u Bihaću početkom tzv. četvrte ofanzive, uspjeli su da identifikuju pseudonim »Tito«. Vjerujući da će »snagom novca« i potkupljivanjem postići ono što nisu uspjeli dotadašnjim ofanzivama, oni su od početka 1943. godine počeli da objavljuju potjernice, kojima je Titova glava ucijenjena sa 100.000 rajhsmaraka u zlatu. Slične pokušaje da se potplaćivanjem i ubacivanjem atentatora na slobodnu teritoriju likvidira ili zarobi »Josip Broz — partizanski vođa za Jugoslaviju« vršile su i kvislinske obavještajne organizacije. Međutim, sva ta

nastojanja ostajala su bez izgleda na uspjeh. Napokon je neprijatelj došao do spoznaje da primjenom takve taktike neće postići željeni cilj. Zbog toga je njemačka Vrhovna komanda odlučila da preduzme efikasnije mjere u cilju pronalaženja i likvidacije »Titovog glavnog štaba«. Realizovanje takve zamisli pretpostavljalo je organizovanje planske i kombinovane akcije koja bi, uz primjenu perfidnijih metoda i savršenijih sredstava, obezbijedila njeno uspješno izvršenje.

Ideja o neposrednom vazdušno-desantnom napadu na Vrhovni štab NOV prvi put je izražena sredinom 1943. godine. Naime, na sastanku u »Vučjoj jami« u Rastenburgu, 6. avgusta 1943. godine, Hitler je komandantu Druge njemačke armije general-pukovniku Lotaru Rendulicu povjerio zadatak da utvrdi mjesto stalnog boravka »Glavnog partizanskog štaba« i da ga »direktnom akcijom učini bezopasnim«. U nastojanju da što prije ostvari firerovu želju, njemačka Vrhovna komanda je, nešto kasnije, isto naređenje izdala i Aleksandru fon Fulštajnu, komandantu zloglasne divizije »Brandenburg«. Tako su obavještajne službe Druge oklopne armije i divizije »Brandenburg«, uporedo i ne znajući da su angažovane na istom zadatku, počele široko razgranatu špijunsku aktivnost na pronalaženju Vrhovnog štaba i na pripremanju planova za njegovu likvidaciju. U tom cilju preko Abverovih centara i brandenburških jedinica osnivaju se specijalne obavještajno-diverzantske grupe, koje se kao »partizani« ubacuju na oslobođenu teritoriju. Među ovima, posebnu ulogu imala je »Jedinica Kirhner«, koja je formirana u Brandenburgu početkom septembra 1943. godine, a ubrzo zatim prebačena u Banjaluku. Komandir ove jedinice potporučnik Kirhner uspio je sredinom novembra da preko četničkih obavještajaca u Drenovićevom štabu dobije obavijest da se »partizanski voda Tito sa svojim štabom nalazi u Jajcu«, te je o tome izvijestio komandu divizije »Brandenburg«. Time jc. u stvari, potvrđena vijest koju je krajem oktobra njemačka ilegalna radio-stanica iz Jajca uputila Abverovom centru u Beču.

Na osnovu tih informacija Kirhner je krajem novembra 1943. pripremio plan kamuflirane operacije, kojim je predviđeno izvođenje padobransko-desantnog napada na

sjedište Vrhovnog štaba u Jajcu. Taj plan razrađen je početkom decembra i usvojen u štabu Druge oklopne armije i divizije »Brandenburg«, koja je bila neposredno podređena njemačkoj Vrhovnoj komandi. Međutim, planirani desant u toku decembra 1943. godine nije izveden uglavnom zbog nepripremljenosti i loših klimatskih uslova, kao i zbog neočekivanog novogodišnjeg napada partizanskih snaga na Banjaluku, koja je trebala da posluži kao polazna baza za izvođenje predviđenog poduhvata. U takvim okolnostima, u jeku žestokih okršaja sa njemačkim jedinicama koje su nastupale s istoka, Vrhovni štab se početkom januara 1944. godine povukao iz Jajca prema središnjem rejonu Klekovače. Njemačka špijunska traganja tada su ponovo pošla od početka u nastojanju da utvrde novo mjesto boravka maršala Tita i Vrhovnog štaba NOV.

Po ulasku njemačkih snaga u Jajce, početkom januara 1944. godine, u ruke Abvera dospjelo je v'se Titovih fotografija i portreta, što mu je omogućilo da uspješnije nastavi izviđačka traganja. Poslije dužih i simultanih

Tko jc »Tito«, vodja partizan?

R«zfcrink«n)• pogi«vfc« wxbeifttklh b*nÄ u Bo*v



Titova fotografija u tri stava objavljena u ustaškom listu »Hrvatski narod« t»r. 671 od 3. III 1943. god.

ispitivanja, vršenih uglavnom na krajiškoj slobodnoj teritoriji, obavještajni centar pri štabu Druge oklopne armije bio je obaviješten da se maršal Tito sa Vrhovnim štabom NOV nalazi u Drvaru. Na provjeru tačnost: te obavijesti nije se dugo čekalo: već potkraj februara poručnik Kirhner je »ličnim izviđanjem na partizanskom teritoriju nedvosmisleno utvrdio da se sjedište Titovog štaba nalazi u Drvaru« i o tome je radio-vezom izvijestio štab divizije »Brandenburg« i obavještajni centar generala Rendulica.

U operativnom odjeljenju Druge njemačke armije tada se pristupilo pripremama za izradu novog operativnog plana jedne sveobuhvatne kombinovane operacije, kojom bi se, uz pomoć vazdušno-desantnih jedinica, uništilo ili zarobilo vojno i političko rukovodstvo NOP. Međutim, za pripremu plana takvog poduhvata bilo je potrebno prethodno pribaviti precizne podatke i informacije o lokaciji Vrhovnog štaba, o brojnosti i rasporedu prištapskih i zaštitnih jedinica u Drvaru.

Za uspješno i pravovremeno izvršenje tog zadatka glavne nade polagane su u specijalizovane jedinice za frontno izviđanje. Na tome su, pored Abverovih centara Druge njemačke armije, angažovane i obavještajno-diverzantske skupine divizije »Brandenburg«, koje sa raznih strana, uz primjenu najperfidnije taktike, usmjeravaju svoju izviđačko-špijunsku aktivnost prema sjedištu Vrhovnog štaba u Drvaru. Na područje Klekovače početkom marta 1944. ubačeno je nekoliko njemačkih izviđačkih grupa, među kojima i Kirhnerovo obavještajno odjeljenje s izvjesnim brojem četnika, koji su služili kao vodiči i tumači. Iz svog rezidentskog centra u rejonu željezničke stanice Lisina, Kirhner je radio-vezom objedinjavao akcije izviđačkih grupa i pribavljene informacije dostavljao štabu divizije »Brandenburg« i Obavještajnom odjeljenju Druge oklopne armije.

Sektor Klekovače, koji je još od ranije smatran »glavnim pobunjeničkim strateškim uporištem«, na kome se, tobože, nalazi partizanska Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, postao je najvažniji poligon za njemačka izviđanja usmjerena ka Drvaru. Boraveći na tom području, obavještajne grupe su redovno pratile telegrafski i radio-



Награда од 100.000 Рајхсмарака у злату!

100.000 Рајхсмарака у злату добиће онај који доведе жива или мртва комунистичког вођу Тита.

Овај злочинац бацио је земљу у највећу несрећу. Као болшевички агент, овај скривач цркава, лопов и друмски разбојник хтео је да организује у земљи совјетску републику, а к томе је уобразио да је он позван да „ослободи“ народ. За остварење тога циља он се спрема у шпанском грађанском рату и у Совјетској Унији, где је упознао све терористичке методе ГПУ-а, методе скривања културе и животинског уништавања људских живота.

Ова његова „ослободилачка акција“, која је имала да утре пут болшенизму, том најгрознијем политичком режиму на свету, одузела је имање, добро па и живот хиљадама људи. Она је само пореметила

мир селака и грађанина и бацила земљу у неопisivу беду и невољу. Порушене цркве и спаљена села тргови су којима је он прошао.

Стога је овај опасни бандит у земљи уцењен са 100.000 Рајхсмарака у злату.

Онај који докаже да је овог злочинца учинио безопасним или га преда најближој немачкој власти не само што ће добити награду од 100.000 Рајхсмарака у злату, него ће тим извршити и једно национално дело јер ће ослободити народ и отаџбину од бича болшевичког крвавог терора.

Врховни Заводањак немачких трупа у Србији.

Potjernica za «komunističkim vođom Tiitom», izdaita od vrhovnog zapovjednika njemačkih trupa u Srbiji početkom 1943. godine.


NAGRADA
100.000 NJEM. MARAKA
U ZLATU

Tko na ovoj slici desno prikazanog komunističkog poglavicu, zvanog **TITO**, izruči njemačkim oblastima živog ili mrtvog, dobit će nagradu od RM 100.000.- slovima sto tisuća Reichsmark u zlatu.

Očim toga jamči mu njemačka oružana sila život i slobodu. Ona mu, bio on tko mu drago, zajamčuje svaku zaštitu.

Zločinac Tito je za Vašu zemlju nesreća. On kao boljševički agent hoće Vašu zemlju milošću Moskve pretvoriti u sovjetsku republiku i uništiti u Hrvatskoj svaki narodni i posebnički samosvojni život.

U španjolskom građanskom ratu i u Sovjetskoj Rusiji on se je putem GPU izškolovalao u svim metodama terora, bestialnog uništavanja ljudi i svakoj vrsti oskvrnjivanja uljudbe.

Tim metodama »usrećuje« on sada Vašu zemlju! Među njegovim drugovima nalaze se ubojice, kradljivci i razbojnici, koji svoje žrtve čekaju u zasjedi uz ceste.

Njegova »akcija za oslobodjenje« stajala je Vašu zemlju već na tisuće njezinih najboljih sinova.

Ona je razorila mir radinog građanina i seljaka. Ona je otimala Vašu imovinu i bezdušno ju uništavala. Razrušene crkve i popaljena sela označuju njegov put. Neizreciva bieda, glad i bezkrajne muke: to su njegovi dosadani uspjesi.

Odstranjenje toga zločinca je nacionalno djelo!

Ono će narod i domovinu osloboditi od biča krvavog boljševičkog terora. Zato će onaj, koji tog zločinca dokazano utamani ili ga izruči najbližoj njemačkoj oblasti dobiti nagradu, koja je za to razpisana, a to je:

100.000.- Reichsmark u zlatu!

ŽIVOT, SLOBODA I ZAŠTITA!

ZAPOVJEDNIK NJEMAČKIH ČETA
U HRVATSKOJ

Njemačka potjernica za Titom, objavljena na području Hrvatske sredinom 1943. godine

-saobraćaj između Vrhovnog štaba i štabova korpusa NOV. U svojoj aktivnosti one su izbjegavale izvođenje diverzija i sukoba sa partizanskim jedinicama kako time ne bi dekonspirisale pripremani desantni napad na sjedište Vrhovnog štaba. U isto vrijeme špijunska izviđanja prema Vrhovnom štabu i štabovima Prvog i Osmog korpusa vršena su i sa dalmatinskog područja. Ona su organizovana posredstvom Obavještajno-diverzantske jedinice »Konrad«, koja je, uz podršku četničke obavještajne službe, ubacivala na partizansku teritoriju manje grupe agenata, koje su djelovale nezavisno od izviđačkih grupa poručnika Kirhnera. Pored toga, Nijemci su u okolini Drvara padobranima spuštali noću specijalne špijune snabdjevene radio-stanicama, koji su, preobučeni u partizanske uniforme, povremeno boravili u gradu.

U toku višemjesečnih traganja, koja su vršile brandenburške i Abverove obavještajne grupe i centri, prikupljane su informacije o sjedištu Vrhovnog štaba, o lokaciji, brojnosti i rasporedu prištapskih jedinica i ustanova. Pribavljena obavještenja objedinjavana su i provjeravana u štabu Druge oklopne armije, u čijem je Operativnom odjeljenju pripreman i plan vazdušno-desantne operacije. U taj operativni plan, osim avionskog snimka Drvara i okoline, koji je činio njegov sastavni dio, uneseni su najvažniji podaci do kojih je njemačka obavještajna služba došla u toku višemjesečnih traganja. Međutim, pretežan dio pribavljenih obavještenja, izuzev onih o radio-stanici Vrhovnog štaba i o Engleskoj vojnoj misiji, bio je netačan. Zahvaljujući toj okolnosti, kao mjesto boravka »Glavnog Titovog štaba« (Hauptstab Tito) označeno je Šobića naselje u Drvaru, odnosno »Citadela«, što ukazuje da planeri desantne operacije sve do početka desantnog napada nisu znali gdje se nalazi stalno boravište maršala Tita i Vrhovnog štaba NOV Jugoslavije.

PRIPREMANJE DESANTNE OPERACIJE »RESELŠPRUNG«

Poslije dužih obavještajnih izviđanja i utvrđivanja stvarnog mjesta boravka Vrhovnog štaba i marš Ja Tita, njemačka Vrhovna komanda odlučila je da preduzme sveobuhvatnu ofanzivnu operaciju protiv snaga NOV u Bosanskoj krajini i da, primjenom najsavršenije tehnike i taktike, ostvari ono što nije uspjela postići u dotadašnjim ofanzivama. Njena osnovna namjera bila je da angažovanjem raznih rodova kopnene vojske izvrši koncentrične prodore prema Drvaru i da istovremenim napadom vazdušno-desantnih jedinica na sjedište Vrhovnog štaba uništi ili zarobi vojno-političko rukovodstvo jugoslovenskog oslobodilačkog pokreta.

Objedinjavanje svih snaga i planiranje desantne operacije, zvanično nazvane operacija »Reselšprung« (»Röselprung« — skok konjića), povjereno je štabu Druge njemačke oklopne armije, koji se nalazio u Vrnjačkoj Banji. Operacioni plan desanta brižljivo je pripremao pukovnik fon Farnbiler, načelnik Rendulicevog štaba.

Trebalo je, prema zamisli njenih planera, da se drvarska operacija izvede munjevito i na širem području, čiji je centar predstavljao Drvar kao glavni poligon napada. Stoga se, osim specijalno obučenih padobransko-jedriličarskih jedinica, predviđalo sudjelovanje motorizovanih i pješadijskih trupa. Ovim posljednjim bila je namijenjena vrlo važna uloga u operaciji. One su imale zadatak da u nastupanju sa spoljnih pravaca prema sjedištu Vrhovnog štaba, prvo, vežu za sebe snage Narodno-oslobodilačke vojske na okolnim frontovima Krajine, Like i Dalmacije i onemoguće njihovo neposredno angažovanje u odbrani Vrhovnog štaba i, drugo, da brzom prodorima priteknu u pomoć desantnoj grupaciji i izvrše opkoljavanje glavnine snaga NOV u trokutu Drvar—Petrovac—Potoci i nanesu im odlučujući poraz.

Da bi se uspješno realizovao tako zamišljen poduhvat, operacionim planom predviđeno je da sa vanjskih pravaca nastupaju sljedeće njemačke i kvislinške snage: od Jajca — 13. lovački puk 7. SS divizije »Princ Eugen« ojačan

jednim artiljerijskim divizionom; od Mrkonjić-Grada — Izviđački odred 7. SS divizije; od Srba — 384. pješadijski puk sa dopunskim bataljonom, izviđačkim odredom i artiljerijskim divizionom 373. legionarske divizije »Tigar«; iz B'haća — 92. motorizovani puk; iz Bosanske Krupe — Dopunski bataljon divizije »Tigar« i Prva ustaška lovačka pukovnija; iz Banjaluke — 202. oklopni grenadirski bataljon; iz Livna — dijelovi 718. i 362. planinske divizije i bataljon 4. puka »Brandenburg« i iz Knina — 1. motorizovani puk »Brandenburg« sa grupom četnika Dinarske divizije. Sve te jedinice, u jačini od preko 20.000 vojnika, prikupljene su i raspoređene na frontovima oko južnog dijela Bosanske krajine, gdje su u punoj borbenoj pripravnosti očekivale početak operacije. Rukovođenje tih snaga povjereno je komandi Petnaestog njemačkog armijskog korpusa, koja se neposredno pred otpočinjanje drvarske operacije nalazila u Kninu.

Prvobitno je, kako neki dokumenti ukazuju, bilo predviđeno da desantna operacija počne 2. juna 1944. godine. Međutim, komanda Druge njemačke armije je iz taktičkih razloga promijenila taj termin i za dan desantnog napada određen je Titov rođendan — 25. maj. Pri tome se računalo da će zbog slavlja predostrožnost u mjestu boravka Vrhovnog štaba biti minimalna, te da će Nijemcima poći za rukom da iznenadnom desantnom akcijom »svečanost pretvore u pustoš«, a maršala Tita i ostale rukovodioce NOP odvedu kao zarobljenike fireru u Berlin.

Premda su za sudjelovanje u drvarskoj operaciji bile pr'premljene brojne pješadijske, tenkovske i motorizovane snage, glavnu i odlučujuću ulogu u izvršenju osnovnog zadatka — uništavanja ili zarobljavanja »Titovog glavnog štaba« — trebalo je da odigraju vazduhoplovne jedinice ojačanog 500. SS padobransko-lovačkog bataljona. Stoga je za njegovo angažovanje u desantnoj operaciji izrađena posebna »Studija« u sklopu okvirnog operacionog plana.

Prema tom planu, desantni napad na Drvar bio bi izvršen »x« dana u ranim jutarnjim časov'ima nakon temeljitog bombardovanja odbrambenih punktova u gradu i okolini. Bilo je predviđeno da se čitava akcija izvede u dva desantna talasa. Jedinicama prvog, mješovitog jedriličarsko-padobranskog talasa povjereno je izvršenje

Geheime Kommandosache

Panzerarmeeoberkommando 2
Akt. Nr. 65 / 44. Kdo. Cheln. **Waffen** A.H.Qu., den 24.5.44
Betr. "Hubschprung" Nur durch Offizier **8 Ausfertigungen**
- 1 Anlage - **1. Ausfertigung**

A.H.O. 2 H.P. 2
 B. H. 2
 1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000

Studie für Einsatz verst. SS-Palisch.Jg.Btl. 500

A) Lastenträger:
 Insgesamt verfügbar **340 Plätze** für verst. SS-Palisch.Jg.Btl. 500.

1.) Kampfgruppe "Panther":
Auftrag: Wagnahme "Eitadelle" (Hauptstab Tito?), sodann Organisa-
 tion der Verteidigung der "Eitadelle". Verbindungsaufnahme mit
 Kampfgruppen "Rot", "Stürmer", "Draufgänger" und "Greifer".
 Führer:
 Vertreter:
Stärke: Gruppe 1: Führer: 2 Segler = 20 Mann
 Vertreter:
 Gruppe 2: Führer: 2 Segler = 20 Mann
 Vertreter:
 Gruppe 3: Führer: 2 Segler = 20 Mann
 Vertreter:
 Gruppe 4: Führer: 1 Segler = 10 Mann
 Vertreter:
 Gruppe 5: Führer: 2 Segler = 20 Mann
 Vertreter:
 Gruppe 6: Führer: 2 Segler = 20 Mann
 Vertreter:
 Insgesamt: 11 Segler = 110 Mann.

2.) Kampfgruppe "Stürmer":
Auftrag: Anheben "Monken" (Russische Mission?), sodann Halten
 des Häuserblocks "Monken", vor allem Front Ost. Verbindungsauf-
 nahme mit Kampfgruppen "Panther", "Rot", "Ordn" und "Draufgänger".
 Führer:
 Vertreter:
Stärke: Gruppe 1: Führer: 3 Segler = 30 Mann
 Vertreter:
 Gruppe 2: Führer: 2 Segler = 20 Mann
 Vertreter:
 Insgesamt: 5 Segler = 50 Mann

- 2 -

Faksimil prve stranice operativnog plana desantnog napada na Drvar pod naslovom »Studija za upotrebu 500 SS padobransko-lovačkog bataljona«.



Aerodrom Zalužani: desetine iona avionskih bombi pripremljene
7a »neutralisanje područja desantne operacije« u Drvaru

glavnog zadatka, dok je drugi talas padobranaca, kao operativna rezerva, trebalo da stupi u akciju kada to situacija bude zahtijevala.

Jedinice prvog desantnog talasa, prema Farnbilerovoj studiji, činile su padobranske skupine »Crveni«, »Plavi« i »Zeleni« i šest jedriličarskih borbenih grupa, koje su, prema ulozi što im je namijenjena u desantu, dobile simbolične nazive: »Panter«, »Jurišnik«, »Bezobzirni napadač«, »Hvatač«, »Grizač« i »Drobilica«. U jedriličarske grupe polagane su sve nade: one su imale zadatak da u munjevitom naletu osvoje nekoliko gradskih naselja u kojima su se, prema njemačkim obavještenjima, nalazili rukovodeći organi NOP i savezničke vojne misije i da na taj način, u samom početku, obezbijede uspjeh desantnog poduhvata.

Jedriličarskoj SS skupini »Panter« povjeren je najvažniji i najdelikatniji zadatak. Sa svojih 110 automata (pod komandom potporučnika Hansa Žiga) ona je tre-

baia da se spusti na Sobica glavicu i izvrši koncentrični juriš na »Citadelu«, gdje se, po uvjerenju planera operacije, nalazio »Titov glavni štab«. Stoga je bilo predviđeno da »Citadela«, kao napadna tačka broj jedan, bude osvojena u prvim minutima borbe, bez obzira na jačinu otpora i gubitke u ljudstvu. Ukoliko grupa »Panter« ne bi uspjela u napadu, borbene grupe »Crveni«, »Zeleni«, »Jurišnik« i »Bezobzirni napadač« bi po zadatku odmah izvršile juriš na »Citadelu« i po svaku cijenu je osvojile.

Druga po veličini jedriličarska grupa »Bezobzirni napadač«, sa 70 esesovaca (pod zapovjedništvom potporučnika Vicemana, imala je da osvoji »zapadni krst«, to jest naselja oko zapadne gradske raskrsnice. U ovom dijelu Drvara, pored vojnopozadinskih jedinica i ustanova, nalazila se i radio-stanica Vrhovnog štaba, koju je takode trebalo što prije zauzeti. O njenoj lokaciji neprijatelj je imao tačne podatke i na fotografskom snimku gradskog područja označena je šifrom »Lq — Zy«. Osvajanjem radio-stanice u početku desanta trebalo je onemogućiti održavanje radio-veza između Vrhovnog štaba NOV i podređenih štabova i na taj način izazvati dezorganizaciju i pometnju partizanskih jedinica.

Računajući na značaj osvajanja zapadnog raskršća i rad'o-stanice Vrhovnog štaba, planeri operacije predvidjeli su da u sastavu »Bezobzirnog napadača« nastupi »Specijalni trup Zavadi!« i jedan dio brandenburškog »Odjeljenja Beneš« sa potporučnikom Gerhardom Doveom na čelu. Inače, čitava grupacija imala je zadatak da ovlada najzapadnijim dijelom Drvara i da u sadjejestvu sa najbližim jedriličarskim grupama organizuje frontalnu odbranu sjeverozapadnih i zapadnih gradskih prilaza. U ovom sklopu bilo je predviđeno da »Bezobzirni napadač« izvrši »snažno borbeno izviđanje ka Mlinskoj klisuri«, kako je fon Farnbiler obilježio Drvarsku pećinu ne znajući da ie upravo tu sjedište maršala Tita i Vrhovnog štaba NOV.

Za izvođenje naoada na savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu i njihovo zarobljavanje predviđene su tri borbene grupe jedriličara. Navodno sjedište Sovjetske vojne misije generala Kornjejeva, za koje se vjerovalo da se nalazi u naselju pored pravoslavne crkve, koje je

na avionskom snimku Drvara označeno šifrom »Moskva«, trebalo je da osvoji grupa »Jurišnik« sa svojih 50 automatičara pod komandom poručnika Smajdela. Nakon prizemljenja i osvajanja naselja »Moskva«, trebalo je da grupa »Jurišnik« sadjejestvuje s okolnim jedriličarskim i padobranskim grupacijama i da održava odbranu grada na pravcu Gradine.

O sjedištu Engleske vojne misije, koja se četiri dana prije desanta preselila iz Drvara u zaselak Prnjavor (Sabljići), Nijemci su imali tačna obavještenja. Za osvajanje tog naselja, obilježenog oznakom »London«, određena je SS grupa »Hvatač« sa 40 jedriličara pod zapovjedništvom poručnika Fridriha Bredenbeka. U sadjejestvu sa »Hvatačem« trebalo je da nastupi 20 automatičara grupe »Grižač«, koja je predviđena za zaposjedanje naselja Marici, označenog šifrom »Varšava«. Po zauzimanju navedenih punktova, obje grupe bi, po zadatku, na liniji Trnjak—Prnjavor uspostavile odbrambeni front prema Radukliji i Kamenici.

Šestoj jedriličarskoj grupi, zvanoj »Drobilica«, bilo je povjereno osvajanje »Amerike«, odnosno naselja Trninića na Trninić-Brijegu, gdje se, prema procjeni planera desanta, nalazilo sjedište Američke vojne misije. Po izvršenju svog osnovnog zadatka, ova grupa od 50 jedriličara, pod komandom poručnika Georga Buhala, trebalo je da nastupa u borbenom rasporedu preko Trnjaka ka Šobića glavici, gdje bi sa »Panterom« održavala zaposjednutu »Citadelu«.

Prema prvobitnom planu, dakle, bilo je predviđeno da u desantnoj operaciji učestvuje šest jedriličarskih grupa sa oko 340 automatičara. Međutim, u toku priprema jedinice su popunjene pripadnicima »Beneševog odjeljenja* i dviju vazduhoplovnih grupa iz Francuske tako da se ranije predviđeni broj učesnika u desantnoj operaciji povećao na oko 445 jedriličara. Rukovođenje ovim grupama povjereno je kapetanu Otu Bentrupu, zamjeniku komandanta 500. padobransko-lovačkog bataljona.

Planirajući sinhronizovanu, kombinovanu desantnu operaciju jedriličara i padobranaca, Farnbiler je precizirao njihov borbeni raspored i sektore napada. Padobran-

skim grupama, za razliku od ostalih, stavljeno je u zadatak da ovladaju srednjim i istočnim dijelom Drvara.

Najbrojnija padobranska grupa »Plavi«, s ukupno sto esesovaca, trebalo je da se spusti na zaravan Golubić i da potom zaposjedne industrijski dio grada sa naseljima istočno od rječice Drvare. Sa njom bi sadjejestvovala druga po veličini padobranska grupa »Zeleni«, koja bi se prizemljila na prostoru između istočnog Drvara i Unca, predviđena je za osvajanje sjeveroistočnih gradskih naselja. Nakon uspostavljanja mostobrana na Uncu, ova grupa od 95 automatičara trebalo je da s ostalim padobrancima i jedriličarskom grupom »Jurišnik« učestvuje u osvajanju i »pretraživanju« grada.

Treća skupina padobranaca, nazvana »Crveni«, predviđena je da nastupa kao centralna grupacija u borbenom rasporedu desantnih jedinica. Nakon prizemljivanja na poljanu Brežine, između Drvare i »Citadele«, grupa »Crveni« sa svojih 85 padobranaca trebalo je da zaposjedne središnji dio Drvara. Pored toga, neodložan i prvenstven zadatak »Crvenih« padobranaca bio je da, u slučaju neuspjeha jedriličara grupe »Panter« u napadu na »Citadelu«, hitno priteknu u pomoć radi osvajanja sjedišta Vrhovnog štaba. Radi tako značajne uloge ove grupe bilo je predviđeno da se s njom na poprište operacije prebaci komandant desantnog bataljona SS kapetan Kurt Ribke sa svojim štabom, pomoćnim osobljem i bataljonskom radio-stanicom.

Operacionim planom desantne operacije bilo je predviđeno da padobranske skupine »Crveni«, »Plavi« i »Zeleni«, koje su brojno povećane na 314 padobranaca, učestvuju u napadu zajedno sa jedriličarskim borbenim grupama, koje su brojale oko 445 jedriličara. Ove jedinice, u ukupnoj jačini od oko 760 automatičara, trebalo je da čine glavnu udarnu grupaciju, koja bi izvođenjem prvog desantnog talasa obezbijedila uspjeh operacije.

Za desantni napad u okviru drugog talasa planirano je oko 180 padobranaca sa kapetanom Obermajerom na čelu. Ova skupina, u stvari, predstavljala je operativnu rezervu desantnog bataljona, a njeno prizemljivanje je trebalo da se izvrši na zaravnima jugozapadno od Drvara »čim to tehnički bude moguće«. Međutim, naknadno je



Dok je trajalo bombardovanje Drvara, na polaznim aerodromima Lučko, Cerklje, Borongaj i Beokerek (danas Zrenjanin) desantne jedinice su u punoj borbenoj pripravnosti očekivale naredbu za uzlijetanje.



Ovakve Tiitove fotografije dijeljene su
esesovcima neposredno pred uzlijetanje »radi
prepoznavanja partizanskog maršala«

predviđeno da konačnu odluku o mjestu i vremenu ubacivanja u borbu pomenute grupacije donese komandant SS padobransko-lovačkog bataljona na osnovu vlastite procjene situacije na poprištu desantne operacije.

Prema tome, za izvođenje vazdušno-desantnog napada na Drvar planirano je ukupno deset jedriličarskih i padobranskih grupa (6:4) s oko 950 vojnika. Vjerovalo se da će ove snage, naoružane uglavnom automatskim oružjem, biti dovoljne da uz snažnu podršku avijacije razbiju odbranu Drvara i da unište ili zarobe maršala Tita

i ostale članove najviših rukovodećih organa narodnooslobodilačkog pokreta.

U isto vrijeme, uporedo sa planiranjem operacije, vršeno je i pripremanje desantnih jedinica. Od početka 1944. godine 500. SS padobranski bataljon nalazio se na aerodromu kod Kraljeva, gdje je uglavnom boravio sve do uoči desanta na Drvar. U međuvremenu vršeno je uvježbavanje bataljonskih grupa za izvođenje specijalne desantne operacije. U nastojanju da obezbijede uspjeh predstojećeg poduhvata, Nijemci su početkom marta prebacili iz Francuske Drugu i Treću grupu Prvog puka Vazduhoplovno-desantne divizije generala Kurta Studenta. Ove jedinice, zajedno sa jedrilicama, stacionirane su na aerodrome Cerklje i Lučko, kod Zagreba, i stavljene pod komandu 500. desantnog bataljona, čiji se štab nalazio u Mataruškoj Banji. U isto vrijeme bataljonu je pripojena i brandenburška četa iz »Odjeljenja Beneš«, iz Banjaluke, pod zapovjedništvom potporučnika Gerharda Dovea, kao i »Specijalni trup Zavadić« iz Siska.

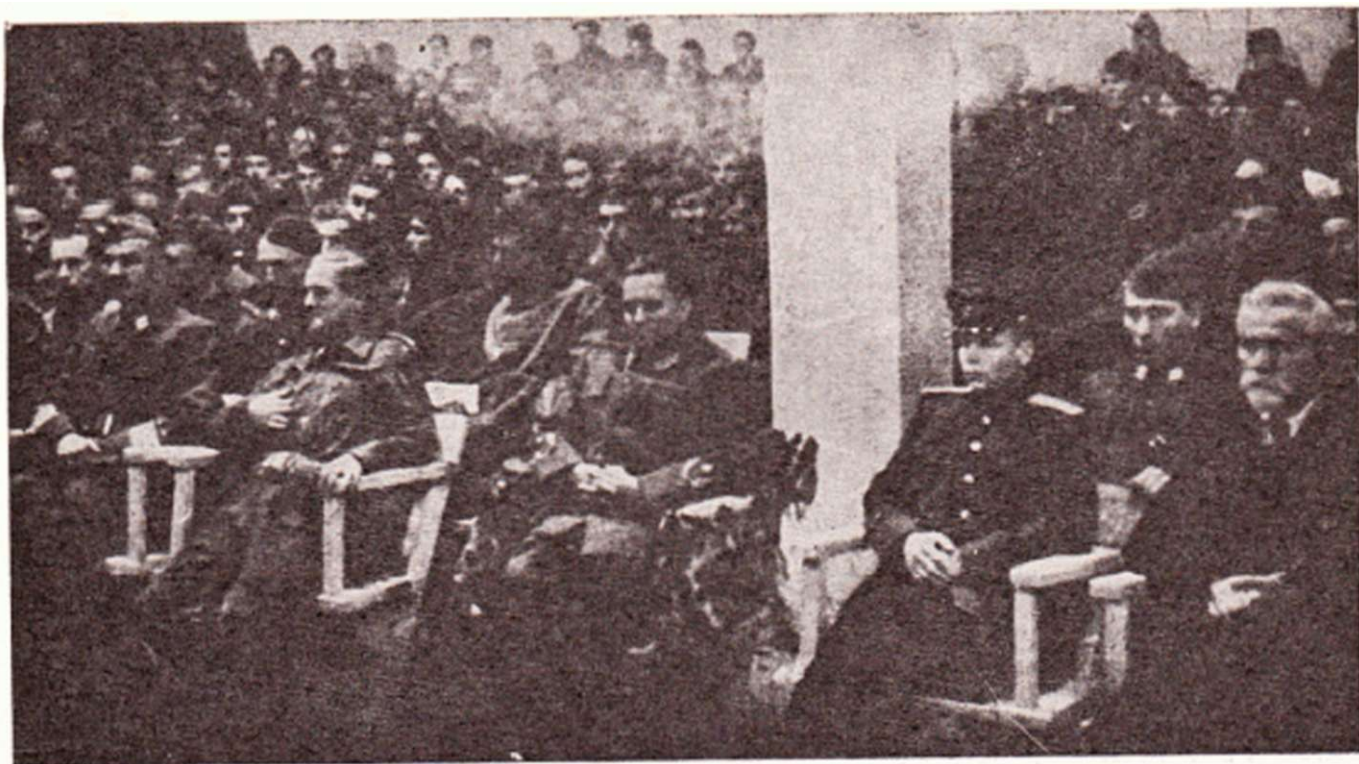
20. maja 1944. godine jedinice ojačanog 500. SS padobranskog bataljona stavljene su u pripravnost, a narednih dana prebačene su iz Kraljeva na polazne aerodrome kod Zagreba, Beckereka (Zrenjanina) i Banjaluke, odakle će 25. maja krenuti u desantni napad na sjedište Vrhovnog štaba u Drvaru. Neposredno pred uzlijetanje esesovcima su, radi prepoznavanja, podijeljene Titove fotografije, a potom je pred postrojenim bataljonskim grupama pročitana naredba u kojoj se kaže: »... Čim se tačno sazna gdje se nalazi Stab, svi dijelovi bataljona koji su se spustili najbliže glavnom cilju treba da bez oklijevanja i bezobzirno likvidiraju prije svega Titov glavni štab. Važnije ličnosti treba, po mogućnosti, uhvatiti žive!«

U DRVARU PRIJE DESANTA

U godinama oslobodilačkog rata i revolucije Drvar je bio jedno od permanentnih žarišta i uporišta narodno-oslobodilačkog pokreta. Po revolucionarnom doprinosu i ulozi, kao i po bogatstvu i značaju događaja koji su se u njemu odvijali do desanta, on je već bio ušao u istoriju: započeo je svenarodni ustanak, prvi u Bosni i Hercegovini izvojevao slobodu, odrvavao se neprijateljskim najezdama, bio poprište mnogih borbi, slobodan dočekaao Vrhovni štab i proleterske brigade, tri puta bio u plamenu, ostajao bez stanovništva, razrušen i s uništenim fabrikama. Ali svaki put Drvar se ponovo obnavljao na svojim ruševinama i zgarištima, nastavljajući novi život makar i u kratkotrajnoj slobodi.

Sa ponovnim dolaskom najviših rukovodećih organa narodnooslobodilačkog pokreta slobodarski Drvar postao je vojno-političko središte nove partizanske države, Demokratske Federativne Jugoslavije, i sjedište centralnih rukovodstava antifašističkih organizacija NOP. Sve to, kao i okolnost da je on bio jedini grad u okupiranoj Evropi u kojem su boravili vojni predstavnici država antihitlerovske koalicije, davalo je Drvaru izuzetan značaj i doprinijelo da postane poznat ne samo u zemlji već i u inostranstvu.

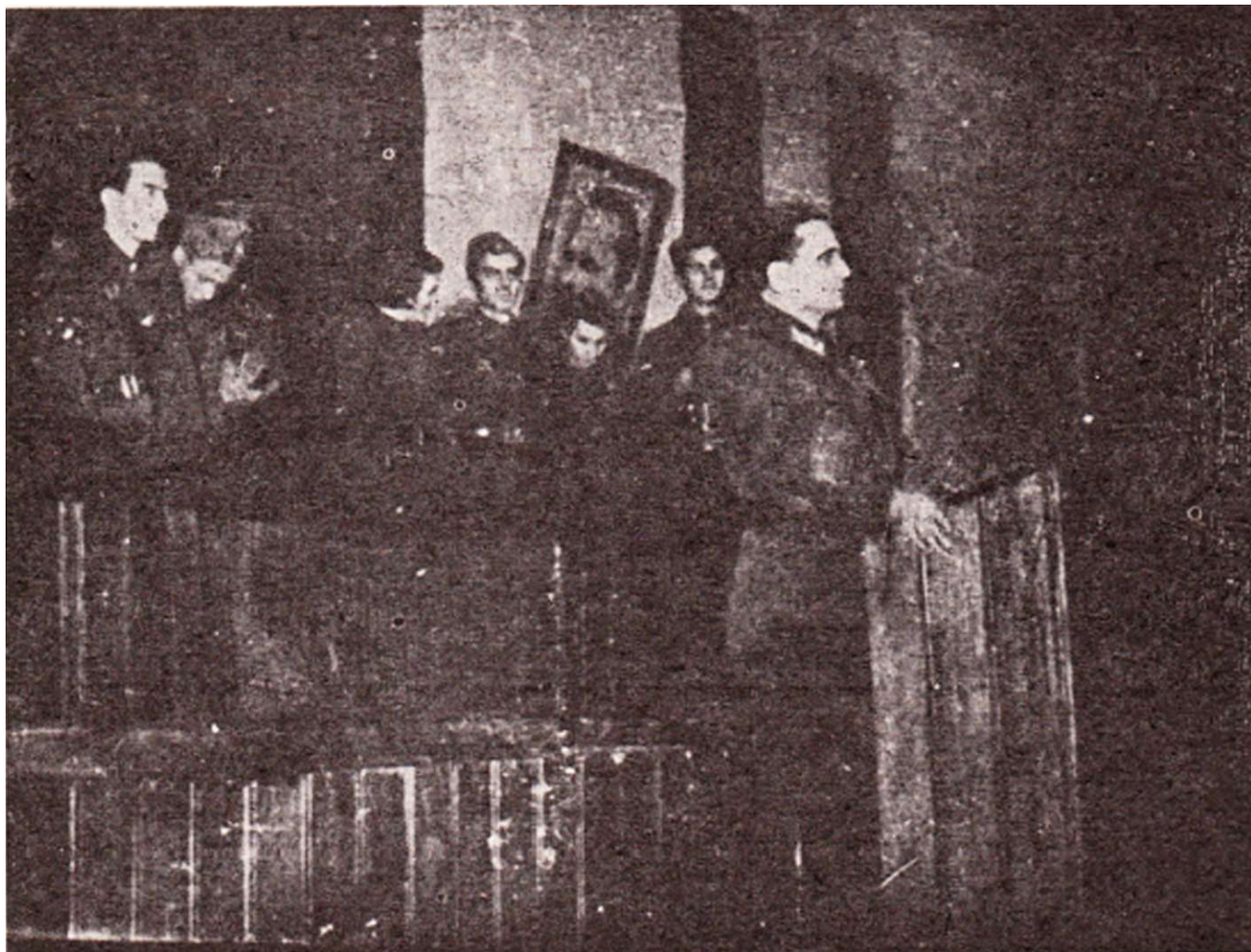
Tog četvrtog ratnog proljeća u Drvaru je bilo življe i prometnije nego ikada prije. Grad je ličio na ratni logor u kome je sve u pokretu. Mnoge jedinice, vojni transporti, ranjenici, karavani i prolaznici prihvatani su ili otpremani, a desetine vojnih i političkih aktivista svakodnevno su dolazile ili odlazile u razne krajeve zemlje. Pored ru-



Drugi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije održan je u Drvaru od 2—4. maja 1944. godine. — U prvom redu su gosti kongresa: maršal Tito, major Randolph Cerčil, predstavnik Anglo-američke vojne misije, major Vasilij Mihajlovič-Saharov, predstavnik Sovjetske vojne misije i dr Vojislav Kecmanović, predsjednik Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine.

kovodećih organa, u gradu i bližoj okolini boravile su razne ustanove i institucije, kao što su: Viša partijska škola CK KPJ, Taniug, Redakcija »Borbe«, Štamparija »Nove Jugoslavije«, Pozorište »Narodno oslobođenje«, Viša oficirska škola Vrhovnog štaba, a osim toga održavani su vojni i politički kursevi i seminari.

Prvomajska proslava protekla je u znaku pretkongresnog slavlja. U praznično uređenom gradu domaćinu Omladinskog kongresa okupili su se predstavnici mladih iz vojske i pozadine, delegacije omladinskih organizacija s oslobođenih i neoslobođenih teritorija. Oni su pod veoma teškim uslovima, a mnogi i mjesecima putovali do Drvara da bi na svom Drugom kongresu sumirali rezultate borbe i rada, da bi manifestovali borbeno jedinstvo mlade



Maršal Tito pozdravlja delegate II kongresa USAOJ-a 2. maja 1944. »... Naši narodi mogu biti ponosni što imaju takvu omladinu, jer narod koji ima takvu omladinu ne treba da se boji za svoju budućnost.«

generacije i njenu riješenost da i ubuduće istraju u prvim redovima revolucije. Njihov susret na prvomajskom mitingu predstavljao je veličanstvenu svečanost kakvu Drvar do tada nije doživio.

Drugog maja naveče u velikoj dvorani Fabrike celuloze otvoren je Drugi kongres Ujedinjenog saveza anti-fašističke omladine Jugoslavije. Po ulozi i značaju, kao i po masovnosti od 816 delegata i učešću većeg broja domaćih i stranih gostiju, bdo je to dotada najimpozantniji politički skup mladih. Pored vrhovnog komandanta NOV, Kongresu su prisustvovali članovi Vrhovnog štaba, Cen-

tralnog komiteta KPJ, Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, Predsjedništva AVNOJ-a, mnogi vijećnici ZAVNOBiH-a i ZAVNOH-a, te predstavnici savezničkih vojnih misija, inostranih omladinskih organizacija i savezničke štampe.

Na početku zasjedanja, nakon svečanog otvorenja, učesnike Kongresa pozdravio je maršal Tito. Njegov govor bio je prožet izrazima priznanja mladoj ratnoj generaciji: »... Vd ste u našu vojsku unijeli pjesmu, duh veselosti, prezir prema smrti i svim teškoćama. Sada, kada je pobjeda na vidiku, kad su perspektive jasne, kad je istina o našoj zemlji prodrila širom cijelog svijeta, kad nema više nikakve tajne, kad čitav slobodoljubivi svijet zna da je u Jugoslaviji slobodoljubiva omladina lila svoju krv u redovima NOV i POJ, sada kada imamo na našoj strani čitavo slobodoljubivo čovječanstvo, mi možemo smjelo gledati budućnosti u oči i vedro joj ići u susret, jer znamo da će pobjeda biti naša.«

U svečanoj atmosferi, uz ovacije oduševljene omladine, odvijalo se zasjedanje Kongresa. Predstavnici zemaljskih antifašističkih vijeća, savezničkih vojnih misa i partizanskih korouisa isporučili su pozdrave i poželjeli mladim antifašistima dalje borbene i radne uspjehe. Referatom »Jedinstvo omladine u borbi protiv okuDatara — prvi i najvažniji zadatak«, koi je -oodnio Rato Du^onjić, sekretar Centralnog komiteta SKOJ-a, počeo je radni dio Omladinskog kongresa. Na njegovoj govornici nastuoili su mnogi delegati, predstavnici pokrajinskih i oblasnih organizacija USAOJ-a, borci-bombaši i skojevski rukovodioci iz proleterskih i udarnih jedinica, omladinski aktivisti sa slobodne teritorije i iz okupiranih gradova. Sumirajući rezultate -pretkongresnog omladinskog takmičenja na frontu i u pozadini, oni su se zavjetovali na još veće oregalaštvo i doorinos u predstojećim borbama za konačno oslobođenje zemlje.

Drugog dana Kongresa, na orijedlog predstavnika omladine Drvarskog okruga, koja je sedamnaest ratnih mjeseci dostoino nosila orelaznu zastavu omladine Jugoslavije. delegati Omladinsko«* kongresa, u ime svoiih or^anizacija. položili su kolektivnu zakletvu svom vrhovnom komandantu maršalu Titu:

ДРУЖЕ ТИТО

ЗАКЛИЊЕМО ТИ СЕ ЧАШКУ, НАПОРИМА, ЖРТВАМА И БУДУЋНОШЋУ НАРОДА И НАШЕ ОМЛАДИНЕ, ДА НЕЋЕМО ЖАЛИТИ НИ СВОЈЕ ЖИВОТЕ, НИ СНАГЕ У БОРБИ ЗА СЛОБОДУ, У БОРБИ ЗА САВЕСТ, ЧАСТ И БУДУЋНОСТ СВАКОГ ОМЛАДНИЦА И ОМЛАДНИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.

ЗАКЛИЊЕМО ТИ СЕ ПАЋИМАМА И НАДАМА НАШИХ НАРОДА И НАШЕ ОМЛАДИНЕ, ДА НЕЋЕМО ЖАЛИТИ НИ СВОЈЕ ЖИВОТЕ, НИ СВОЈЕ СНАГЕ У БОРБИ ПРОТИВ НЕМАЧКИХ ЦЕЛАТА И СВИХ ДОМАЋИХ НЕПРИЈАТЕЉА ЈЕДИНСТВА И СЛОБОДЕ НАШИХ НАРОДА, – У БОРБИ ЗА ГВОЗДЕНО И СВЕОБУХВАТНО ЈЕДИНСТВО ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ОМЛАДИНЕ ЗА НОВУ ДЕМОКРАТСКУ ФЕДЕРАТИВНУ ЈУГОСЛАВИЈУ.

ОВАЈ НАШ ЗАВЕТ ЈЕ НАША НАЈПУНИЈА ЗАХВАЛНОСТ ТЕБИ, ЗА СВЕ ОНО ШТО СИ УЧИНИО ЗА НАШЕ НАРОДЕ И ОМЛАДИНУ. НАШЕ ДЕЛО, НА КОЈЕ СЕ ЗАВЕТУЈЕМО, ТО ЈЕ НАЈБОЉИ ПУТ СЛУЖБЕ ИНТЕРЕСИМА ОТАЋБИНЕ, ИНТЕРЕСИМА МЛАДОГ НАРАШТАЈА, СЛОВЕНСТВА И СВИХ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА.

ЗА ДЕЛО И ЖИВОТ ДРУГА ТИТА СТОЈИ ЧИТАВА ОМЛАДИНА ЈУГОСЛАВИЈЕ – КАО ЈЕДАН БОРАЦ

ЖИВЕО МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ ДРУГ ЈОСИП БРОЗ-ТИТО



Faksimil zakletve Drugo« kongresa USAOJ Vrhovnom komandantu NOVJ maršalu Titu.

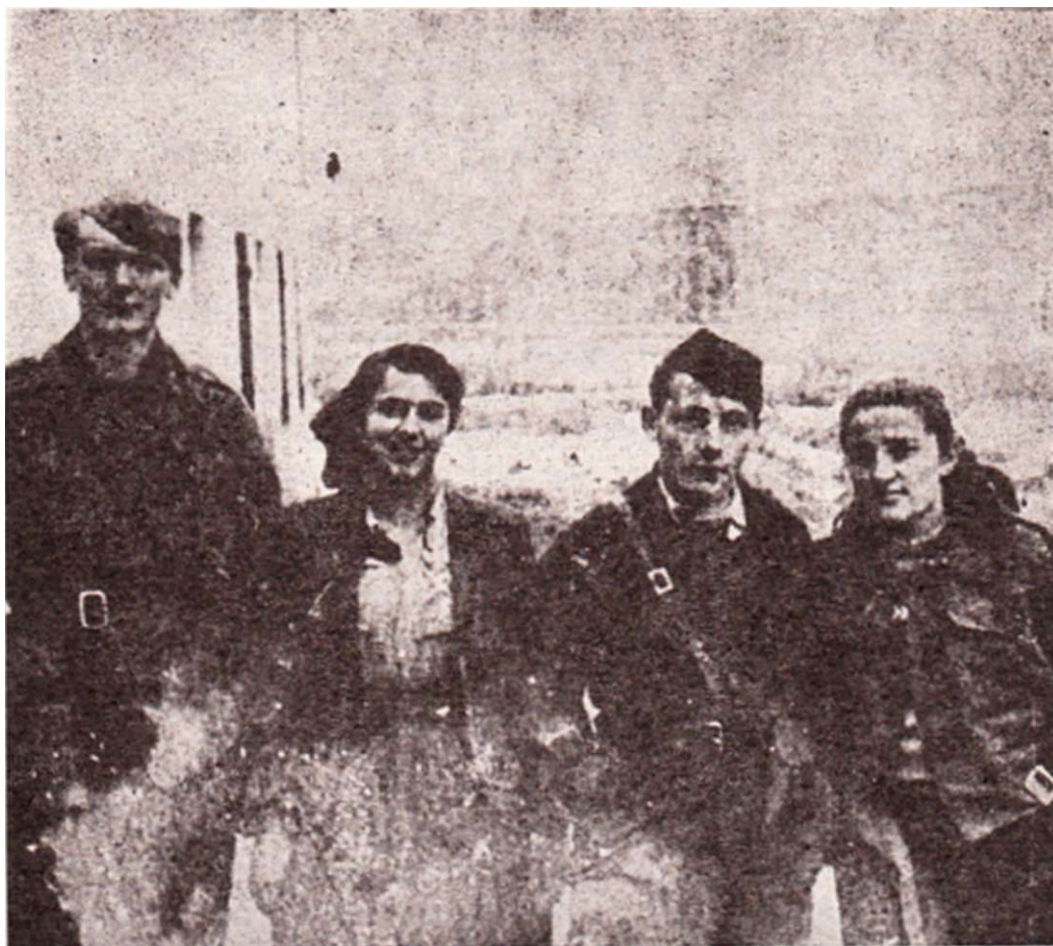
»Zaklinjemo Ti se čašću, naporima, žrtvama i budućnošću naših naroda i naše omladine da nećemo žaliti ni svoje živote ni svoje snage u borbi za slobodu, u borbi za savjest, čast i budućnost svakog omladinca i omladinke Jugoslavije.

Zaklinjemo Ti se patnjama i nadama naših naroda i naše omladine da nećemo žaliti ni svoje živote ni svoje snage u borbi protiv njemačkih dželata i svih domaćih neprijatelja jedinstva i slobode naših naroda — u borbi za gvozdeno i sveobuhvatno jedinstvo južnoslovenske omladine, za našu demokratsku, federativnu Jugoslaviju!

Ovaj naš zavjet je naša najpunija hvala Tebi za sve ono što si učinio za naše narode i omladinu. Naše djelo, na koje se zavjetujemo, to je najbolji put službe interesima otadžbine, interesima mladog naraštaja, slovenstva i svih ujedinjenih nacija.

Za djelo i život druga Tita stoji čitava omladina Jugoslavije — kao jedan borac.«

Četvrtog maja naveče, na kraju zasjedanja Kongresa, svečano je izvršena predaja zastava predstavnicima omladinskih organizacija koje su u toku pretkongresnog takmičenja postigle najbolje rezultate. Prelazna zastava Drugog kongresa USAOJ-a dodijeljena je omladini Like, a počasna zastava pripala je omladincima — borcima Prve proleterske brigade. Posebna pohvala i priznanje odati je omladini Drvara koja je od kraja 1942. godine bila nosilac prelazne zastave revolucionarne omladine Jugoslavije. O tome se u kongresnom Biltenu kaže: »Na našem veličanstvenom Drugom kongresu omladina Drvara dobila je Dohvalu i priznanje za sve ono što je dala za stvar narodnog oslobođenja od Prvog do Drugog kongresa. I to mora sve nas da ispuni divljenjem kad znamo da je Drvar grad koji je prvi digao zastavu narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji i da omladina Drvarskog okruga od početka daje sve od sebe u teškoj i žilavoj borbi protiv prokletog fašizma.« Odjek Kongresa u zemlji i inostranstvu bio je izvanredan: vijesti o njegovom održavanju objavili su ne samo partizanski listovi i Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« već i štampa i radio-standee savezničkih i neprijateljskih zemalja,



Članovi Okružnog komiteta SKOJ za Drvar: Ljubo Bosnić, Zora Zeljković, Duško Bajić i Zora PopovLć u Drvaru maja 1944. god.

Tih majskih dana Drvar je ličio na ratni logor u kome se živjelo i radilo za revoluciju. Sve društveno-političke organizacije i rukovodstva, počev od mjesnih do okružnih, kao i organi narodne vlasti bili su angažovani na organizovanju pozadine i zbrinjavanju brojnih organa, institucija i vojnih jedinica. U čitavom kraju osjećao se revolucionarni entuzijazam u ostvarivanju parole: »Sve za front — sve za pobjedu!« Tom cilju bili su podređeni napori čitavog stanovništva, koje je, iako osiromašeno, bilo spremno na svakodnevna odricanja za NOP.

Omladina Drvara i okoline imala je pune ruke posla. Pored angažovanja na radovima za potrebe vojske i raznih ustanova, ona je organizovano izvodila radne akcije na obnavljanju i uređivanju grada. Jer ubrzanim radom



Dio omladinske radne brigade na akciji za uređenje Drvara, maja 1944. god.

trebalo se pripremiti za još jednu svečanost — proslavu rođendana maršala Tita. Na tim zadacima, zajedno s omladinskim četama, radili su pripadnici inženjerskih jedinica, građevinske ekipe i mjesno stanovništvo.

Uoči 25. maja sve je bilo spremno za predstojeće slavlje. Impozantni slavloluci na glavnim ulazima u grad, parole, zelenilo i cvijeće ukrašavali su zgrade d ulice, a na fabričkim dimnjacima vijorile su crvene zastave. Od rane večeri u Drvar su pristizali pripadnici raznih jedinica i omladina iz okoline da bi prisustvovali svečanosti. Povodom Titovog rođendana u Domu kulture priređena je akademija, kojoj su, pored mještana, boraca i omladine, prisustvovali predstavnici omladinskih organizacija, mnogih ustanova i znatan broj učesnika Kongresa USAOJ-a.

Od početka maja, sve do uoči svog rođendana, maršal Tito je boravio u Bastasima, u pomoćnom sjedištu Vrhovnog štaba. 24. maja Maršal je došao u Drvar. Naveče je

u sjedištu Nacionalnog komiteta priredio svečani prijem povodom svog rođendana. Pored Titovih najbližih saradnika, članova Nacionalnog i Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba, svečanosti su prisustvovali predstavnici savezničkih vojnih misija akreditovanih pri Vrhovnom štabu NOV. Po završetku prijema, Maršal je prisustvovao kino-predstavi, a potom je ostao u Drvaru i prenoćio u maloj kući ispred Pećine, gdje je bilo stalno sjedište Vrhovnog štaba.

Svečanosti u gradu trajale su do kasno u noć. Osim akademije i svečanog prijema, održavane su i kino^oredstave za vojsku i omladinu. U kongresnoj dvorani Fabrike celuloze prikazivani su dokumentarni filmovi »Bitka za Staljingrad« i »Bitka kod El Alamejna«, a u Domu kulture — sovjetski ratni filmovi »Zoja Kosmodemjanskaja« i »Desant na Krim«.

24. maja naveče, dok ie još trajalo slavlje, u Vrhovni štab je stigla obavijest štaba Seste krajiške brigade o koncentraciji njemačkih eskadrila na bihaćkom aerodromu. To je bio povod za pretpostavku da bi neprijatelj, za čije se pripreme znalo od ranije, mogao izjutra rano izvršiti vazdušni napad na Drvar. Zbog toga je zavedena predostrožnost u prištapskim i garnizonskim jedinicama, a vojne patrolе obilazile su grad i obavještavale građanstvo o mogućnosti vazdušnog napada. Zahvaljujući tim upozorenjima, znatan dio civilnog stanovništva, kao i dio omladine koja je prisustvovala večernjim priredbama i kino-predstavama još u toku noći napustili su grad i izašli u okolna sela.

Međutim, mjere prioravnosti koje su preduzete uoči 25. maja nisu uticale na izmjene u pogledu predstojeće proslave. Za sutradan je bio zakazan opštenarodni zbor u Drvaru, kojem je trebalo da prisustvuje nekoliko hiljada stanovnika iz bliže i dalje okoline. Omladina drvarskog kraja sa posebnim oduševljenjem pripremala se za to slavlje, radosna što će još jednom vidjeti i čuti proslavljenog vođu revolucije. Ali njene želje toga dana nisu se ispunile ... Umjesto svečane proslave, koju je osujetio vazdušni napad desantnih jedinica, počela je žestoka i krvava bitka za Drvar, za odbranu vojno-političkog rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije.

BITKA ZA DRVAR

Osvitalo je vedro jutro 25. maja 1944. godine. Svečanosti koje su počele uoči tog dana — Titovog rođendana — trebalo je da se nastave opštenarodnim slavljem. U Drvaru se očekivao narodni zbor, kome je pored stanovništva i omladme iz okoline, trebalo da prisustvuju predstavnici omladinskih organizacija iz raznih krajeva Jugoslavije — preostali delegati Drugog kongresa USAOJ, kao i neke jedinice Treće ličke brigade. Za predstojeću proslavu Drvar je bio uređen veoma svečano: na mnogim ustanovama i fabričkim dimnjacima vijorile su crvene zastave, ulice bijahu ukrašene slavlucima, cvijećem i borbenim parolama.

BOMBARDOVANJE DRVARA

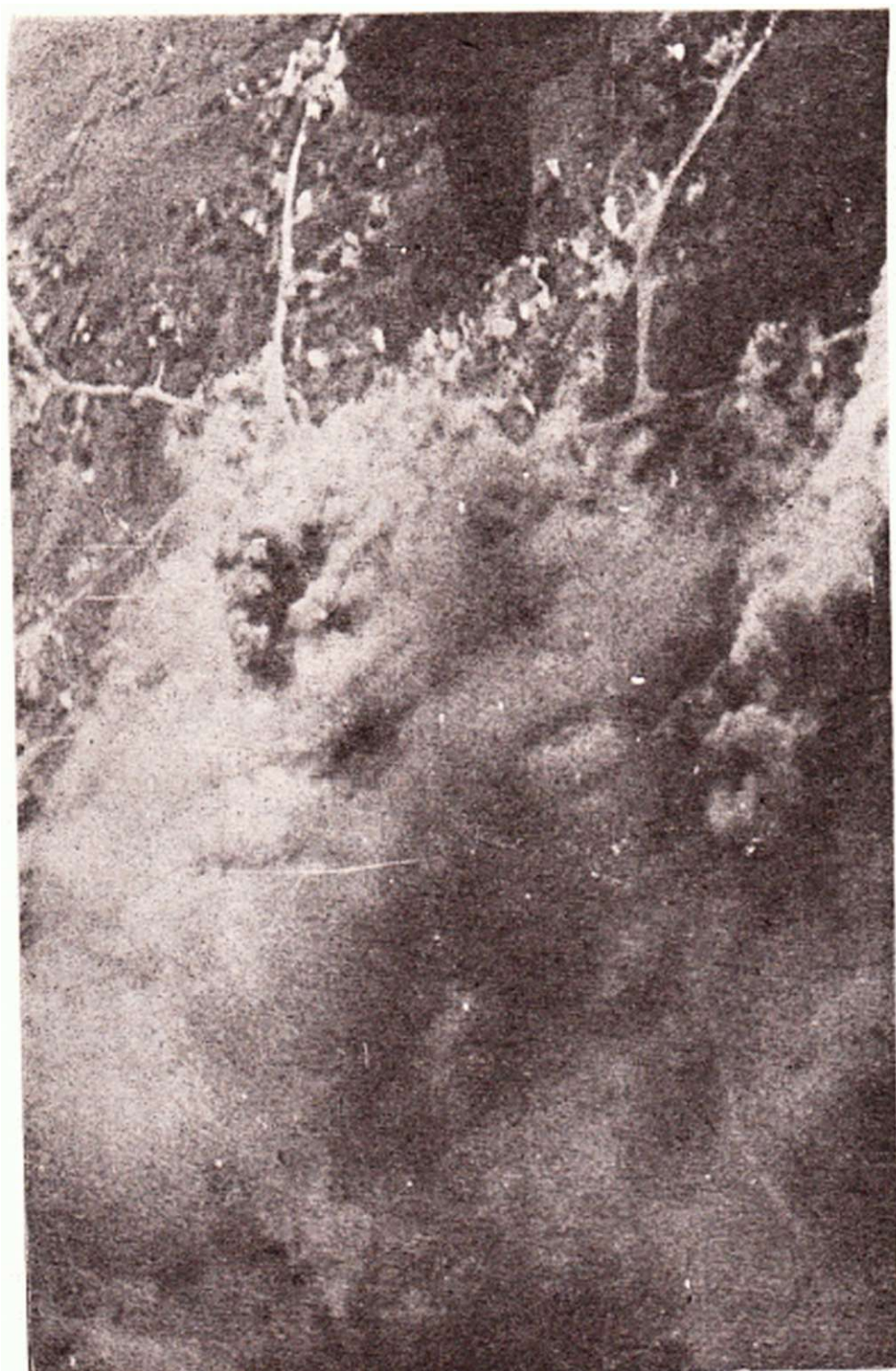
Prvi put grad je uznemiren u 5 sati i 30 minuta, kada su zvona sa Gradine oglasila uzbunu. Odmah zatim iznad Drvara preletjela su dva njemačka izviđačka aviona. Maršal Tito posmatrao ih je dogledom ispred Pećine i s obzirom na ranije primljena obavještenja o njemačkim pripremama, pretpostavio da je u pitanju prethodnica desantnog «napada. Ubrzo je s aerodromske izvidnice iz Medenog polja javljeno da se prema Drvaru ikreću brojne eskadrile njemačkih bombardera. S osmatračnice je ponovo najavljena uzbuna. Za nekoliko minuta grad je uzavrio poput košnice: stanovništvo se sklanjalo u protivavionska skloništa, a prateće i prištapske jedinice i zaštitne čete Komande mjesta i Komande drvarskog pod-

ručja hitale su i zaposjedale glavne punktove gradske odbrane.

Za kratko vrijeme odjeci zvona izgubili su se u potmuloj tutnjava avionskih motora. Nekoliko bombarderskih eskadrila, praćenih lovcima, u borbenom rasporedu pojavilo se iznad Drvarske kotline. Nailazeći u niskom letu s istočne strane, one su počele sa bombardovanjem Drvara. Tog momenta sa zemlje i iz vazduha prolomila se mitraljeska paljba, koju su pojačavale zaglušujuće detonacije avionskih bombi. U prvom naletu bombardovanje je zahvatilo industrijske objekte i gradska inaselja, a potom sjedišta centralnih rukovodstava NOP ispred Pećine. U neravnom duelu koji se razvio glavna meta neprijateljske avijacije postala su odbrambena utvrđenja na Šobića glavici i Gradini, odakle su jedinice protivavionske odbrane pružale snažan otpor napadačima.

U početku vazdušnog napada, 'kada je počelo bombardovanje i mitraljiranje sjedišta Vrhovnog štaba, maršal Tito sa nekoliko najbližih saradnika sklonio se u Pećinu, gdje je bio glavni komandni punkt. Sa tog mjesta Maršal je rukovodio odbranom i održavao vezu sa članovima Vrhovnog štaba, koji su izašli na okolne položaje da bi neposredno organizovali odbranu protivavionskih posada i pratećih jedinica.

Bombardovanje Drvara nastavljalo se nesmanjenom žestinom i trajalo više od jednog sata. Pored razornih bombi od 50—500 kilograma, bacane su zapaljive bombe, kao i specijalna pirotehnička sredstva za zamagljivanje. Zahvaćen maglom i požarima, čitav Drvar pretvoren je u ogromnu lomaču, iznad koje su se dizali visoki crni tumbasi dima. Neprozirna tamnosiva zavjesa povremeno je zatvarala vidik jedinicama protivavionske odbrane i onemogućavala njihovo djejestvo protiv neprijateljske avijacije. Ponekad se činilo da su uništene i posljednje posade protivavionskih mitraljeza. Ali one su se ponovo javljale i hrabro odolijevale uzastopnim napadima njemačkih eskadrila. Vatrom iz protivavionskih oruđa oštećeno je nekoliko bombardera, a jedan od njih, obavijen plamenom, srušio se na planinski prevoj između Loma i Klekovače.



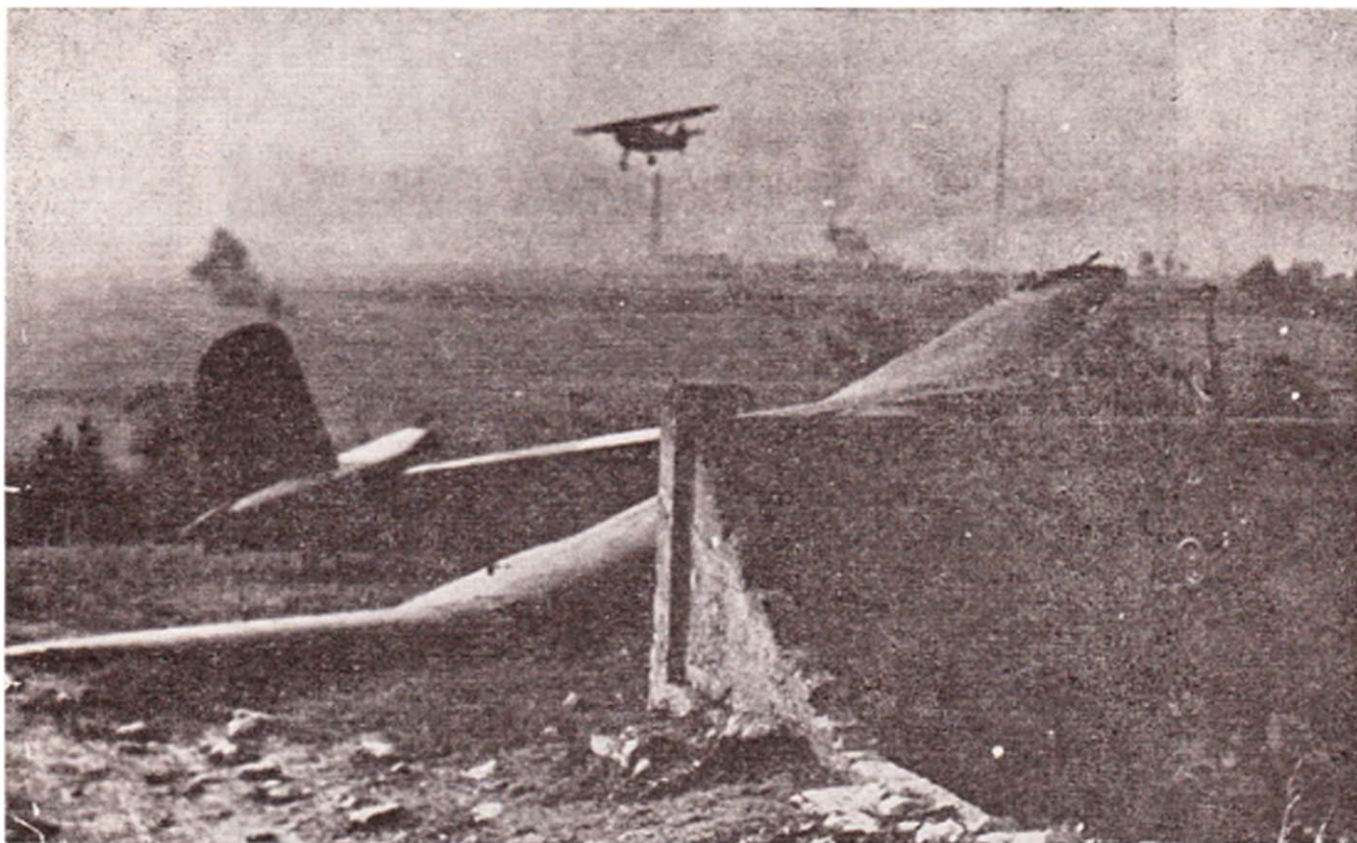
Žestokim bombardovanjem Drvar je pretvoren u zadimljenu
lomaču - pogled *iz* aviona

Istrajnost i sveobuhvatnost bombardovanja Drvara i okoline jasno su ukazivali da je u pitanju vazdušni napad širih razmjera. Jer neprijateljeva namjera je bila da bombardovanjem i mitraljiranjem grada i okoline nanese što veće gubitke prištapskim i pratećim jedinicama Vrhovnog štaba i da na taj način »neutralise čitavo područje« prije počinjanja drvarske operacije. Naročito žestoko i uporno bombardovana su protivavionska utvrđenja na Šobića glavici, u zapadnom dijelu Drvara i na Gradini, iznad Pećine, iz kojih su pripadnici Treće mitraljeske čete pružali zadovoljujuće uporan otpor napadačima. Ali oni su bili nedovoljna snaga da osujete uzastopne napade njemačkih bombarderskih eskadrila. U tom neravnom duelu, u vrtlogu eksplozija bombi i vatre avionskih mitraljeza, herojski su izginule gotovo sve partizanske protivavionske posade kod zapadnog gradskog raskršća i na gradinskom platou, iznad sjedišta Vrhovnog štaba.

NAPAD DESANTNIH JEDINICA

Dok je još trajalo bombardovanje, vazdušni pohod jedriličara i padobranaca približavao se Drvaru. Grad je već bio 'pokriven jedva providnom koprenom vještačke magle, tame i dima. Zatišje, koje je nastalo nakon prenošenja bombarderskih napada na okolinu grada, ubrzo je bilo prekinuto. Potmula i ravnomjerna tutnjava najavljivala je dolazak brojne avijacije. Eskadrile transportnih aviona JU-52, koje su vukle 45 teških jedrilica, zaobišle su masiv Jadovnika i s istočne strane nadletjele Drvarsku kotlinu. Već u prvom naletu iznad Drvara, u 6 sati i 50 minuta, počelo je iskrcavanje i prizemljivanje jedinica prvog desantnog talasa.

Partizanske jedinice gradske odbrane, zajedno sa protivavionskim posadama sa Šobića glavice, ponovo su stupile u akciju otvarajući mitraljesku i topovsku paljbu na napadače. »Iznad gradića je nastao pakao. Između oblaka od detonacija, koji potiču od odbrane, bacaju se štuke i bojni avioni, avionako oružje trešti, bombe grme pot-



Jedina od jedrilica desantne grupe »Paruter«, »rušena na »Citadeli«, pored partizanskog protivavionskog mitraljeza

mulo«, zapisao je Adalber Kalevert, jedan od njemačkih ratnih dopisnika, učesnika u desantu. Nad Drvarskom kotlinom kružila su čitava jata aviona i jedrilica. Ali unatoč nadmoćnosti neprijatelja, protivavionske mitraljeske posade su, uz podršku ostalih jedinica Pratećeg bataljona, herojski pružale otpor iz svih uporišta. Već u prvim minutima desantne operacije oboreno je nekoliko jedrilica, a njihove posade uglavnom su izginule. Jedna od njih srušena je neposredno pred sjedištem Vrhovnog štaba, na lijevoj obali Unca.

Prizemljivanje jedrilica vršeno je veoma brzo i striktno po planu. U zapadni dio Drvara i na okolne ravnice spustilo se pet jedriličarskih borbenih grupa, a zatim je gotovo istovremeno počelo iskrcavanje jedne jedriličarske i triju padobranskih skupina oko istočnih gradskih naselja. U čitavom gradu i bližoj okolini, na dužini od preko



Mitraljezac Miloš Latinović hrabro je pružao otpor
neprijateljskoj avijaciji

tri kilometra, rasplamsavala se žestoka borba međusobno izmiješanih partizanskih i desantnih jedinica.

Šobića glavica, odnosno »Citadela«, gdje je, prema njemačkim procjenama, trebalo da bude sjedište »Titovog Glavnog štaba«, postala je glavna tačka napada desantnih snaga. Najbrojnija SS-jedriličarska borbena grupa »Panter«, koja se spustila oko Šobića glavice, prva je stupila u akciju. Ova grupa od 110 automatičara, pod zapovjedištvom Ribkeovog zamjenika kapetana Ote Bentrupa, izvršila je koncentričan juriš na opkoljene branioc »Citadele«. Malobrojne protivavionske posade bile su prisiljene da se pod borbom probijaju iz okruženja. Ali jedini izlaz za odstupanje prema položajima Pratećeg bataljona bili su već zaposjeli jedriličari grupe »Jurišnik«. Usljed toga većina boraca nije uspjela da se probije na desnu obalu Unca, već su sa članovima Sreskog i Opštinskog komiteta SKOJ, zaštitom Okružnog NO odbora i pripadnicima drugih jedinica zaposjeli pravoslavnu crkvu s okolnim zgradama, gdje su organizovali kružnu samoodbranu. Iz tog uporišta oni su sa zadivljujućom hrabrošću odolijevali višesatnim žestokim napadima brojno nadmoćnijih desantnih grupa.

Osvajanje i pretraživanje »Citadele«, navodnog »sjedišta Glavnog partizanskog štaba«, koje je vršeno veoma brzo i okrutno, donijelo je Nijemcima i prvo razočarenje. Jer jedini »uspjeh« najelitnije desantne borbene grupe »Panter« bio je u tome što je u krojačkoj radionici Vrhovnog štaba zaplijenila Titovu maršalsku uniformu. To je još više pojačalo bijes fanatičnih nacista, koji su zvjerski masakrirali zarobljene civile u nastojanju da saznaju gdje se nalazi maršal Tito. Ali unatoč tome, na izdaju nisu naišli...

U međuvremenu, na ravnicama oko Drvara prizemljivale su se i ostale skupine jedriličara. Grupa »Jurišnik« spustila se na prostor između glavne gradske ulice i Unca. Ona je u početku borbi uspjela ne samo da zatvori odstupnicu braniocima »Citadele« već je i napadom na položaje Pratećeg bataljona u podnožju Gradine onemogućila povlačenje maršala Tita i drugih članova Vrhovnog štaba, koji su se zatekli u Pećini. Na taj način, ispred blokiranog



Padobranska skupina »Crveni« spušta se u središnjio dio Drvara



Napadi esesovaca na uporište »Moskva« (oko pravoslavne crkve) odbijani su herojskim otporom opkoljenih partizana.

sjedišta Vrhovnog štaba uspostavljen je front, koji je branila Prva prateća četa s Eskadronom i dijelovima Druge čete Pratećeg bataljona.

Tih prvih borbenih okršaja sa desantnim jedinicama u Drvaru drug Tito se sjećao:

»Nijemci su uspjeli da se dočepaju naših mitraljeza i, otvorivši vatru, pogodili su baraku u špilji. Ja sam tamo bio ostavio Vladu, mog sinovca, i rekao mu da ostane dotle dok ne bude trebalo da zapali baraku. On je ostao cijelog dana. Kako mu je bilo, ne znam, ali je uspio da spasi svu arhivu. Nijemci nisu uspjeli da je se dokopaju.

U onom naletu pobili su nam dosta ljudi. Poginuo je i Aleksandar Tepavčević, poginuo je Joza telegrafista i Buda, pa onda telegrafista major Veljko Dragičević i njegova žena. Članovi Okružnog komiteta SKOJ-a svi su izginuli, a borili su se do posljednjega.

Gledao sam kako Nijemci odvoze moj džip. Bio je tamo gdje su bili konji, i Nijemci su ga tamo našli. Onaj džip koji mi je dao Maklin. Iz špilje, oko dvadeset metara

iznad terena, vidi se kao sa balkona šta se dolje odigrava. Htio sam snajperkom da tučem one koji su uzeli džip, ali mi drugovi nisu dali da pucam. Mi sve vidimo, i 'kako se Nijemci kreću i 'kako likvidiraju pojedine kuće u Drvaru u kojima se naši brane. Sve gledaš, a ne možeš pomoći.«

Borbe na ovom sektoru i u zapadnom dijelu Drvara postajale su sve dramatičnije. Desantna grupa »Bezobzirni napadač«, koja se spustila na ravnice oko zapadnog gradskog raskršća, u sadjeistvu sa jedriličarima »Pantera« i »Hvatača« vršila je uporne napade na opkoljena partizanska uporišta, koja su branili polaznici Radio-telegrafskog kursa Vrhovnog štaba sa zaštitnicama Komande mjesta i Komande drvarskog vojnog područja. U početku protivdesantnih borbi jedan dio branilaca, zajedno sa pripadnicima Aerodromske čete Vrhovnog štaba, uspio je da razbije neprijateljsku blokadu i da se probije na desnu obalu Unca, koju su branile jedinice Pratećeg bataljona. U to vrijeme ojačana je i odbrana zapadno od Pećine, gdje je stigao jedan vod Druge čete iz zaštite Sovjetske vojne misije iz Vrtoča.

Pokušaj jedriličara »Bezobzirnog napadača« da zauzmu željezni most na Uncu i prodru ka sjedištu Vrhovnog štaba završio se bezuspješno i sa znatnim gubicima. Ipak, njihovim sadjeistvom sa grupom »Jurišnik«, njemački napadi na front pratećih jedinica ispred Pećine znatno su pojačani, ali nijedna strana nije imala dovoljno snaga da bilo šta izmijeni u svoju korist. U takvoj situaciji, znajući da su članovi Vrhovnog štaba sa maršalom Titom blokirani u Pećini, borci Pratećeg bataljona, skojevci i komunisti, bili su svjesni da odstupanja ne može biti i stoga su uporno i hrabro odolijevali sve snažnijim napadima jedriličarskih borbenih grupa.

Na prostoru između naselja Prnjavor i rječice Drvare, gdje su se spustile jedriličarske skupine »Hvatač« i »Grižač«, borba je vođena sa promjenljivim intenzitetom. Još u početku napada pripadnici ovih grupa uspjeli su da zauzmu sjedište Američke i Engleske vojne misije u naselju Dragaša i Sabljića, koje su članovi misija blagovremeno napustili. Međutim, dijelovi Četvrte prateće čete, koji su obezbjeđivali savezničke vojne misije, zaposjeli su

ivicu sela Kamenice i sa tih položaja nastavljali borbu s esesovcima. Na taj način oni su štitili odstupnicu civila i boraca, koji su se povlačili iz Drvara.

Jedna od jedrilica borbene grupe »Hvatač« spustila se na Jandrin Pod,, devet kilometara zapadno od Drvara. Omladina cvjetničko-martinbrodske opštine, predvođena naoružanim omladinskim rukovodiocima Vladom Malinovićem, Milošem Zorićem, Perom Šipkom i Bobom Tomićem, koja je pošla na proslavu u Drvar, uspjela je da uz pomoć stražara iz Bastasa opkoli i likvidira čitavu posadu od dvanaest jedriličara. Posljednji od njih, poručnik Friedrich Bredenbek, komandir grupe »Hvatač«, izvršio je samoubistvo u selu Bastasima.

Šesta jedriličarska grupa, nazvana »Drobilica«, iskrcala se u selu Trninić Brijeg, gdje je, prema netačnim njemačkim informacijama, trebalo da bude sjedište Američke vojne misije. U početku napada na naselje Trninića, koje je branila Tenkowska četa Vrhovnog štaba, automatičari skupine »Drobilica« uspjeli su da zaplijene i onespobe tri partizanska tenika. Međutim, jedna posada sa komesarom Tenkovske čete Dragoslavom Radisavljevićem Soćom u posljednjem trenutku zaposjela je četvrti tenk i uz podršku ostalih boraca prisilila esesovce na odstupanje ka Brežinama i centru Drvara. Ovim odvažnim poduhvatom i razbijanjem grupe »Drobilica« na prostoru južno od grada omogućena je odstupnica jednom dijelu opkoljenih inžinjerskih jedinica, koje su se pod borbom povlačile dolinom rječice Drvare prema Misijama. Dalja akcija tenkovske posade u gradu doprinijela je uspješnijoj odbrani opkoljenih partizanskih uporišta.

HEROJSKI OTPOR BORACA I OMLADINE DRVARA

U istočnom, industrijskom, dijelu Drvara od početka desanta rasplamsavala se neravna borba. Dvije čete Drugog inžinjerskog bataljona, uz podršku željezničkih radnika i omladine, uporno su pružale otpor njemačkim automatičarima. U oštrim okršajima sa brojnijim i tehnički



Jedriličari grupe »Panter« sa Titovom maršalskom uniformom, koju su zaplijenili u krojačkoj radionici Vrhovnog štaba u Drvaru 25. maja 1944. god.

nadmoćnijim desantnim komandosima obruč oko branilaca sve više se stezao. Tri (padobranske skupine, »Plavi« sa Golubića, »Zeleni« od Unca i »Crveni« sa pravca Brezina, koncentrično su napadale istočna gradska naselja.

Naročito žestoke ulične borbe vođene su u Koloniji, za osvajanje pilane, i kod željezničke stanice, koju je, sve do herojske pogibije, branilo jedno odjeljenje inženjera. U krajnje teškim okolnostima, poslije proboja dijela opkoljenih branilaca prema Drvar Selu, preostali inženjerci, omladinci i polaznici Željezničkog kursa zaposjeli su Fabriku celuloze, iz koje su nastavili da pružaju otpor. Među opkoljenima našli su se i članovi štaba Inženjerske brigade sa zamjenikom komandanta Boškom Kalemberom, koji su



Avion »Henšel 126« uzalud se spustio u Drvar: umjesto sa maršalom Titom, uzletio je sa njegovom uniformom

uveliko doprinijeli uspješnom organizovanju samoodbrane inženjeraca i omladine u istočnom dijelu Drvara.

U borbenom rasporedu desantnih komandosa centralni položaj i značajnu ulogu imala je SS padobranska skupina »Crveni«, koja se spustila na poljanu Brežine, zapadno od Drvare. S ovom grupom na poprište bitke stigao je i štab 500. SS desantnog bataljona, koji se ubrzo po iskrcavanju prebacio na tek osvojenu »Citadelu«, gdje je zapovjednik Ribke uspostavio svoj komandni punkt. U tim prvim borbama esesovcima je pošlo za rukom da zarobe grupu savezničkih novinara i fotoreportera sa Džonom Talbotom i Stojanom Pribićevićem, koji su kao predstavnici engleske i američke štampe još od ranije boravili pri Vrhovnom štabu. Sve do zarobljavanja, oni su filmskim kamerama snimali tok protivdesantnih borbi u Drvaru.

Sadjejtstvujući sa jedriličarima »Pantera« i »Jurišnika«, »Crveni« padobrancima napadali su na središnja gradska naselja, te su sa padobranskom skupinom »Ze-

leni« uspjeli da opkole sjedište Okružnog komiteta SKOJ za Drvar. Međutim, zahvaljujući upornoj i herojskoj odbrani članova Okružnog komiteta, kojima se pridružila nekolicina boraca, zadugo Nijemci nisu uspjeli da osvoje blokiranu skojevsku barikadu. To je doprinijelo da je ona, zajedno s odbrambenim utvrdama u naselju »Moskva« kod crkve, činila najjače partizansko uporište u gradu koje je vezivalo za sebe znatan dio desantnih snaga.

U zapadnom sektoru Drvara od samog početka vođene su ogorčene i krvave borbe, u kojima su zaštitne čete Komande mjesta i Komande drvarskog vojnog područja ispoljile neviđene podvige. Iako opkoljene i međusobno razdvojene, one su uz podršku polaznika Radio-telegrafskog kursa hrabro odolijevale napadima jedriličarskih grupa. U tim dramatičnim okršajima, prilikom pokušaja proboja iz neprijateljskog okruženja, izginula je većina boraca iz vojno-pozadinskih jedinica. Zajedno sa njima herojski su poginuli komandant Drvarskog vojnog područja major Jandrija Tomić Ćić, komandant mjesta kapetan Jovo Grubor, potporučnik Marko Danić, zastavnik Žarko Mišković i drugi. Nakon toga, opkoljeni su zaposjeli zgrade Komande mjesta i Radio-stanice Vrhovnog štaba, iz kojih su uporno odolijevali napadima esesovaca sve dok i posljednji nije pao u neravnoj borbi.

Tako je, nakon jednočasovnih protivdesantnih borbi, savladan otpor branilaca u zapadnom dijelu Drvara. Ali odbrana grada time nije bila slomljena. U srednjem i istočnom gradskom sektoru održalo se nekoliko međusobno odvojenih partizanskih uporišta. Posebno uspješan i organizovan otpor pružan je kod Doma kulture, sjedišta Okružnog komiteta SKOJ i Fabrike celuloze, koje su branili pripadnici raznih jedinica, omladinci i članovi Opštinskog, Sreskog i Okružnog rukovodstva SKOJ za Drvar. Njihova odlučna sarnoodbrana u gradu privukla je snage centralne desantne grupe, što je doprinijelo uspješnoj odbrani sjedišta Vrhovnog štaba.

PRODOR OFICIRSKOG BATALJONA KA PEČINI

U međuvremenu, dok su se ostale opkoljene partizanske jedinice borile zajedno s omladinom u gradskim uporištima, pritisak Nijemaca na položaje Pratećeg bataljona ispred Pećine postajao je sve jači i uporniji. U stvari, oni su već tada znali da se stvarno sjedište maršala Tita i Vrhovnog štaba nalazi u Pećini i stoga su nastojali da ga po svaku cijenu što prije osvoje. Radi toga, pored pripadnika jedriličarskih grupa »Bezobzirnog napadača« i »Jurišnika«, koje su zatvarale taj pravac od početka protivdesantnih borbi, na front duž Unca i prema Pećini štab 500. SS bataljona je (oko 8,30 časova) prebacio većinu jedriličara skupine »Panter« i padobrance grupe »Zeleni«. Njihovim napadima, uz učešće preko tri stotine automatičara, podržavanih snažnom vatrom iz mitraljeza, tromblona i minobacača, sve više su ugrožavani položaji jedinica Pratećeg bataljona, koje su hrabro i postojano branile prilaze sjedištu Vrhovnog štaba, u kome se još uvijek nalazio maršal Tito sa članovima Politbiroa CK KPJ Edvardom Kardeljom i Ivanom Milutinovićem. Njihov položaj, s obzirom na izvršenu blokadu Pećine, bio je krajnje neizvjestan, jer su Nijemci pojačavali napade ka Gradini.

Naročito kritična situacija nastupila je oko 9 časova, kada su padobranci grupacije »Zeleni« sa položaja kod ušća Drvare izvršili prodor na desnu obalu Unca. Nakon ovladavanja naseljem Kerani, oni su preduzeli bočne napade na partizanske jedinice istočno od Pećine, te je prijetila neposredna opasnost njemačkog prodora ka sjedištu Vrhovnog štaba, što je položaj pratećih jedinica činilo izuzetno teškim i delikatnim.

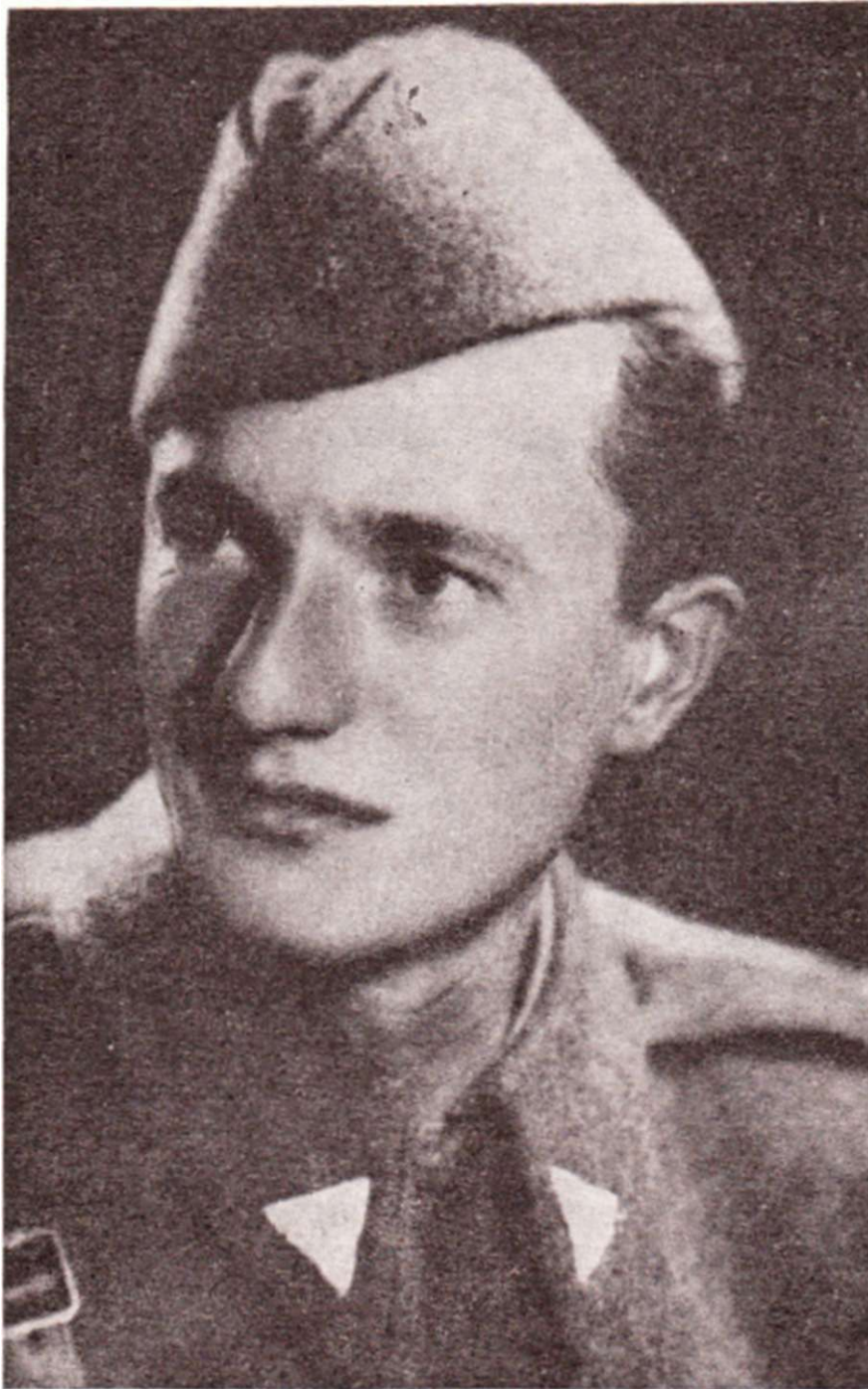
Međutim, u toku tih odsudnih i neravnih borbi za odbranu Vrhovnog štaba uslijedila je odlučna akcija pripadnika Bataljona Oficirske škole, koji su od početka desanta vodili žestoke borbe sa padobrancima na istočnim prilazima Drvara. Naime, Oficirska četa majora Dragana Matića, sa kojom je nastupala i grupa delegata Omladinskog kongresa iz Srbije i Crne Gore, uspjela je da razbije



Major Branko Dude, komandant Bataljona
Oficirske škole

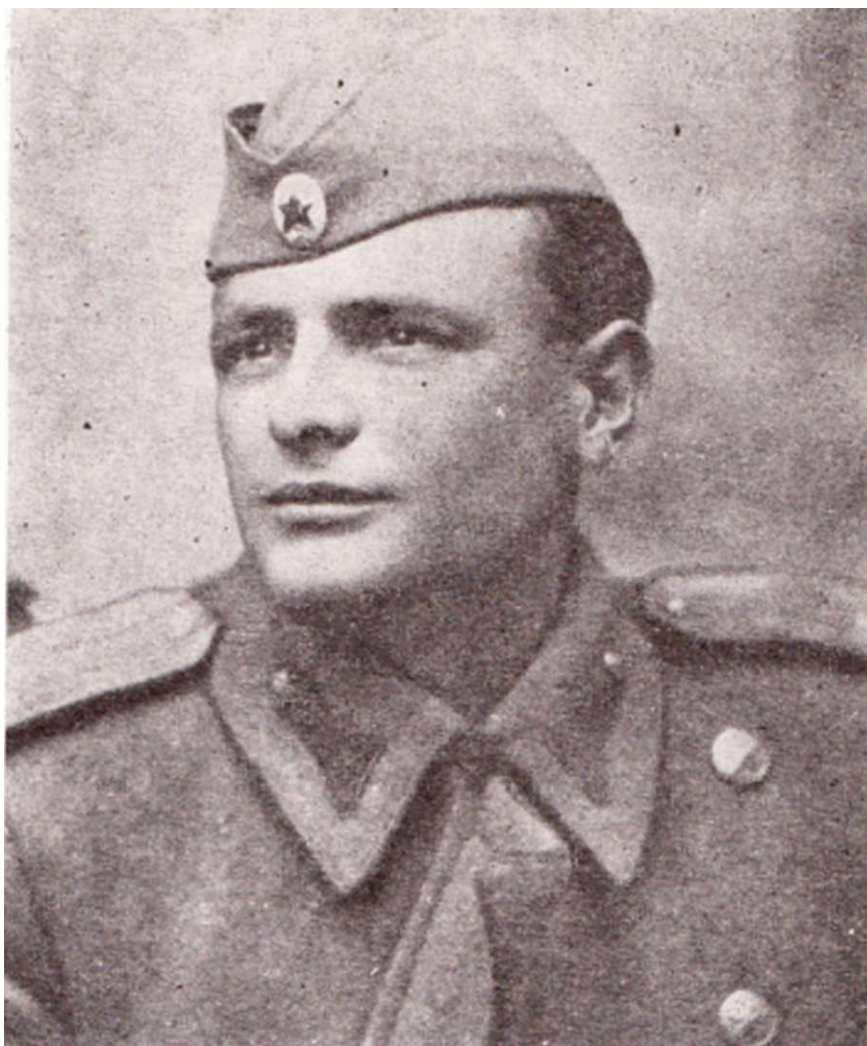
Nijemce kod prekajskog mosta i da se desnom obalom Unca probije prema Pećini. Njenim pristizanjem u naselje Kerani i napadom s istočne strane, padobrancima skupine »Zeleni« našli su se između dvije vatre i bili prisiljeni da se, uz znatne gubitke, povuku na lijevu obalu Unca. Na taj način, pokušaj Nijemaca da se bočnim napadom domognu sjedišta Vrhovnog štaba bio je osuđen.

Ubrzo poslije ovog odvažnog poduhvata, pristigli su i ostali dijelovi Prve i Treće čete Oficirskog bataljona,



Kapetan Milorad Janković, komandant Pratećeg
bataljona Vrhovnog štaba NOVJ

koji su pod rukovodstvom majora Save Maskovića nastu-
pali prema Pećini željezničkom prugom i ivicom Brine.
Njihovim prodorom na istočne položaje Pratećeg bataljona



Major Dragan Matić, komandant Glamočkog
partizanskog odreda

odbrambeni front ispred Pećine bio je ojačan i stabilizovan, ali je povlačenje maršala Tita i članova Vrhovnog štaba, zbog stalne neprijateljske vatre iz neposredne blizine, još uvijek bilo nemoguće.

U vrijeme najžešćih okršaja na frontu ispred sjedišta Vrhovnog štaba i oko partizanskih uporišta u Drvaru, borba se rasplamsavala i na jugoistočnim gradskim prilazima. Druga oficirska četa, predvođena narodnim herojem Markom Jokićem i majorom Brankom Tanjom, koja je među prvima stupila u akciju, vodila je frontalnu borbu duž rječice Drobniak, na lijevoj obali Unca. Nastupajući preko sela Šipovljana, pripadnici Druge čete Oficirskog

bataljona, iako nedovoljno naoružani, uspjeli su da razbiju isturene grupe »Plavih« padobranaca i da osvoje istočna naselja u industrijskom dijelu Drvara. Na tom pravcu vodene su žestoke borbe, naročito u naselju Golubić, gdje je junački palo nekoliko oficira, među kojima i Marko Jokić, komandant Drvarsko-petrovačkog odreda, i Mićo Obradović, komandant bataljona Druge ličke brigade. Međutim, unatoč pretrpljenih gubitaka, Druga oficirska četa je preduzela novi napad da bi obezbijedila odstupnicu opkoljenim inženjercima, ali u tome nije uspjela. Zato se četa povukla i zaposjela odbrambene položaje na desnoj obali Drobnjaka, odakle je sadjejestvovala s opkoljenim braniocima istočnog dijela grada i pripadnicima Tenkovske čete Vrhovnog štaba.

OSVAJANJE PARTIZANSKIH UPORIŠTA U DRVARU

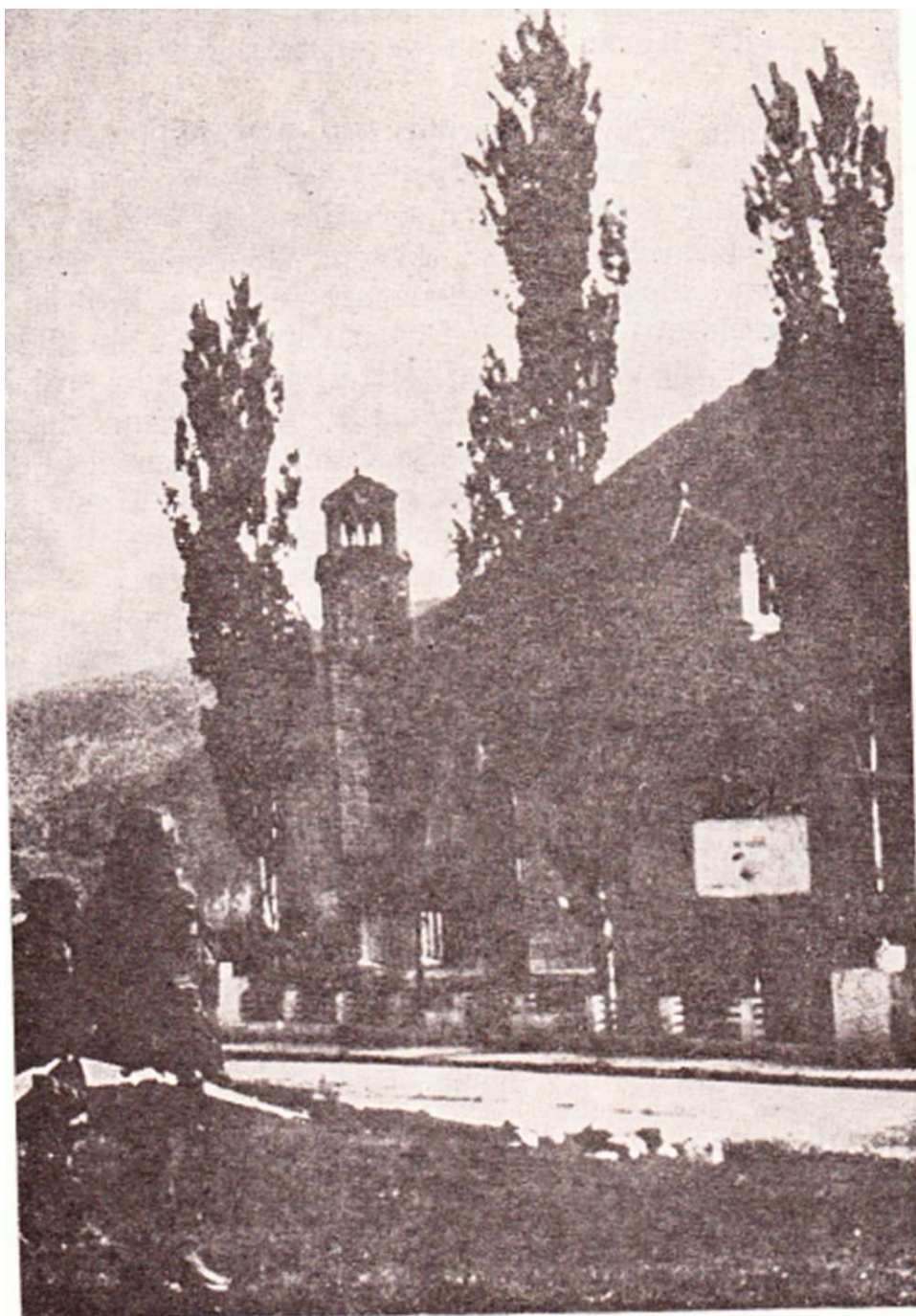
Sto je vrijeme više odmicalo, Nijemci su, očito, uviđali da postepeno gube inicijativu. Jedinice Pratećeg i Oficirskog bataljona sve organizovanije i upornije su napadale sa sjeverne i istočne strane, a u Drvaru su dijelovi opkoljenih jedinica i omladina još uvijek pružali ogorčen otpor. Njihovoj dotadašnjoj samoodbrani, pored podrške jedinica iz okoline grada, umnogom je doprinio odvažan poduhvat jedne grupe tenkista iz Tenkovske čete Vrhovnog štaba. Oni su još u početku protivdesantnih borbi uspjeli da se domognu jednog od četiri partizanska tenka (RE 5229), a potom su iz Trninić Brijega krenuli u Drvar da bi pomogli blokiranim jedinicama gradske odbrane. Njihovom akcijom u istočnom dijelu grada privremeno su paralizovani napadi padobranaca na inženjerce i omladince opkoljene u zidinama Fabrike celuloze. U tim borbama tenkovska posada ubrzo je ostala sa posljednjim zalihama municije, te je, pošto je ranjen vozač tenka Spaso Durašković »Crnogorac«, bila prisiljena na povlačenje.

Vodeći borbe sa Nijemcima duž glavne ulice, posada je posljednjim rafalima sadjejestvovala sa partizanskom odbranom u naselju »Moskva«. Ubrzo zatim, kod zapadne



Major Jandrija Tomić Čić, komandant Drvarskog vojnog područja, herojski je pao u borbi s esesovcima

gradske raskrsnice Nijemci su na tenk nabacili čebe, što je posadu učinilo bespomoćnom. Međutim, tada se dogodilo nešto neočekivano: zarobljena 16-godišnja partizanka Mika Bosnić pritrčala je tenku, zbacila čebe i tako omogućila tenkistima da nastave pokret prema Bastasima,



OpkoAjani borci i omladina puna tri sata pružali su otpor
u naselju »Moskva«, kod drvarske crkve

je, iako teško ranjen, uspio da se prebaci na desnu obalu Unca, u naselje Kerani, ali su ga esesovci docnije pronašli i živa spalili.

Partizanski otpor u naselju »Moskva« bio je najjači i najdugotrajniji. Dijelovi Protivavionske čete i zaštite Okružnog NOO, zajedno sa članovima Sreskog komiteta SKOJ-a Slavkom Bojanićem, Milom Gruborom, Boškom Golićem i ranjenicima iz operativnih jedinica, koji su zaposjeli pravoslavnu crkvu sa Domom kulture i skladištem oružja, hrabro su odbijali neprijateljske napade, koji su, unatoč brojnih gubitaka, bivali sve jači. Nakon nepuna tri časa herojske odbrane, poslije desetkovanja opkoljenih i njihovog neuspjelog pokušaja proboja prema Uncu, preostali branioци nastavili su sa pružanjem otpora, ali su svi do posljednjeg hrabro izginuli u neravnoj borbi.

Osvajanjem naselja »Moskva«, oko 10 časova, palo je i posljednje partizansko uporište u Drvaru. Pored brojnih gubitaka koje su pretrpjele jedinice gradske odbrane, u toku prijedopodnevniх borbi poginulo je preko tri stotine Drvarčana, pretežno omladinaca i omladinki.

Preostalo mjesno stanovništvo, nakon zarobljavanja, Nijemci su odvodili u improvizovano sabiralište na »Citadelu«, gdje su ga podvrgavali »isljeđivanju« i najzvjerskijim mučenjima. Ali, i pored najsurovijih represalija, izdaju nisu mogli iznuditi: niko od zarobljenih nije odgovorio na pitanje: »Gdje je Tito?«



Rada Vranješević, član Oblasnog komiteta KPJ za
Bosansku krajinu, poginula 25. maja 1944.

tj. prema pomoćnom sjedištu Vrhovnog štaba. Ali hrabra skojevska nije preživjela svoj podvig: pala je izrešetana neprijateljskim mecima.

U takvim prilikama, kada se očekivalo pristizanje udarnih partizanskih jedinica iz okoline, Nijemci su pojačali napade na opkoljena partizanska uporišta u Drvaru. Oko naselja kod pravoslavne crkve, sjedišta Okružnog komiteta SKOJ-a i Fabrike celuloze rasplamsavala se ogorčena borba. Blokirani u međusobno odvojenim uporištima, branioci su, iako u krajnje bezizglednom položaju, hrabro odolijevali koncentričnim napadima esesovaca.



Članovi Okružnog komiteta SKOJ-a za Drvar herojski su pali u borbi sa padobrancima

U vatrenom okršaju, nakon pogibije većine omladinaca i inženjeraca, padobranci su ovladali odbrambenim barikadama u industrijskom dijelu grada i Fabrici celuloze. Preostali branioci, zajedno sa članovima štaba Inžinjerske brigade, uspjeli su da se povuku u podzemne kanale, gdje su se održali sve do poslijepodnevnih časova, kada su se pridružili partizanskim jedinicama koje su ponovo osvojile istočni dio Drvara.

Dok su padobranci napadali blokirana uporišta u centru Drvara, istovremeno su paljena gradska naselja. Branioci sjedišta Okružnog komiteta SKOJ, iako malobrojni, više od dva sata hrabro i odlučno su pružali otpor nadmoćnijim esesovcima. Ali njihova odbrana napokon je slomljena. U dramatičnoj borbi herojski su pali članovi Okružnog komiteta: Duško Bursać, sekretar, Duško Bajić, Raza Omanović i Savica Solomun. Ostali članovi Komiteta, Ljubo Bosnić i Zora Zeljković, bili su ranjeni pri pokušaju proboja iz okruženja. Zarobljenu Zoru, nakon mučenja i maltretiranja, Nijemci su umorili na najsvirepiji način. Sličnu sudbinu doživio je i Ljubo Bosnić, koji

NASTUPANJE JEDINICA TREĆE LIČKE PROLETERSKE BRIGADE

Herojska odbrana i otpor opkoljenih partizana i omladine u Drvaru i uporna frontalna odbrana jedinica Pratećeg bataljona, kao i odlučna akcija pripadnika Više oficirske škole i njihov prodor na položaje ispred Pećine, bili su od presudnog značaja za uspješnu odbranu Vrhovnog štaba u prvim časovima protivdesantnih borbi. U njihovim odbrambenim poduhvatima sadjejestvovala su pripadnici tenkovske čete, kao i zaštite savezničkih vojnih misija i seoske straže, koji su vodili uspješne borbe s isturenim desantnim grupama na južnim i zapadnim prilazima grada.

U toku prijepodnevnih borbi, nakon što su Nijemci ovladali Drvarom, na poljanu Brežine spustio se specijalni avion »Henšel 126«, čij; je zadatak bio da »zarobljenog partizanskog maršala prebaci na sigurno mjesto«. Ali umjesto sa Titom, uzletio je samo sa njegovom maršalskom uniformom, koju su esesovci zaplijenili u krojačkoj radionici Vrhovnog štaba.

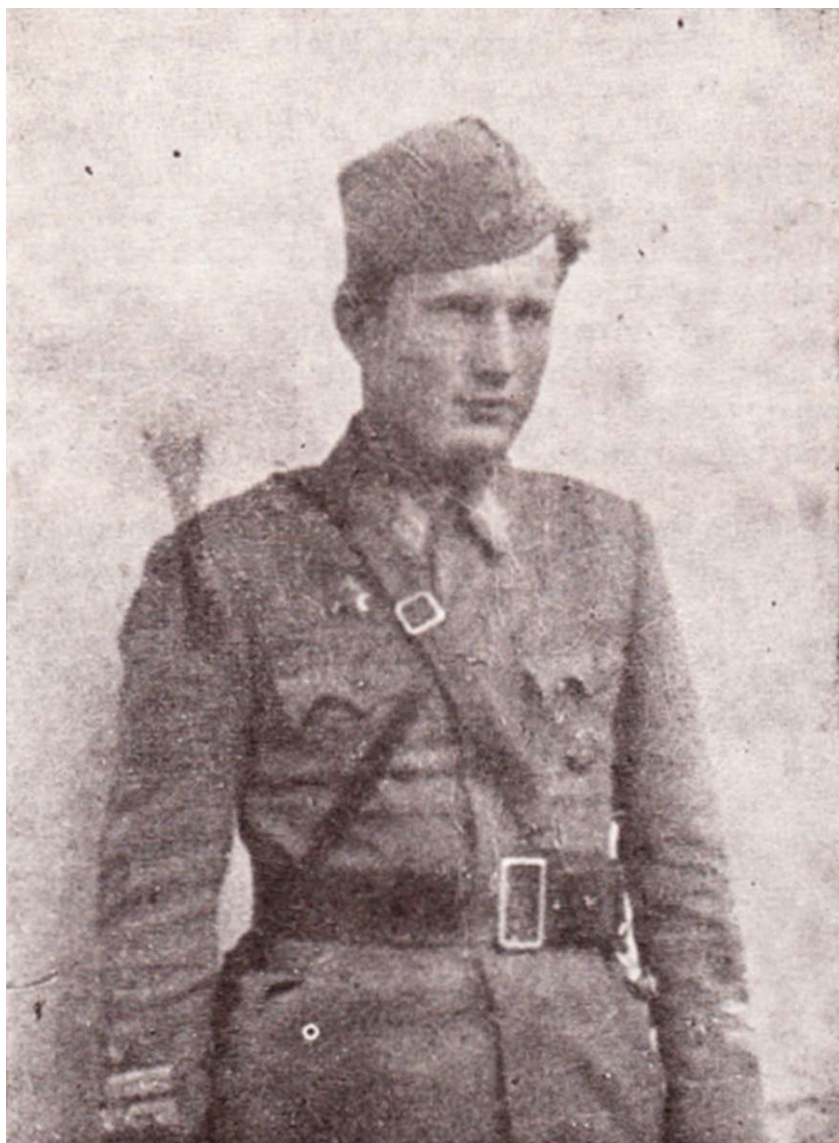
Pošto je savladana partizanska odbrana u Drvaru, a desantne jedinice pojačale napade prema sjedištu Vrhovnog štaba, u Drvarsku kotlinu počele su da stižu jedinice Treće ličke proleTERSKE brigade. Sa područja Grahova, iz Resanovaca, prvi ie stigao Drugi bataljon »Bićo Kesić« sa komandantom Jovom Radakovićem na čelu. Kada je zaposjeo položaje na ivici sela Kamenice, bataljon ie preduzeo frontalne napade na desantne jedinice u Trniaku, Marićima i Prnjavoru. Pred odlučnim naletima ličkih proletera. podržavanim snažnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom, Nijemci su bili prisiljeni da se povuku prema zapadnim gradskim naseljima i Šobića glavici, odnosno »Citadeli«, gdje se nalazio glavni komandni punkt desantnog bataljona.

U takvim okolnostima, kada ie počeo da se zatvara vatreni obruč oko esesovaca u gradu, partizanske jedinice postepeno su preuzimale inicijativu. Pored toga, Nijemce je njihova izviđačka avijacija obavještavala o pokretima



Major Milan Sijan, komandant Treće ličke
proleterske brigade

ostalih udarnih jedinica NOV prema Drvaru, što je u njihovim redovima izazivalo uznemirenost i pometnju. Sve je to uticalo da je Štab 500. SS bataljona, u nastojanju da pravovremeno organizuje kružnu odbranu, bio prinuđen da dio svojih snaga sa fronta ispred Pećine prebaci na južne i jugozapadne položaje, prema jedinicama Drugog ličkog bataljona.

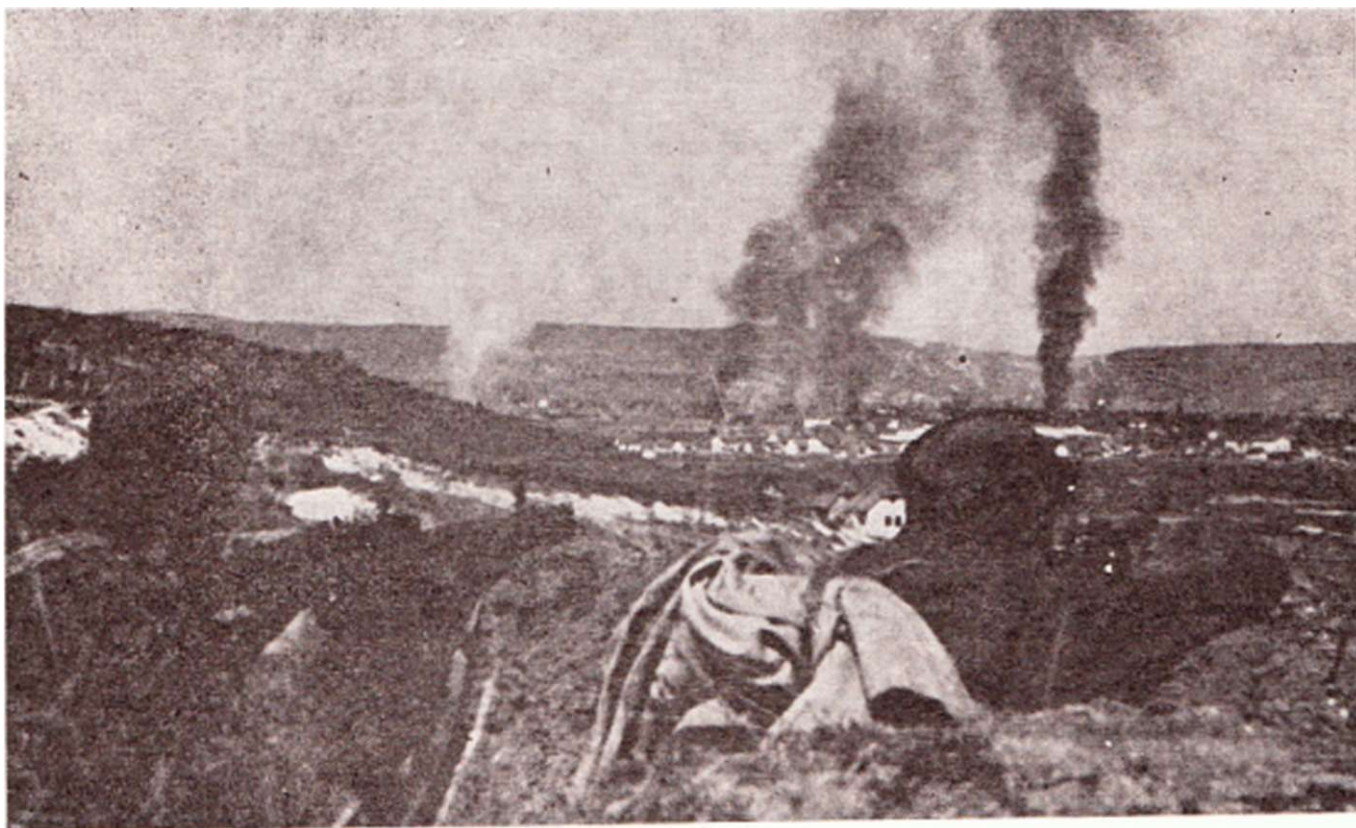


Kapetan Vlado Mandarić, komandant Četvrtog
bataljona »Krbava« Treće ličke brigade

Borbe na frontu prema Kamenici postale su naročito oštre nakon dolaska Prvog bataljona »Velebit« Treće ličke proleterske brigade. Tada su snage Drugog bataljona prebačene u Drvar Selo i Trninić Brijeg, odakle su napdale desantne grupe na jugoistočnim prilazima Drvaru. U tim poduhvatima one su ostvarile borbeno sadjejestvo sa Drugom četom Oficirskog bataljona, zaštitnicom Osmog dalmatinskog korpusa i Tenkovskom četom Vrhovnog šta-

ba, što je intenziviralo protivdesantne borbe i ugrozilo njemačke jedinice u istočnom dijelu Drvara.

U jeku tih neravnih okršaja sa padobransko-jedriličarskim snagama, u Drvarsku kotlinu počele su da pristižu i ostale jedinice Treće ličke brigade, koje je predvodio komandant brigade major Milan Sijan. Odmah po dolasku na kamenički front Treći bataljon »Mirko Štulić« i Četvrta bataljon »Krbava« preduzeli su napade na njemačke grupe u Gornjem Vrtoču i uspjeli da osvoje seoska naselja zapadno od Drvara. U toku daljih borbi Treći lički bataljon uspostavio je front na liniji Vrtoče—Podbrina, odakle je vršio napade prema zapadnoj gradskoj raskrsni-



Napadi jedinica Treće ličke proleterske brigade vršeni su hrabro i odlučno...

ci, dok je Bataljon »Krbava« zadržan na Spasovini kao brigadna rezerva.

Pojačanja partizanskim jedinicama oko Drvara hitala su i od Bosanskog Grahova. Ša položaja prema Peuljama,

štab Devete divizije uputio je Prvi bataljon Treće dalmatinske brigade pod komandom Vlade Pezelja. Međutim, pokreti jedinica ovog Bataljona, zbog pojačane aktivnosti njemačke avijacije, vršeni su dosta usporeno, te su tek poslije podne stigle na front jugoistočno od Drvara. U borbama na tom sektoru one su sadjejtvovala sa snagama Druge oficirske čete i Drugog bataljona Treće ličke brigade.

POVLAČENJE ČLANOVA VRHOVNOG ŠTABA IZ PEĆINE

Dolaskom Prvog i Drugog bataljona Treće ličke brigade u Drvarsku kotlinu, oko 10 časova su se situacija i odnos snaga na poprištu desantne operacije počeli mijenjati u korist partizanskih jedinica. Kad su se dijelovi desantnih komandosa počeli povlačiti sa fronta ispred sjedišta Vrhovnog štaba prema položajima ličkih jedinica kod Kamenice i Drvar Sela, snage Pratećeg i Oficirskog bataljona pojačale su naĐađe na njemačka uporišta duž lijeve obale Unca. U tim okolnostima, nakon što je razbijena neprijateljska blokada ispred Pećine i Nijemci odbačeni prema Drvaru, stvoreni su uslovi za povlačenje maršala Tita i ostalih članova Vrhovnog štaba.

Odluka o napuštanju Pećine donesena je na prijedlog članova Vrhovnog štaba, koji su u Dočetu desanta izašli na okolne položaje da bi organizovali odbranu protivav'onskih i pratećih jedinica. Međutim, povlačenje iz Pećine jedinom prilaznom stazom onemogućavala je minobacačka i mitraljeska vatra. Usljed toga izlazak je bio moguć isključivo betonskim prolazom ispod sjedišta Vrhovnog štaba, a zatim niz okomitu stijenu, ispred ulaza u Pećinu, visoku desetak metara. Za tu svrhu poslužila su užad od padobrana kojima su bile obložene štapske prostorije.

Povlačenje članova Vrhovnog štaba iz Pećine počelo je u 11 časova i 15 minuta. Po spuštanju niz liticu, odstupanje je vršeno pećinskom klisurom, a potom prema

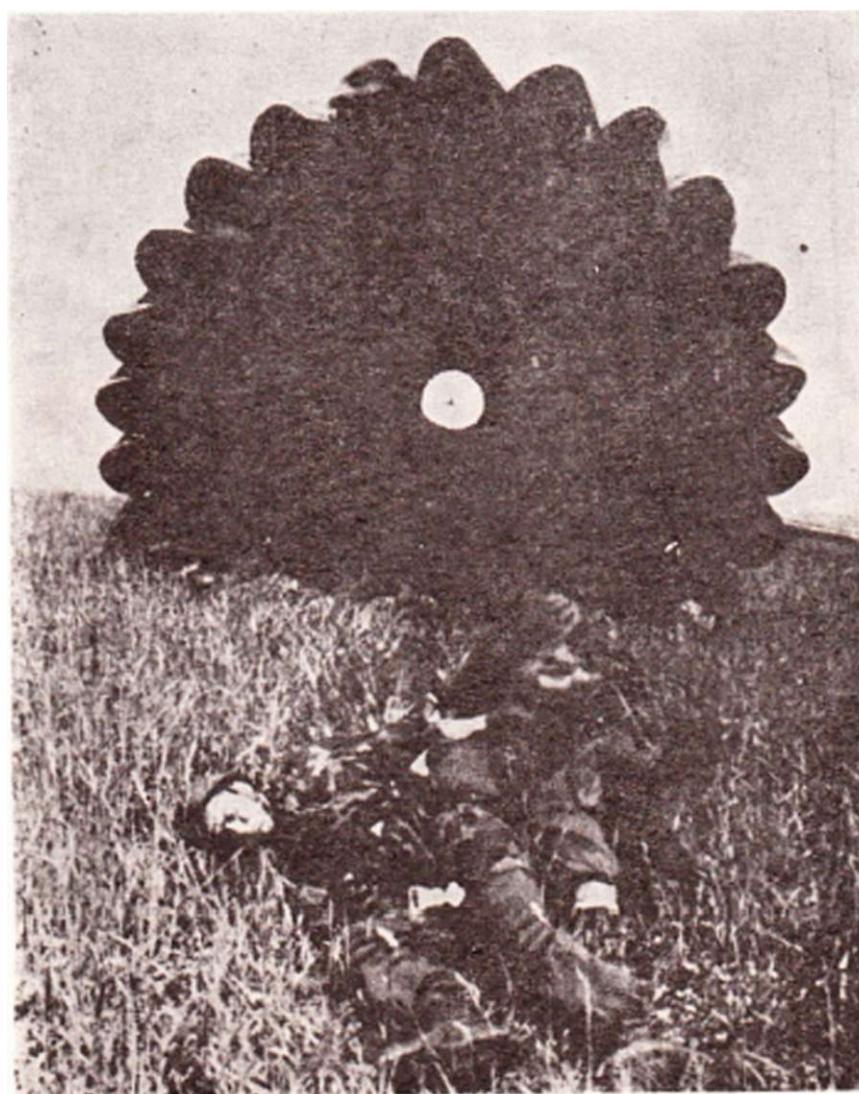
istoku, duž borbenog rasporeda Prve prateće čete. Pored maršala Tita i članova Vrhovnog štaba Edvarda Kardelja, Ivana Milutinovića i Sretena Zujovića, u koloni se nalazilo i nekoliko oficira sa komandantom Pratećeg bataljona Miloradom Jankovićem. Usljed pojačane neprijateljske vatre, oni su se pod borbom povlačili do Male pećine, a potom se uputili preko pruge ka platou Gradine. Kretanje uz Br'nu prema Podovima, zbog stalnog mitraljiranja iz aviona i bombardovanja, vršeno je veoma usporeno. U to vrijeme, dok je kolona Vrhovnog štaba stizala na Gradinu, počelo je iskrcavanje drugog desantnog talasa padobranaca. Ali već tada bezbiednost maršala Tita i članova Vrhovnog štaba bila je osigurana: u pratnji prištapskih jedinica oni su nastavili pokret ka Ataševcu i dalje, prema centru Klekovače — Potocima, gdje se nalazilo rezervno sjedište Vrhovnog štaba.

Borba s esesovcima u Drvarskoj kotlini nastavljala se nesmanjenim intenzitetom. Ali, njen konačni ishod već je bio odlučan: sa povlačenjem maršala Tita i članova Vrhovnog štaba iz Drvara, njemačka desantna operacija u svojoj glavnoj namjeni pretrpjela je neuspjeh.

ISKRCAVANJE DRUGOG TALASA PADOBRANACA

Koncentracija snaga na poprištu desantne operacije sve više je postajala faktor od koga će zavisiati dalji razvoj događaja. Nijemci su uviđali da je vrijeme na strani partizanskih jedinica, koje su, nakon pristizanja pojačanja iz okoline, bile brojno nadmoćnije. Zbog toga je komandant 500. desantnog bataljona Kurt Ribke radiogramom pozvao rezervnu padobransku grupaciju »Obermajer«, koja je na polaznom aerodromu u Zalužanima, kod Banjaluke, u punoj borbenoj gotovosti očekivala naređenja za uzlijetanje.

Bilo je tačno 12 časova kada su se nad Drvarom pojavile eskadrile njemačkih transportnih aviona. Tog momenta je na poljanu Brežine i na zaravni južno od Šobića



Iskrcavanje drugog
desantnog (talasa
počelo je 25. maja
u 12 časova

Padobranici drugog
talasa spuštali su se
ispred fronta ličkih
jedinica i mnogi od
njih izginuli su još
u vazduhu



Komandant 500. desantnog bataljona SS-kapetan Kurt Ribke
na »Citadeli« u Drvaru 25. V 1944. godine

glavice počelo iskrcavanje drugog desantnog talasa u jaci-
čini od oko 180 padobranaca. U žestokoj borbi koja se
razvila pripadnici skupine »Obermajer« pretrpjeli su ve-
oma velike gubitke. Naime, prizemljujući se neposredno
pored linije fronta Prvog i Drugog ličkog bataljona, oni
su se našli pod udarom plotunske i mitraljeske vatre,
od koje su mnogi padobraneci izginuli i izranjavani još
prije nego što su se spustili na zemlju.

Međutim, usljed brojnih gubitaka desantnih snaga i
pojačanih partizanskih napada, ubacivanje u borbu dru-
gog talasa padobranaca nije dovelo do promjene situacije

u korist njemačkih jedinica. Naprotiv, zbog pristizanja novih partizanskih pojačanja Nijemci su morali da uspostavljaju kružnu odbranu Drvara. Zadržavajući zaposjednute položaje na periferiji grada, oni su se užurbano pripremali za pružanje otpora u okruženju. Poginule i "ranjene, kao i sve zalihe oružja i municije prenosili su u »Citadelu«, čije su utvrde sa kružnim rovovima, prema planu operacije, trebale da posluže kao glavno uporište njemačke odbrane u Drvaru.

OPKOLJAVANJE NIJEMACA U ZAPADNOM DIJELU DRVARA

Dotadašnji razvoj događaja i promjena odnosa snaga u korist partizanskih jedinica sve više su zabrinjavali Nijemce, koji su na svim pravcima bili prinuđeni da pređu u odbranu. Njihov položaj ubrzo je pogoršan pristizanjem i napadima jedinica Trećeg i Četvrtog bataljona Treće ličke brigade, koje su, nastupajući preko Kamenice, zatvarale zapadni dio fronta na liniji Spasovina—Gornje Vrtoče—Podbrina. Nijemci su se našli opkoljeni na širem prostoru Drvara, koji su održavali kružnom odbranom i uz stalnu podršku avijacije.

Borbe sa desantnim jedinicama u poslijepodnevnim časovima postajale su sve intenzivnije. Na svim sektorima partizanske snage preuzimale su inicijativu i, prelazeći u protivnapad, postepeno stezale obruč oko desetkovanih neprijateljskih jedinica. Pošto je odbacio Nijemce iz Vrtoča, Četvrti bataljon »Krbava« zadržan je na Spasovini kao operativna rezerva jer je postojala mogućnost iskrcavanja novog desantnog talasa. Treći bataljon »Mirko Štulić«, koji je predvodio komandant brigade major Milan Sijan, nastavio je napredovanje prema zapadnoj periferiji Drvara i Pećini. Uz sadjejestvo Prvog bataljona »Velebit«, koji je prisilio Nijemce na povlačenje iz Prnjavora i pojačao napade na »Citadelu«, jedinice Trećeg bataljona frontalno su nastupale komunikacijom od Bastasa i preko Podbrine. U vrlo žestokim okršajima one su uspjele da osvoje naselje Bosnići i željezni most na Uncu, gdje



U posljednjim satima 25. maja Nijemci su opkojeni -u
zapadnom dijelu Drvara

su se spojile sa dijelovima Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba. Nakon ovih prodora i uspostavljanja mostobrana na Uncu ispred Pećine, Nijemci su bili prinuđeni na odstupanje ka zaoadnoj gradskoj raskrsnici, gdje su pojačavali i utvrđivali svoje odbrambene položaje.

U međuvremenu, na istočnim i južnim prilazima Drvaru partizanski bataljoni preduzimaju sve organizovane napade na isturene desantne grupe. Već u poslijepodnevnim časovima jedinice Drugog bataljona Treće ličke proleterske brigade, zajedno sa snagama Prvog bataljona Treće dalmatinske brigade, dijelovima Oficirskog bataljona i drugih jedinica, uspjele su da se stabilizuju na liniji Raduklija—Drvar Selo—Trninić Brijeg—Drobnjak—Brina, odakle su vršile stalne napade na njemačka uporišta u Trnjaku, pilani, Koloniji i Golubiću. Poslije višerasovnih borbi padobranske snage su oko 16 časova bile prisiljene da napuste istočni dio grada i povuku se na lijevu obalu Drvare. To je doprinijelo da se obruč



Ušančeni u rovovima na »Citadeli« ostaci desantnog bataljona
očekivali su noćne napade partizanskih jedinica

oko opkoljenih desantnih jedinica u zapadnom sektoru Drvara sve više stezao. Zbog toga su one bile prisiljene da organizuju odbrambeni trokut sa najvažnijim uporištima na Šobića glavici (»Citadeli«), Brežinama i zapadnoj gradskoj raskrsnici.

U isto vrijeme napadi na jedinice desantnog bataljona pojačavani su i sa drugih strana, posebno iz pravca Vrtića, gdje je u borbu uključen i Četvrti bataljon »Krbava« Treće ličke brigade. Međutim, i pored brojne nadmoćnosti partizanskih snaga, dalje nastupanje, zbog otvorenosti terena i aktivnosti neprijateljske avijacije, nije bilo moguće. To je bio razlog što su sve jedinice ostale na osvojenim položajima do noći, kada su otpočeli odlučujući napadi partizanskih bataljona za uništenje neprijateljskog desanta.

NAPADI PARTIZANSKIH BATALJONA NA »CITADELU«

Prema planu drvarske operacije, desantne snage morale su da izdrže u odbrani puna 24 časa, za koje vrijeme je bio predviđen prodor njemačkih pješadijskih i motorizovanih jedinica u Drvar. Zbog toga je komanda 500. SS padobranskog bataljona, očekujući odlučujuće napade partizanskih jedinica u toku noći, blagovremena preduzela pripreme za pružanje otpora u okruženju. Iz istih razloga njemačka komanda je oko 17 časova izvršila koncentraciju desantnih jedinica na položaje oko Šobića glavice, koja je, zajedno sa zapadnom gradskom raskrsnicom i naseljem kod pravoslavne crkve, predstavljala centar njemačke odbrane u Drvaru.

Nakon zatvaranja obruča oko Nijemaca u zapadnom dijelu Drvara, štab Šeste ličke divizije, da bi izbjegao veće gubitke u ljudstvu, odlučio je da konačan obračun sa desantnim jedinicama odloži do početka noći 25/26. maja. U međuvremenu, na poprište operacije iz Prve ličke brigade stigao je Prvi bataljon »Marko Orešković« sa komandantom Milanom Tankosićem na čelu i Prvi bataljon Treće dalmatinske brigade. Naveče je, pod zaštitom mra-

ka, otpočeo koncentričan napad na opkoljene esesovce u »Citadeli« u kojem je učestvovalo sedam partizanskih bataljona.



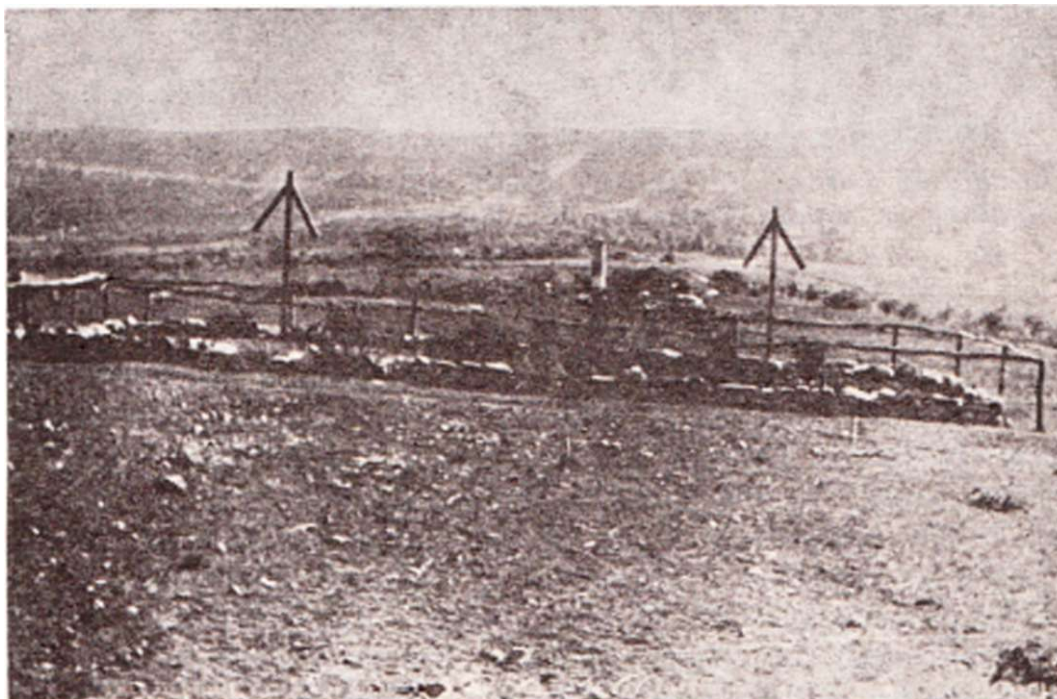
Zarobljeni Drvarčani bili su prisiljeni da sahranjuju poginule esesovce, a potom su morali da sami sebi iskopaju grobnicu u tkajoj su strijeljani...

U prvim noćnim satima, uz paklenu vatru automatskog i minobacačkog oružja, rasplamsavala se ogorčena borba za svaku kuću, svaku barikadu. Četvrti lički bataljon »Krbava«, predvođen komandantom Vladom Mandarićem, uspio je da savlada nemački otpor u zapadnim gradskim naseljima i da se domogne grahovske ceste, odakle je uspješno diejstvovao protiv neprijateljskih snaga na Šobića glavici. U isto vrijeme uslijedili su napadi Trećeg bataljona »Mirko Štulić« i Prvog bataljona »Marko Orešković«, koji su nastupali sa sjeverozapadne i sjeverne strane. Jedinice ovih bataljona, nakon žestokih borbenih okršaja, osvojile su zapadnu gradsku raskrsnicu i nje-

mačko uporište kod pravoslavne crkve i tako prisilile Nijemce da se uz znatne gubitke povuku u »Citadelu«.

Partizanski napadi s istočnog i južnog pravca takođe su izvođeni usnježno. Jedinice Drugog ličkog bataljona, u sadjejestvu sa Prvim dalmatinskim i Oficirskim bataljonom, već u početku noćnih borbi zauzele su središnji dio Drvara i sa Brezina napadale njemačku odbranu na Šobića glavici. Uz ove snage dještovale su d jedinice Prvog ličkog bataljona »Velebit«, koje su od kameničke pruge i Prnjavora nastupale otvorenim terenom, ali su unatoč tome odbacile neprijatelja ka groblju i zaposjele položaje iznad Mramora. U ovo vrijeme, po naređenju Vrhovnog štaba, iz Drvara su povučeni pripadnici Oficirske škole, kao i dijelovi Pratećeg bataljona, koji su vršili evakuaciju arhive i obezbjeđivali centralna rukovodstva NOP.

Nakon višečasovnih žestokih borbi, partizanske jedinice uspjele su da osvoje sva gradska naselja, a potom su, oko 21 čas, preduzele odlučujuće napade za uništenje neprijateljskog desanta. Ostaci 500. SS padobransko-lo-



Neprijateijski desant plaćen je životima stotima nacista. —
Njemačko groblje u Drvaru

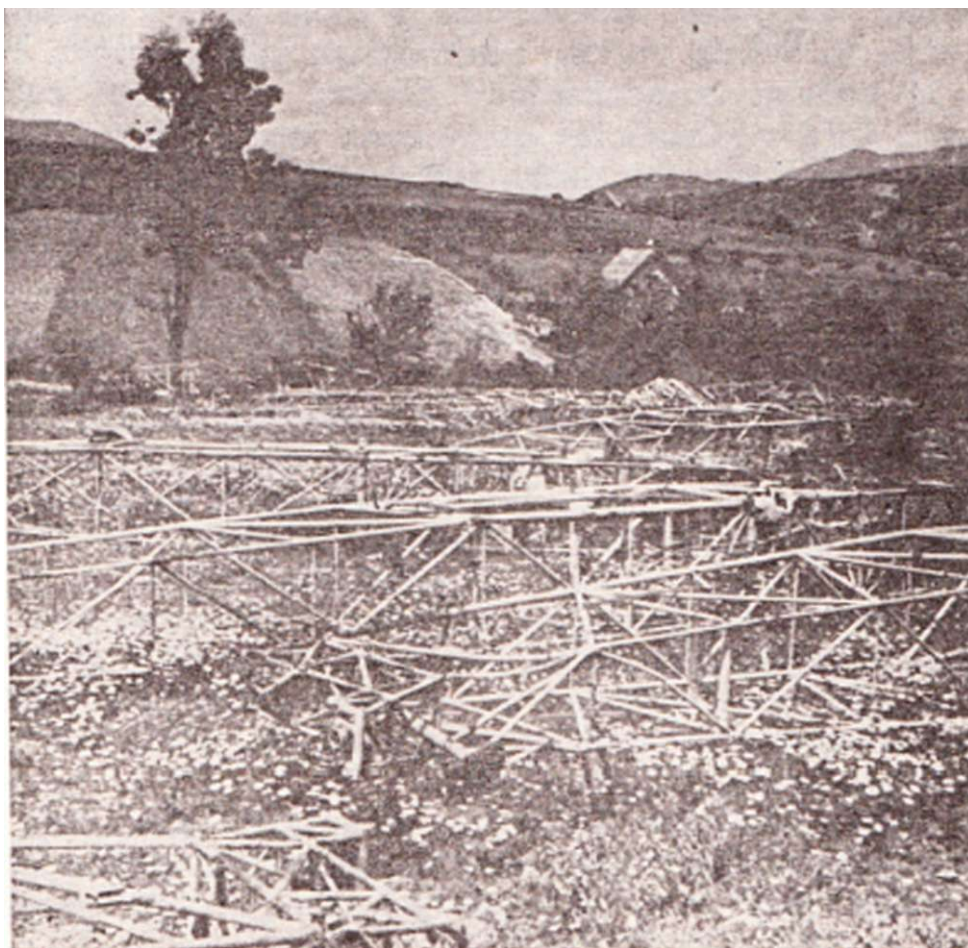
vačkog bataljona, desetkovani i blokirani u gradskom groblju na Šobića glavica, očajnički su pružali otpor. Borba je vodena iz neposredne blizine, na domet ručnih bombi. Citava »Citadela« pretvorena je u vatreni košmar, u kome se prolamala huka mitraljeskih rafala i eksplozija minobacačkih i ručnih granata. Treći i Četvrti bataljon Treće ličke brigade prvi su krenuli na juriš i izvršili prodor u borbeni raspored neprijatelja. Ali rovovi na koti 520, branjeni gustim redovima njemačkih automatičara, nisu osvojeni.

Neravni i dramatični noćni okršaji nastavljali su se nesmanjenom žestinom. Ušančeni u groblju i okolnim rovovima, Nijemci su odolijevali uzastopnim jurišima partizanskih bataljona, koji su postajali sve jači. Oko 23 časa uslijedio je ponovni juriš na opkoljene naciste u »Citadeli«. Prva četa Bataljona »Marko Orešković«, pod komandom Pajdce Pavkovića, uspjela je da razbije sjevernu liniju njemačke odbrane na groblju. Međutim, unatoč brojnih gubitaka, okruženi neprijatelj je i dalje krajnjim naporima pružao ogorčen otpor.

O beznadežnosti u kojoj su se nalazili ostaci 500. desantnog bataljona u tim odsudnim časovima noćnih borbi njemački ratni dopisnik Adalber Kalevert pisao je u svom izvještaju iz Drvara:

»U suton banditi opet nadiru. Približuju se sa svih strana. Ali SS-padobrancima spremili su se za odbranu preko noći. Sa svih strana zvižde meci oko glava padobranaca, granate pogadaju i odnose čitave komade zemlje. Noć je, tamna noć. Cesto je sve mirno i nikakav pucanj ne remeti tišinu. Ali namah sa svih strana zaklokoću mitraljezi i iz svih kutova biju teške granate po položajima branilaca. Od čovjeka do čovjeka ide vijest: 'Radiostanica je uništena'. Pun pogodak! Sve su veze odsječene.

Komandant, hauptšturmфирer Ribke, teško je ranjen. Za jedan trenutak vlada utučenost, a zatim se ljudi zaklinju: 'Sad oštrije nego ikad'. Koliko se god položaj može činiti beznadan i koliko će god još da stane žrtava, oni se čvrsto drže. Između kamarada koji se bore leže laki ranjenici, koji pune magazine za mašinke i mitraljeske municijske redenike. Dvadeset puta banditi idu u napad i dvadeset puta bivaju odbijeni.«

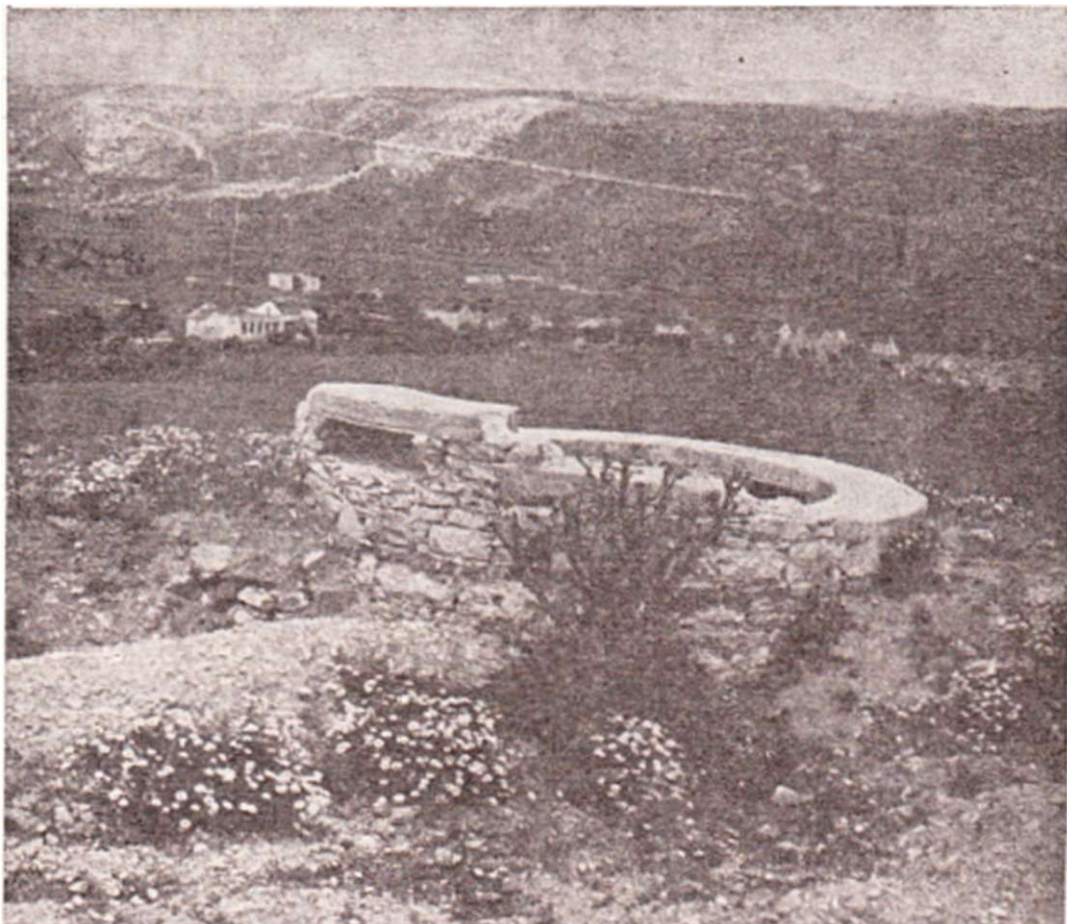


»Groblje« njemačkih jedrilica u Drvaru

Naizmjenični noćni juriši partizanskih jedinica vršeni su krajnje uporno i organizovano. U prvim poslijeponoćnim časovima fu jedan i dva časa) preduzeti su istovremeni koncentrični napadi na posljednje njemačko uporište na »Citadeli«. Međutim, kako neprijateljski položaji nisu bili utvrđeni, ni ovi napadi nisu doveli do promjene stanja na poprištu borbi. U takvim okolnostima, poslije višečasovnih dramatičnih okršaja, štab Šeste ličke divizije donosi odluku da se obustave dalji napadi i da se jedinice povuku iz grada. Takvo naređenje izdato je zbog toga što se u prvim jutarnjim časovima očekivao prodor njemačkih tenkovskih i pješadijskih truna, koje su ubrzano nastupale sa sooljnjih pravaca.

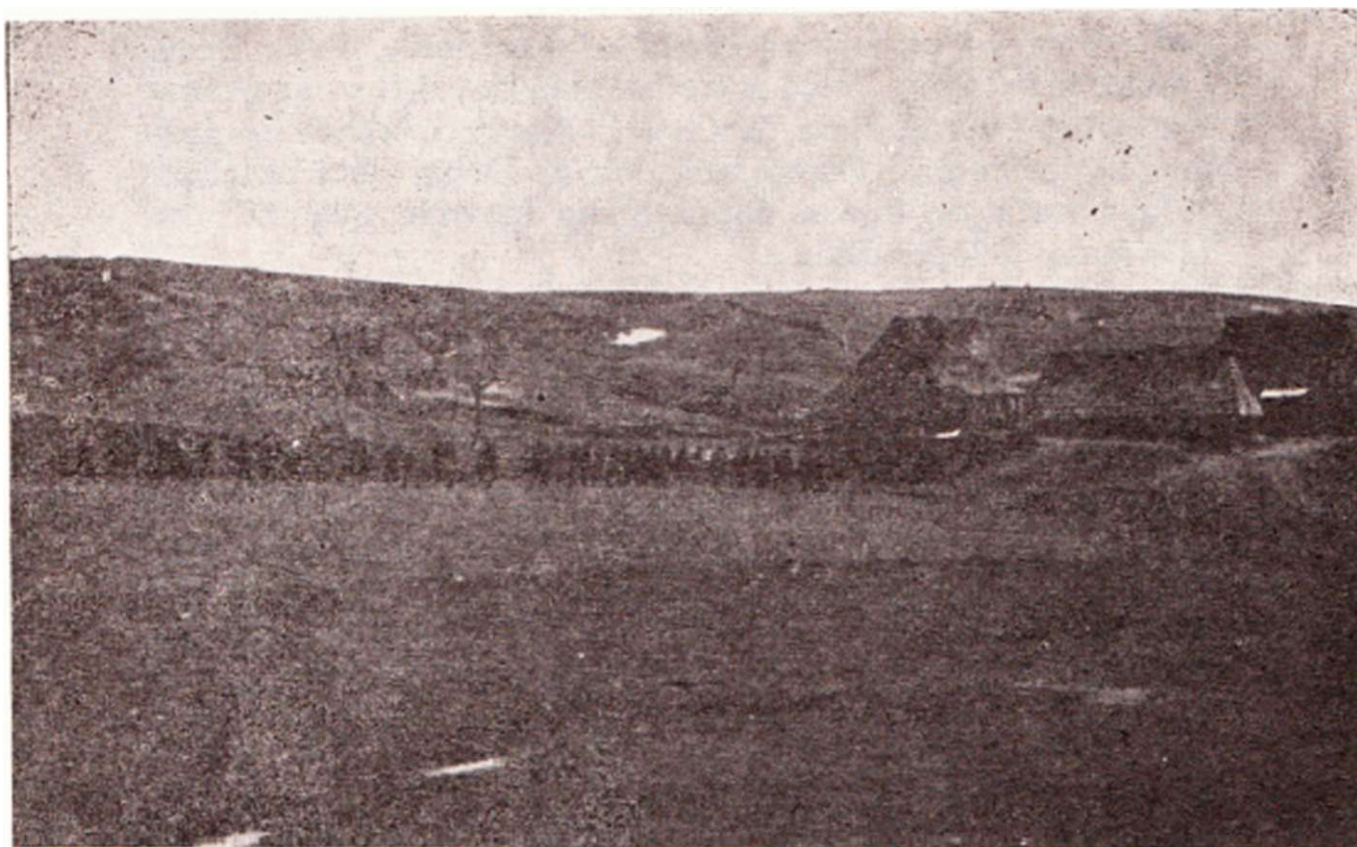
Povlačenje partizanskih bataljona iz Drvara počelo je 26. maja u 3 sata i 30 minuta, kada su obustavljene

dalje borbe i napuštena blokada »Citadele«. Prvi, Treći i Četvrti batalion Treće ličke brigade povukli su se prema Kamenici i Hrnjadima, Bataljon »Marko Orešković« prema Zaglavicama i Osječenici, dok su Drugi lički bataljon i Prvi bataljon Treće dalmatinske brigade odstupili ka Misijama i Jadovniku.



Drvar je ostao razrušen i bez stanovništva — pogled na zapadni dio grada

Tako je bitka za Drvar, za odbranu Vrhovnog štaba i ostalih rukovodstava Narodnooslobodilačkog pokreta završena potpunim porazom desantnih jedinica. Gubici 500. SS padobransko-lovačkog bataljona iznosili su četiri petine njegovog ljudstva. Ostaci desantnog bataljona, poraženi i usamljeni na drvarskom groblju, očekivali su skori prodor njemačkih jedinica, koje su sa raznih strana nastupale koncentrično prema Drvaru.



Partizanska kolona na Ataševcu u pokretu prema Klekovači

U Drvarskoj kotlini zavladała je tišina. Poprište bitke — spaljen, razrušen i opustošen Drvar — bilo je prekriveno bezbrojnim leševima... Miris dima, baruta i krvi ispunjavao je svježinu tog tmurnog majskog praskozorja...

»... Kada sino se mi odavde povlačili, naše misli su ostajale sa malim brojem onih koji su preživjeli. U sebi smo se tada zaklinjali da ćemo se ovamo vratiti i učiniti sve što bude u našim mogućnostima, da ćemo nastojati da buduća socijalistička zajednica, koju smo već tada stvarali, nikako ne zaboravi žrtve koje je dao narod Drvara.«

TITO



Maršal Tito, Edvard Kardelj, Ivan Milutinović i Cerna Babović u Potocima 26. maja 1944.

KONCENTRIČNO NASTUPANJE NEPRIJATELJSKIH SNAGA KA DRVARU

U ranim jutarnjim časovima 25. maja 1944. godine, istovremeno sa početkom vazdušno-desantne operacije, počela je koncentrična ofanziva okupatorskih i kvislinških jedinica prema Drvaru. Preko 20.000 neprijateljskih vojnika koncentrisanih na operativnom sektoru Srba, Lapca, Bihaća, Bosanske Krupe, Banjaluke, Mrkonjić-Grada, Jajca, Livna i Knina, preduzelo je frontalne napade na slobodnu teritoriju južnog dijela Bosanske krajine u namjeri da razbiju snage NOV i da što prije pri-teknu u pomoć 500. SS padobransko-lovačkom bataljonu, angažovanom u desantu na sjedište Vrhovnog štaba u Drvaru. Međutim, ina svim tim pravcima jedinice Petog krajiškog, Prvog proleterskog i Osmog dalmatinskog korpusa uspješno su pružale otpor i parirale ofanzivnim poduhvatima brojno nadmoćnijih neprijateljskih snaga.

BORBE NA PRAVCU SRB—DRVAR

Komanda XV njemačkog armijskog korpusa je najveće nade za pravovremen prodor ka Drvaru polagala u snage 373. legionarske divizije »Tigar«, koje su se nalazile na ličkom frontu Srb—Suvaja—Lapac. Sa tog sektora neprijateljske jedinice nastupale su u dvije napadne kolone. Prva, tzv. borbena grupacija »Vilam« (Willam), koju je činio 384. puk 373. divizije »Tigar«, ojačan dijelovima Pionirskog bataljona i 373. artiljerijskog puka, nastupala

je pravcem Srb—Trubar—Drvar; druga grupa, zvana »Lapac«, u čijem su sastavu bili dijelovi Izviđačkog bataljona sa dva štapska eskadrona divizije »Tigar«, nadirala je pravcem Lapac—Martin-Brod—Drvar.

Nastupanje njemačke grupe »Vilam« počelo je 25. maja u 5 časova, kada su izvršeni napadi na položaje jedinica Druge ličke proleterske brigade. Poslije žestokih borbениh okršaja i odbacivanja 4. bataljona, snage 384. puka, uz podršku artiljerije i motorizacije, uspjele su da oko 8 časova zauzmu selo Osredke i nastavile dalje napredovanje ka Vučjaku. Međutim, unatoč neprijateljskog prodora u pozadinu fronta Druge brigade, njene krilne jedinice na Gradini i Bogutovcu i dalje su pružale ogorčen otpor. Borbe na ovom sektoru vođene su sve do 12 časova, kada su njemačke snage osvojile liniju Gradina—Osredci—Bogutovac, odakle su forsirano nadirale ka Dugom Polju i Dolovima.

U toku poslijepodnevniх okršaja jedinice borbene grupe »Vilam«, koje je predvodio komandant Divizije »Tigar«, uspjele su da odbace bataljone Druge ličke brigade i da oko 15,30 časova prodru u Trubar, u zaselak Dolovi. Ubrzo zatim, nakon što su Nijemci, oko 17,30 časova, ovladali selom Vagan u istočnom dijelu Trubara, Prvi, Drugi i Četvrti bataljon, zajedno sa štabom Druge brigade, povukli su se na Bobaru, gdje su zaposjeli nove odbrambene položaje, dok je Treći bataljon odstupio na padine Kamenice.

Nepovoljan razvoj situacije na pravcu prodora glavne neprijateljske grupacije doprinio je uspješnijem nadiranjju borbene grupe »Lapac«, koja je činila ljevokrilnu kolonu za sadjeјstvo sa snagama 384. puka. Nastupajući preko sela Doljana i Martin Broda, ona je ovladala položajima Prve ličke brigade, čije su jedinice bile prisiljene da se povuku prema Sjenici i Hrnjadima. Nakon toga grupa »Lapac« nastavlja napredovanje preko Velikog Cvjetnića za Trubar, gdje se oko 17 časova pridružila borbenој grupaciji »Vilam«.

Nakon spajanja neprijateljskih kolona i izvršenog pregrupisavanja na sektoru Trubara, njihovo dalje nadiranje

prema Drvaru bilo je obustavljeno, i nastupilo je kraće zatišje. Međutim. 25. maja naveče, kada je komanda XV njemačkog korpusa obaviještena da je 500. SS padobransko-lovački bataljon opkoljen i 'da mu prijeti uništenje, izdato je naređenje 384. puku da se po svaku cijenu u toku noći 25/26. maja probije u Drvar.

Noćni napad njemačkih jedinica prema Drvaru otpočeo je naveče u 21 čas. Sa sektora Trubara kolona je nastupala pravcem između Kamenice i Bobare, ali su je napale snage Trećeg bataljona Druge ličke brigade. Razbijena i dezorganizovana, glavnina 384. puka bila je prisiljena da se povuče u Trubar, dok je njena prethodnica, koju su činili dijelovi Izviđačkog i Drugog bataljona, uspjela da se bez borbe prebaci iznad sela Kamenice, gdje su je 26. maja izjutra napale jedinice Trećeg bataljona Treće ličke brigade. Ubrzo zatim, oko 9 časova, prethodnica se spojila s ostacima 500. desantnog bataljona u Drvaru, a u toku dana pristigli su i ostali dijelovi puka. koji su nastupali sa sektora Trubara.

NASTUPANJE OKUPATORSKIH I KVISLINŠKIH SNAGA OD BIHAĆA I BOSANSKE KRUPE

Uoči početka drvarske operacije, na frontu prema Bihaću nalazila se Šesta krajiška brigada. Njene snage imale su sljedeći raspored: Prvi bataljon, u sadjejtstvu sa Drvarsko-petrovačkim odredom, držao je položaje na Ripačkom klancu, Drugi i Treći bataljon zatvarali su pravce koji od Bihaća vode ka Velikom Radiću i Grabežu, dok se Četvrti bataljon, kao brigadna rezerva, nalazio u rejonu Oreškog brda. odakle je kontrolisao komunikaciju Kulen-Vakuf—Vitoče, a sa jednom četom obezbjeđivao aerodrom i Vazduhoplovnu bazu Vrhovnog štaba u Medenom polju, kod Petrovca.

Već 24. maja naveče njemačke snage na sektoru Bihaća i Ripča bile su spremne za nastupanje prema Drvaru. Sljedećeg dana, oko 6 časova, motorizovana kolona 92. grenadirskog puka preduzela je napad na Ripački klanac,

koji su branile jedinice Prvog bataljona i Drvarsko-petrovačkog partizanskog odreda. Borbe na ovom sektoru vođene su više od dva časa i, tek nakon dobijanja pojačanja, neprijateljske snage, podržavane artiljerijom i avijacijom, nastavile su dalje napredovanje. Njihovo nastupanje ka Petrovcu, zbog toga što su bile razrušene komunikacije, bilo je dosta usporeno, tako da su poslije podne stigle u rejon Duhovskog.

Na tim položajima jedinice Prvog bataljona Seste krajiške brigade i Bihaćkog bataljona Drvarsko-petrovačkog odreda izvršile su snažan protivnapad i oko 16 časova uspjele da pješadijske dijelove 92. motorizovanog puka odbace prema Gorjevcu. Međutim, ostali bataljoni Seste brigade, zbog udaljenosti i nepostojanja veza, nisu se angažovali u borbama na ovom pravcu. To je omogućilo neprijatelju da, poslije pristizanja tenkovske kolone, ponovnim napadima odbaci partizanske snage i forsirano krene prema Vrtoču, koje je zaposjeo 25. maja naveče. Nakon tog prodora, kada su jedinice Seste krajiške brigade odstupile ka obroncima Grmeča, njemačke snage ostale su na zaposjednutim položajima, odakle su sutradan nastavile pokret za Drvar, gdje su stigle oko 12 časova.

Napadi neprijateljskih snaga sa sektora Bosanske Krupe preduzeti su istovremeno sa početkom drvarske operacije. Nastupajući iz tog pravca, Dopunski (poljski) bataljon 373. legionarske divizije »Tigar« i Prva ustaška lovačka pukovnija, naišli su na organizovan otpor jedinica Osme krajiške brigade koje su bile raspoređene na okolnim položajima, duž komunikacije za Petrovac. U početku napada, nakon odbacivanja Drugog i Trećeg bataljona, neprijateljska motorizovana kolona izvršila je prodor u rejon Gudavca, koji su branile snage Četvrtog bataljona i prištapska četa pratećih oruđa. Na ovom sektoru vođene su višečasovne žestoke borbe, ali su brojno nadmoćnije okupatorsko-kvislinške snage, uz pomoć tenkova, uspjele da osvoje Suvaju i prodru ka Risovcu.

Nadirući kroz borbeni raspored partizanskih jedinica, neprijateljska napadna kolona je 25. maja razvučena i pritiješnjena uz komunikaciju. Istog dana, oko 18 časova, bataljoni Osme krajiške brigade preduzeli su opšti protiv-

napad, kojim su protivničke snage bile prinuđene da se povuku u Suvaju, gdje su organizovale odbranu u toku noći. Narednog dana, 26. maja, one su uspostavile borbeno sadjejestvo sa dijelovima 92. motorizovanog puka, a potom su preko Krnjeuše i Vodenice produžile nastupanje prema Petrovcu i Oštrelju. U isto vrijeme jedinice Osme krajiške brigade prebacile su se na jugoistočne padine Grmeča i zaposjele položaje prema komunikaciji Ključ—Petrovac.

PRODOR NJEMAČKE MOTORIZOVANE KOLONE IZ BANJALUČKOG PRAVCA

Na frontu Trinaeste krajiške brigade, prema Banjaluci, sve do 25. maja vođene su uglavnom pozicione borbe. Tog jutra počeo je napad 202. grenadirskog oklopnog bataljona, koji je ubrzano nastupao manjačkom cestom ka Čađavici i Ključu. Do prvih borbenih okršaja došlo je kod Han-Kola i Dobrnje, koje su branila tri bataljona Trinaeste krajiške brigade. Poslije žestokih borbi neprijateljska kolona uspjela je da odbaci partizanske jedinice od komunikacije i da uz pomoć avijacije izvrši prodor ka Sitnici.

Međutim, dalje nastupanje 202. oklopnog bataljona bilo je onemogućeno upornim otporom Trećeg bataljona Trinaeste krajiške brigade, koji je zatvarao pravac prema Čađavici. U isto vrijeme uslijedili su i napadi ostalih bataljona Trinaeste brigade, koji su uspjeli da blokiraju začelje kolone i nanesu mu brojne gubitke. U takvoj situaciji neprijatelj je bio prisiljen da izvrši koncentraciju svojih snaga na sektoru Sitnice, gdje je ostao do 26. maja, kada se spojio sa dijelovima izviđačkog odreda Sedme SS divizije kod Čađavice, odakle je nastavio dalje nadiranje prema Ključu i Ribniku.

U međuvremenu, dok su bataljoni Trinaeste brigade vodili žestoke borbe na Manjači, na pravac neprijateljskog nastupanja prebačene su i ostale jedinice Trideset devete krajiške divizije. Šesnaesta krajiška brigada, koja je držala

front prema Prijedoru i Kozarcu, usiljenim maršem prebačena je u Ribnik i Klokotovac, dok je Petnaesta krajiška brigada povučena sa položaja kod Bronzanog Majdana i Banjaluke i prebačena na komunikaciju Čađavica—Ključ—Bravsko. Ove snage sadjejtvovala su sa jedinicom Trinaeste i Šesnaeste krajiške brigade, koje su zatvarale pravac neprijateljskog nastupanja preko Ribnika i Vrbljana ka Potocima i Klekovači.

NASTUPANJE DIJELOVA SEDME SS DIVIZIJE OD JAJCA I MRKONJIĆ-GRADA

Njemačke snage koncentrisane na području Jajca i Mrkonjić-Grada imale su zadatak da nastupaju planinskim predjelima Klekovače i prema Drvaru. Sa tog sektora napad su vršile jedinice Sedme SS divizije »Princ Eugen«, koje su bile raspoređene u dvije borbene grupe. Prvu, desnokrilnu, grupu činio je ojačan Izviđački odred Divizije, koji je nadirao od Mrkonjić-Grada ka Ribniku, zahvatajući operativni prostor između komunikacija za Ključ i Mlinište.

Neprijateljski prodor u ovom pravcu naišao je na uporan i organizovan otpor snaga Trinaeste proleterske brigade »Rade Končar«. Naročito žestoke borbe vođene su na položajima kod Štrbine, Ciganskog brda i Crnog vrha, koji su u toku 25. maja nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku. Napokon, poslijepodnevnim napadima jedinice Trinaeste proleterske brigade uspjele su da odbace neprijateljske snage i ponovo ovladaju linijom Štrbina—Mračaj—Crni vrh.

Druga njemačka grupacija, koju je činio 13. puk Sedme SS divizije »Princ Eugen«, imala je zadatak da sa sektora Jajca izvrši prodor u Klekovaču i onemogućiti povlačenje partizanskih snaga prema istoku. Glavnina ove grupe nastupala je dolinom Plive ka Šipovu, dok je njen drugi dio prešao Vrbas kod sela Vinca i nadirao u Janj, u pozadinu fronta Prve proleterske brigade. Na istom

pravcu neprijatelj je odbacio snage Janjskog partizanskog odreda i izvršio prodor na područje Janja, te je na taj način prinudio snage Prve proleterske brigade da se sa položaja kod Šipova (oko 12 časova) povuku prema izvoristu Plive i prema Dragnić Podovima. Borbeni okršaji, uz obostrane protivnapade, vođeni su do kasno u noć 25. maja, ali neprijateljskim jedinicama nije pošlo za rukom da se probiju prema Mliništima, kako je planom bilo predviđeno.

Borbe na frontu Prve proleterske brigade naročito su postale oštre 26. maja. Snage 13. SS puka forsirano su nadirale prema zapadu u dva pravca: od Janja ka Čardaku i od Šipova ka Pljevskim Podovima i Podgorju. Na ovom sektoru jedinice Prve proleterske brigade, iako oslabljene zbog upućivanja Trećeg bataljona u Potoke, uspješno su pružale otpor njemačkim snagama. Međutim, sljedećeg dana, nakon dobijanja novih pojačanja, neprijatelj je uspio da odbaci snage Prve proleterske brigade i da oko 16 časova ovlada rejonom Mliništa, odakle je vršio dalje nastupanje ka Potocima i centru Klekovače.

U međuvremenu, sa mrkonjičkog područja neprijatelj je pojačavao napade duž saobraćajnica, ali je nailazio na uporan otpor jedinica Trinaeste proleterske brigade. Drugog dana ofanzive dijelovi Izviđačkog odreda Sedme SS divizije, nastupajući komunikacijom Mrkonjić-Grad—Ključ, izvršili su prodor do Čađavice, gdje su se sastali sa snagama 202. oklopnog bataljona iz Banjaluke, a zatim nastavili da nastupaju ka Ribniku i Vrbljanima. U isto vrijeme na ovaj sektor prebačene su i jedinice Trideset devete krajiške divizije, te je na liniji Klokotovac—Crni vrh—Mračaj—Medna organizovana frontalna odbrana slobodne teritorije. Na ovom frontu bataljoni Trinaeste proleterske brigade, u sadjejestvu sa Trinaestom i Šesnaestom krajiškom brigadom i Pratećim bataljonom Petog krajiškog korpusa, uspješno su odolijevali napadima neprijatelja sve do 29. maja, kada su se partizanske snage povukle ka centru Klekovače.

NAPADI NJEMAČKIH SNAGA OD LIVNA I KNINA

U vrijeme priprema drvarske operacije na području Livna koncentrisani su dijelovi 362. i 718. njemačke divizije sa jednim bataljonom 4. puka »Brandenburg«. Ove snage su na dan desanta preduzele nastupanje ka Drvaru sa dvije motorizovane kolone: prva je nadirala komunikacijom ka Glamoču, a druga prema Bosanskom Grahovu.

Iz pravca Glamč/ča, koji su zatvarale jedinice Treće krajiške proleterske brigade, napad je počeo na liniji Priluka—Korićna, koju su branili Treći i Šesti bataljon »Meteti«. U toku prijedodnevni borbi, 25. maja, na ovim položajima je glavnina neprijateljskih snaga, uz pomoć tenkova i artiljerije, uspjela da odbaci bataljone Treće krajiške brigade i (oko 12 časova) osvoji Korićnu, a potom je njena prethodnica produžila pokret komunikacijom i prodrla do Glamoča. U takvim okolnostima, kada je njemačka kolona bila razvučena, jedinice Treće krajiške brigade preduzele su opšti kontranapad, u kojem su učestvovala i snage Drugog i Četvrtog bataljona iz rejona Dubrave, koje su činile brigadnu rezervu. Na čitavoj komunikaciji od Glamoča do Priluke rasplamsavala se žestoka borba u kojoj je neprijatelj pretrpio brojne gubitke. Napokon, poslije viščasovnih okršaja, njemačke snage bile su prisiljene da se istog dana povuku u Livno.

Dalje borbe na ovom sektoru nastavljene su 26. maja, kada je borbena grupa 362. planinske divizije preduzela ponovne prodore prema Glamoču. U toku tih okršaja Treća krajiška brigada pružala je snažan otpor sve do noći, ali je tada, po naređenju štaba Prvog proleterskog korpusa, prebačena u selo Poljice, kod Drvara, radi zatvaranja pravca prema Potocima i obezbjeđivanja Vrhovnog štaba. Njene položaje kod Glamoča preuzeli su bataljoni Glamočkog partizanskog odreda, koji su štitili pozadinu fronta Prve proleterske divizije prema Mliništima.

Druga divizijska grupa, koja je nastupila komunikacijom Livno—Grahovo, bila je ojačana motorizovanim bataljonom 4. puka »Brandenburg«. Prvog dana ofanzive,

pošto je savladan otpor Treće dalmatinske brigade, na pravcu Celebić—Vrbica—Kazanci, ona je ovladala rejonom Crnog Luga, gdje je i zanoćila. Međutim, jedinice Treće brigade, koje su u toku noći izvršile pokret obroncima Staretine ka Peuljama, nisu uspjele da zaposjednu komunikaciju. Zahvaljujući tome, dijelovi 718. njemačke divizije su 26. maja (oko 12 časova) veoma lako i bez borbe ušli u Bosansko Grahovo.

Napadi neprijateljskih snaga od Knina preduzeti su prvog dana ofanzive. Manja četnička grupa u jačini jedne čete, koja se neopaženo infiltrirala u planinu Uilicu, prebacila se u rejon Trubara, gdje se pridružila dijelovima 384. njemačkog puka, sa kojima se sljedećeg dana prebacila u Drvar. U isto vrijeme motorizovana kolona 1. puka »Brandenburg« počela je da nastupa komunikacijom prema Bosanskom Grahovu, ali je kod Strmice i na Deralama naišla na otpor bataljona Grahovsko-peuljskog partizanskog odreda. Borbe na ovom pravcu nastavljene su 26. maja, kada je borbena grupa »Brandenburg« iz Knina prodrla do Bosanskog Grahova i spojila se sa dijelovima 718. divizije. Nakon toga, glavnina njemačkih jedinica preduzela je nastupanje ka Drvaru, gdje je stigla oko 16 časova.

Na taj način, pošto su od Srba istog dana u Drvar prodrli dijelovi 373. »Tigar« divizije i od Bihaća 92. motorizovanog puka, sa kolonom pristiglom od Bosanskog Grahova njemačka komanda je izvršila koncentraciju svojih brojnih trupa u Drvarskoj kotlini. Ove snage, zajedno sa neprijateljskim snagama koje su nastupale od Ključa, Mrkonjića i Jajca, već sutradan, 27. maja, otpočele su sa zatvaranjem obruča oko Klekovače u namjeri da unište opkoljene partizanske jedinice i likvidiraju Vrhovni štab NOV. Tako je počela druga etapa drvarske operacije, u kojoj će neprijatelj, nakon desetodnevnih borbenih okršaja, pretrpjeti ponovan neuspjeh.

DRUGA ETAPA DRVARSKJE OPERACIJE (27. MAJ — 5. JUNI)

OPKOLJAVANJE PODRUČJA KLEKOVAČE

Dok su još 'trajale protivdesantne borbe u Drvaru, Vrhovni Štab NOV povukao se preko Ataševca u Klekovaču i 26. maja oko 13 časova stigao u Potoke, gdje je bilo rezervno sjedište štaba, a u blizini se nalazio i glavni aerodrom Petog krajiškog korpusa. Sa Vrhovnim štabom i ostalim rukovodstvima NOP u Potoke su stigle savezničke vojne misije, a potom i štab Prvog proleterskog korpusa sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Bosnu i Hercegovinu. Međutim, njemačka komanda je već tada znala da se na tom području nalazi Vrhovni štab sa maršalom Titom, te je s angažovanim trupama, koje su nastupale sa spoljnih pravaca, preduzela opkoljavanje Klekovače u cilju razbijanja glavnine partizanskih snaga i likvidacije vojno-političkih rukovodstava narodnooslobodilačkog pokreta.

Procjenjujući takve protivničke namjere, Vrhovni štab je naredio Prvom proleterskom i Petom krajiškom korpusu da organizuju kružnu odbranu područja Klekovače radi obezbjeđenja manevarskog prostora za nastavljanje daljih operacija. Tako je organizovan odbrambeni front sa sljedećim rasporedom partizanskih jedinica: Prva proleterska divizija (Prva, Treća i Trinaesta brigada) zatvarala je pravce od Čadavice, Mliništa i Glamoča; Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« (Prva, Druga : Treća brigada) štitila je prilaze od Drvara i Prekaje;

Trideset deveta krajiška divizija (Trinaesta, Petnaesta i Šesnaesta brigada) držala je položaje prema Ključu, Ribniku i Paunovcu, dok je Četvrta krajiška divizija (Sesta i Osmu brigada) zatvarala pravce od Bosanskog Petrovca, Oštrelja i Bravska prema Srnetici.

Nastupanje njemačkih jedinica od Drvara ka centru Klekovače i Potocima preduzeto je neposredno po njihovom dolasku od Srba, Bihaća i Bosanskog Grahova. 27. maja dijelovi 373. divizije »Tigar«, pošto su savladali otpor Četvrtog ličkog bataljona »Krbava« u Vidovu Selu, uspjeli su da oko 14 časova osvoje Prekaju. Međutim, njihovo dalje nadiranje prema Potocima osujećeno je borbenim sadjeystvom snaga Treće ličke i Treće krajiške brigade, koje su ne samo održale svoje položaje na liniji Razvale—Marčetića Prevoja—Bunčevac, već su 28. maja naveče, po naređenju Vrhovnog štaba, izvršile uspješan protivnapad na njemačke jedinice u Prekaji. U međuvremenu su Prva i Druga brigada Šeste ličke divizije, koje su zatvarale jugozapadne prilaze Klekovače, uspjele da se održe na položajima u Ataševcu i na Lunjevači.

Naročito snažne napade Nijemci su vršili sa pravca Ključa i Čadavice, nastojeći da se domognu središnjeg rejonu Klekovače. Na tom sektoru fronta jedinice Trinaeste i Šesnaeste krajiške brigade vodile su trodnevne danonoćne borbe, te su sve do 29. maja uspjele da zadrže neprijatelja na liniji fronta Crkveno—Gornji Ribnik—Vrbljani. U isto vrijeme snage Šeste i Osme krajiške brigade zatvarale su prilaze od Oštrelja, Drimića i Bravska prema Srnetici, dok je Petnaesta krajiška brigada vodila borbe na komunikaciji Ključ—Petrovac obezbjeđujući predstojeću odstupnicu partizanskih snaga prema Grmeču.

Na frontu Prve proleterske divizije borbeni okršaji su postajali sve žešći. Dijelovi »Princ Eugen« divizije, koji su nastupali od Janja i Mrkonjić-Grada, uspjeli su da 27. maja oko 16 časova zauzmu Mlinište, a potom su forsirano nadirali prema Jasenovim Potocima i prugom ka Potocima i centru Klekovače. Zatvarajući te pravce, bataljoni Prve i Trinaeste proleterske brigade uporno su odolijevali frontalnom nastupanju neprijatelja i stalnim protivnapadima nanosili im brojne gubitke. U danonoćnim borbama sa je-

dinicama Prve divizije sadjejestvovala je Deveta krajiška brigada, koja je izvršila prodor u Janj i uspješno operisala u pozadini neprijatelja. Sve je to doprinijelo uspješnom održanju fronta na liniji Ovčari—Vranovina—Vrbljani i, tek 29. maja, nakon povlačenja proleterskih jedinica, Nijemci su nastavili dalje nastupanje ka Potocima.

Uspješnim poduhvatima jedinica NOV od početka ofanzive uveliko je doprinosila pojačana aktivnost i sadjejestvo savezničke avijacije. Počev od 27. maja, kada je izvršen prvi vazdušni napad na njemačke vojne koncentracije u Drvaru, saveznička avijacija je u više navrata bombardovala gradove: Petrovac, Ključ, Bosansko Grahovo, Livno, Mrkonjić-Grad i Glamoč i vršila svakodnevne napade na komunikacije. Takvim akcijama otežavala je pokrete neprijateljskih snaga, a sem toga, dominirajući u vazduhu, paralisala je izviđačku i borbenu aktivnost njemačke avijacije.

PROBOJ SNAGA NOV IZ OKRUŽENJA

Razvoj događaja u prvim danima poslije desanta jasno je ukazivao na namjeru neprijatelja da izvrši opkoljavanje glavnine partizanskih snaga sa Vrhovnim štabom u središnjem dijelu Klekovače i da ih uništi u okruženju. Međutim, ostvarenje toga ranije pripremljenog plana pravovremeno je osujećeno. Naime, Vrhovni štab je 29. maja izdao naredbu o izvlačenju snaga Narodnooslobodilačke vojske iz okruženja i o nastavljanju borbi u pozadini neprijatelja. Isto veče, partizanske jedinice, koncentrisane na području Klekovače, otpočele su sa probojima prema istoku, zapadu, sjeveru i jugu.

Dijelovi Šeste ličke divizije, koji su zatvarali jugozapadne i zapadne prilaze Klekovači, uspjeli su da razbiju njemačke snage na komunikaciji Drvar—Petrovac i da se probiju na sektor Zaglavica i Boboljuska. Sljedeće večeri, na 30. maja, iz okruženja se povukla i Treća lička brigada, koja je do tada štitila pravac Prekaja—Potoci. Narednih dana Šesta lička divizija prebacila se na teri-

toriju Like, gdje je nastavila dalje protivofanzivne poduhvate.

Za prodor prema sjeveru predviđene su dvije brigade Trideset devete krajiške divizije, sa kojima su se nalazili štab Petog krajiškog korpusa i pokrajinska rukovodstva antifašističkih organizacija NOP Bosne i Hercegovine. Međutim, čelna kolona Šesnaeste krajiške brigade naišla je na snažan otpor njemačkih snaga kod Srnetice (željeznička stanica 104 km), te se 29. maja naveče, poslije žestoke borbe, povukla prema Crkvenom. Sljedećeg dana jedinice Trideset devete divizije, pošto su zaposjele središnji dio komunikacije Petrovac—Ključ, uspjele su da se prebace na područje Sanice i Ribnika. Iste noći prema Podgrmeču se povukla i Osmo krajiška brigada, koja je do tada držala front na sektoru Kozila, Drinića i Bunare.

Na istočnom dijelu klekovačkog fronta glavnina Prve proleterske divizije, u skladu sa naredjenjem Vrhovnog štaba, povukla se 29. maja sa pravca nastupanja Sedme SS divizije i manevarskim pokretom prebacila se u pozadinu neprijatelja, južno od Mliništa. Na tom sektoru snage Prve i Trinaeste proleterske brigade uspjele su da ovladaju komunikacijom Glamoč—Mlinište i da u toku trodnevnih borbi onemoguće spajanje neprijateljskih kolona koje su nastupale od Mrkonjić-Grada i Glamoča.

U međuvremenu, dok su partizanske jedinice vodile žestoke borbe na okolnim frontovima, Vrhovni štab nalazio se u Potocima, u neposrednoj blizini aerodroma u Uvali, na koji su trebali da se spuste saveznički avioni radi evakuacije centralnih organa iz zone operacija. Međutim, s obzirom da avioni nisu stigli na vrijeme, Vrhovni štab se sa najvišim rukovodstvima NOP-a, savezničkim vojnim misijama i štabom Prvog proleterskog korpusa, u pratnji Trećeg bataljona Prve proleterske brigade i prištapskih jedinica, prebacio 29. maja u selo Poljice. Sljedećeg dana kolona Vrhovnog štaba, pod zaštitom Treće krajiške proleterske brigade, izvršila je pokret prema Šatoru i Preocu, gdje je stigla u prijepodnevnim časovima.

Na taj način, usljed razvoja drvarske operacije u prvim danima poslije desanta, partizanske jedinice pri-

vremeno su se oovukle sa područja Klekovače. Njemačke snage, koje su koncentrično nastupale od Mliništa, Prekaje, Ataševca, Srnetice i Ribnika, sastale su se 30. maja u Potocima. Ali obruč se zatvorio uprazno. Time je propao ponovni pokušai neorijatelja da ostvari ono što nije uspio desantnim napadom na Drvar.

ODLAZAK VRHOVNOG ŠTABA NA VIS

Nakon ovladavanja centralnim dijelovima Klekovače, koje je predstavljalo taktički promašaj i neuspjeh njemačkih jedinica, komanda Petnaestog armijskog korpusa izvršila je ponovnu pregrupaciju svojih snaga. Trinaesti SS puk vraćen je prema Mliništima i frontu Prve proleterske divizije, Izviđački odred Sedme SS divizije i 202. oklopni bataljon usmjereni su prema snagama Trideset devete krajiške divizije, koje su izvršile prodor na sektor Vrbljana i prema komunikaciji Mrkonjić-Grad—Mlinište, dok su udarna grupa »Tigar« divizije i 92. motorizovani puk prebaćeni na jug, prema sektoru Devete dalmatinske divizije i na komunikaciju Drvar—Grahovo. U isto vrijeme neprijateljske jedinice iz Livna, Glamoča i Grahovskog polja Dojačale su ofanzivne napade u cilju opkoljavanja partizanskih snaga na Šatoru i Jadovniku.

U takvim okolnostima centralna kolona Vrhovnog štaba, koju je činilo šest bataljona Treće krajiške proleterske brigade. Treći bataljon Prve proleterske brigade, Prateći bataljon Vrhovnog štaba, dva bataljona Inžinjer-ske brigade i Bolnica Prve proleterske divizije, krenula je 31. maja naveče iz Preoca i nastavila pokret pravcem Crni vrh—Crna gora—Bjeljevina i dalje, ka istoku. Međutim, kolona je naišla na ooor neorijatelja kod Lisine i nije uspjela da se prebaci preko željezničke pruge Mlinište—Potoci. Zbog toga je kretanje usmjereno prema komunikaciji Glamoč—Mlinište i oošto su u toku borbe njemačke snage bile odbačene u sadjejstvu sa dijelovima Prve proleterske divizije, kolona Vrhovnog štaba je 2. juna (oko 14 časova) prešla komunikaciju kod Ravnih Mli-



Maršal Tito na Visu juna 1944. god.



IME I PO ŽELJI NARODA GRADA DRVARA
NARODNI ODBOR GRADSKJE OPŠTINE DRVAR
JE NA SVOJJOJ SVEČANOJ SJEDNICI
ODRŽANOJ 27 JULA 1955 GODINE

PROGLASIO

JOSIPA BROZA TITA

PRVIM POČASNIM GRAĐANINOM
GRADA DRVARA

OVIJE SVEČANIM AKTOM NAROD DRVARA ŽELI DA
OVJEROMIČI SVOJ PONOŠI ŠTO JE SA DRUGOM
TITOM BUELO U SVOM GRADU TEŠKE I VELIKE
DANE IZ OSLOBODILAČKOG RATA I TIME RJE-
ČITIM I ŽIVIM TRAGOVIMA NEKOLIKI TITOVIM
BORAVAKA U DRVARU NEPOSREDNO VEZAO
SVOJII ISTORIJU ZA TITOVU LIČNOST. ZA
NAROD DRVARA DRUG TITO JE I TADA BIO
PRVI GRAĐANIN OVOG GRADA, A DANAS PRO-
GLAŠUJEI GA PRVIM POČASNIM GRAĐANI-
NOM DRVARA, NAROD OVOGA KRAJA ŽELI
SAMO DA MU JOŠ JEDNOM ISKAŽE SVU SVOJU
LJUBAV, ODANOST I VJERU U BUDOĆNOST U
KOJI GA ON VODI I TO BIJEŽI U OVI POVE-
LJI KOJI IZDAJE NARODNI ODBOR

DRVAR 27 JULA 1955 GODINE

PREDSIEDNIK
NARODNOG ODBORA
GRADSKJE OPŠTINE DRVAR

Kumac



Povelja o proglašenju Josipa Broza Tita prvim počasnim
građaninom grada Drvara

ništa i produžila pokret ka Čardaku, koji su osvojile jedinice Treće krajiške brigade.

Dalji pokret Vrhovnog štaba i savezničkih vojnih misija vršen je pod zaštitom Pratećeg bataljona i Četvrtog bataljona Trinaeste proleterske brigade. Trećeg juna kolona Vrhovnog štaba se, preko Pribelje i obronaka Vitoroge, prebacila na Kupreško polje, kod sela Vukovsko, gdje se nalazio pomoćni aerodrom Narodnooslobodilačke vojske. Isto veče, oko 21 čas, na kupreški aerodrom je stigao sovjetski avion sa pilotom Sornjikovom, kojim su članovi Vrhovnog štaba, Politbiroa CK KPJ i savezničkih vojnih misija prebačeni u Bari. Naredne noći stigli su i ostali organi i službe, te je Vrhovni štab 6. juna prešao na ostrvo Vis.

ZAVRŠNE BORBE NA JADOVNIKU

Od početka juna, u duhu naredbe Vrhovnog štaba, partizanske jedinice prelaze u protivofanzivu na svim frontovima. Peti krajiški korpus razvija aktivnost u pozadini udarne grupe Sedme SS divizije, ostvaruje dominaciju na komunikacijama prema Ključu i Mrkonjić-Gradu, a 5. juna dijelovi Trideset devete krajiške divizije (13. i 16. brigada) prodiru na sektor Mliništa. U ovim poduhvatima sadjeistvuju snage Prve proleterske divizije, koje uspješno operišu u Janju i okolini Kupreškog polja, prenoseći težište ofanzivnih akcija prema neprijateljskim uporištima u dolini rijeke Vrbasa. U isto vrijeme jedinice Četvrte krajiške i Seste ličke divizije pojačavaju aktivnost na komunikacijama i ponovo oslobađaju privremeno okupiranu teritoriju u zapadnoj Krajini i Lici.

Uspješnom protivofanzivom i prenošenjem borbenih djejtava na okolne krajeve, partizanske snage postepeno su preuzimale taktičku inicijativu. Međutim, u južnom dijelu Bosanske krajine još uvijek su bile prisutne brojne neprijateljske — pješadijske i motorizovane — snage, koje su poslije bezuspješnih okršaja na Klekovači pokušale da opkole dijelove Osmog dalmatinskog korpusa na planini

Jadovniku. U takvim okolnostima, 3. juna naveče, snage Devete dalmatinske divizije i Grahovsko-peuljskog odreda, zajedno sa štabom Osmog korpusa i dijelovima savezničkih vojnih misija, izvršile su pokret prema zapadu u namjeri da blagovremeno predu komunikaciju Drvar—Bosansko Grahovo i da se prebace na područje Like. Ali pokušaj prodora preko Ploča nije uspio. — Četvrtog juna izjutra uslijedio je koncentrisani napad neprijateljskih kolona na planinski masiv Jadovnika, koji su branile dvije brigade Devete divizije u sadjejestvu sa snagama Grahovsko-peuljskog odreda i pratećim jedinicama Osmog korpusa. Naročito žestoke borbe vođene su sa 718. njemačkom divizijom i dijelovima Prvog puka »Brandenburg«, koji su nastupali od Tičeva, Grahova i Zeba, kao i sa jedinicama 373. »Tigar« divizije na pravcu Vidova Sela, Kamenice i Ploča. Napokon, poslije višečasovnih okršaja sa brojno nadmoćnijim neprijateljem, partizanske snage bile su prisiljene da se naveče povuku ka Misijama i Ravnoj Kosi. U takvim prilikama, pošto je zaprijetila neposredna opasnost od neprijateljskog opkoljavanja i nametanja borbe u okruženju, jedinice Devete divizije su u toku 5. juna izvršile pokret prema istoku i preko Vidova Sela prebacile se na područje Velikog Tičeva i Crnca, koje su ponovo oslobodile od njemačkih i četničkih snaga. Na taj način, prodorom Devete dalmatinske divizije u pozadinu neprijatelja i njenim povezivanjem sa partizanskim jedinicama na Šatoru i Dinari, osujećeni su i posljednji poduhvati njemačke ofanzive. Time je, poslije dvanaestodnevnih žestokih borbi i okršaja, završena drvarska operacija. Bio je to ujedno kraj i krah tzv. sedme neprijateljske ofanzive.

Šestog juna 1944. godine, na dan savezničkog iskrcaavanja u Normandiji i otvaranja drugog fronta u Evropi, njemačka Vrhovna komanda je, zajedno sa tom vijesti, prvi put objavila zvanično saopštenje o preduzetoj ofanzivi protiv snaga NOV-a u Bosanskoj krajini i o desantnom napadu na Vrhovni štab u Drvaru.

Izvještaje o tim događajima ubrzo su objavile i kvislinške radio-stanice i štampa u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sloveniji. One su širile naj-

različitije laži o tobožnjim porazima Narodnooslobodilačke vojske i razbijanju narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije. Takvim obmanama domaće i strane javnosti protivnička propaganda nastojala je da prikrije neuspjeh neprijateljske ofanzive i gubitke Okupatorskih i kvislinških snaga u drvarskoj operaciji, koji su iznosili preko 1000 mrtvih i više od 2000 ranjenih. To je bila cijena kojom je plaćen neuspjeli pokušaj neprijatelja da uništi vojno-političko rukovodstvo jugoslovenskog oslobodilačkog pokreta sa maršalom Titom na čelu.

Na taj način, poslije jednomjesečnih borbenih okršaja, okončana je takozvana sedma neprijateljska ofanziva. Njeni planovi i vojno-politički ciljevi ostali su neostvareni. Porazom fašističkog vazdušnog desanta u Drvaru i osujećenjem pokušaja opkoljavanja partizanskih jedinica na Klekovači i Jadovniku, neprijateljski planovi o likvidaciji rukovodstva jugoslovenske revolucije doživjeli su potpun neuspjeh. Snage Prvog proleterskog, Petog krajiškog i Osmog dalmatinskog korpusa ne samo da su osujetile neprijateljske namjere i poduhvate u toku drvarske operacije već su i prelaskom u opštu protivofanzivu uspjele da ponovo oslobode izgubljene teritorije i ostvare punu dominaciju u zapadnim krajevima zemlje.

Vijesti o krahу neprijateljske ofanzive i neuspjelom desantnom napadu na sjedište Vrhovnog štaba u Drvaru naišle su na širok odjek u zemlji i inostranstvu. Partizanska štampa i Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, kao i agencije savezničkih zemalja obavještavale su domaću i svjetsku javnost o pobjedama Narodnooslobodilačke vojske i njenom doprinosu ofanzivnim poduhvatima savezničkih armija. Tim vijestima, kao i onim o otvaranju drugog fronta u Evropi, nagoviješten je početak kraja hitlerovske Njemačke i njene vojske, koja od tada nije bila u stanju da preduzme iole zamašniju ofanzivu protiv snaga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

S A D R Ź A J

OD JAJCA DO DRVARA	7
PREDISTORIJA DESANTA NA DRVAR	19
Neprijateljska traganja za Vrhovnim štabom	19
Pripremanje desantne operacije »Reselšprung«	26
U DRVARU PRIJE DESANTA	36
BITKA ZA DRVAR	45
Bombardovanje Drvara	45
Napad desantnih jedinica	48
Herojski otpor boraca i omladine Drvara	55
Prodor Oficirskog bataljona ka Pećini	59
Osvajanje partizanskih uporišta u Drvaru	63
Nastupanje jedinica Treće ličke proleterske brigade	69
Povlačenje članova Vrhovnog štaba iz Pećine	73
Iskrčavanje drugog talasa padobranaca	74
Opkoljavanje Nijemaca u zapadnom dijelu Drvara	77
Napadi partizanskih bataljona na »Citadelu«	80
KONCENTRIČNO NASTUPANJE NEPRIJATELJSKIH SNA- GA KA DRVARU	88
Borbe na pravcu Srb—Drvar	88
Nastupanje okupatorskih i kvislinških snaga od Bi- haća i Bosanske Krupe	90
Prodor njemačke motorizovane kolone iz banjaluč- kog pravca	92
Nastupanje Sedme SS divizije od Jajca i Mrkonjić- -Grada	93
Napadi njemačkih snaga od Livna i Knina	95
DRUGA ETAPA DRVARSKJE OPERACIJE (27. MAJ— 5. JUNI).	97
Opkoljavanje područja Klekovače	97
Proboj snaga NOV iz okruženja	99
Odlazak Vrhovnog štaba na Vis	101
Završne borbe na Jadovnicu	104

Pelar Mišković
BITKA ZA DRVAR

Izdavač:
»Veselin Masleša«, izdavačko preduzeće Sarajevo

Za izdavača:
Ahmet Hromadžić

Recenzije:
Pero Moraća
Ahmet Hromadžić
Milan Bosnić

Tehnički urednik:
Milojka Savić

Korektor:
Mirjana Mastilović

Stampa :
NI SP »Oslobođenje«, Sarajevo

Za štampariju:
Rasim Husić

Tiraž: 5.000 primjeraka